

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

ÁCS KÁROLY, GULYÁS JÓZSEF, PINTÉR LAJOS
ÉS SINKOVITS PÉTER VERSEI
JÓDAL RÓZSA HANGJÁTÉKA
GOBBY FEHÉR GYULA NOVELLÁJA
DRAGAN JOVANOVIĆ DANILOV ESSZÉJE
MELLÁR LAJOS ÖNÉLETÍRÁSA, DRAGAN VELIKIĆ
REGÉNYÉNEK BEFEJEZŐ RÉSZE
NÉMETH FERENC, VARGA ISTVÁN
ÉS P. KECZELI KLÁRA TANULMÁNYA
ÓZER ÁGNES A VAJDASÁGI MÚZEUM ÁLLANDÓ
TÁRLATÁRÓL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1998

Január–február

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

Ács Károly két verse 1
Jódal Rózsa: Kétszemélyes házioltár (*hangjáték*) 3
Gulyás József versei 16
Gobby Fehér Gyula: Akik hamisságot szántanak (*novella*) 23
Pintér Lajos (Kecskemét) versei 30
Sinkovits Péter versei 36
Dragan Jovanović Danilov: Hamvas-esszé 41
Mellár Lajos: Csúrogon születtem (*önéletrész, V. rész*) 44
Dragan Velikić: Az északi fal (*regény, XIV., befejező rész*) 55

ÁCS KÁROLY KÉT VERSE**ÚJÉVVÁRÁS**

Tél van, hideg van, hisz ez természetes.
Napfényt sötét éjben – ugyan ki keres?
Azt mondták ott fönn: ne féljünk, semmi vész,
Csak egy kis türelem – ennyi az egész.
Várunk tehát. Mert várni jó, várni szép.
Várni csakugyan jól megtanult e nép.
S hálásnak lenni, ha kivár valamit,
Mi másnak csak úgy, magától adatik:
Egy meleg szoba télen, meleg ebéd,
Kevés világosság, ha sok a sötét.
S mindig több ebből, s amabból kevesebb;
Mért ne legyen rosszabb, ha jobb nem lehet?
Miért is fázna, ha azt mondják, ne fázz;
Jobb is, ha táncolsz, mint ha kiver a frász.
Boldog új évet! – Kívánni tán szabad?
Igen, de csak ha jól viseled magad.
Ha szépen fázol, békén vakoskodol,
És legfőképpen: ha nem okoskodol!

Így várapozunk gondolattalanul,
Míg megjön az új év. Vagy az úr kigyúl . . .

FINNUGOR NÓMENKLATÚRA

Osztják, zürjén, lív és vót
meg ahány rokon nép volt,
mutatóba ha maradt:
Kalnak mondja a halat.
Vogul, mordvin, votják, lapp –
ezekért se kántál pap.
Van még magyar, finn és észt
boldogítani nyelvészt:
hány rokon szó? hány közös gyök?
Kulmu=hamu, pelto=föld. Rög.

KÉTSZEMÉLYES HÁZIOLTÁR

Hangjáték

JÓDAL RÓZSA

Szereplők:

NÓRIKA
TERUS
SÁNDOR

(Szobabelső. Nórikanak látomása van, ezt lehet echóval, vagy másként érzékeltetni, de talán még jobb, ha az ebben a jelenetben Nórika emlékeiből megszólalók egyszerre mondják ugyanazt a szöveget Nórikával, s csak az ő hangjuk szól echóból. Zene.)

(Sándor echóban, Nórika echo nélkül csatlakozik.)

NÓRIKA EGYÜTT SÁNDORRAL Milyen könnyedén táncol! Mint a lepke. Maga a legjobb tanítványom. Itt a névjegyem. Ha Pesten jár, bármikor felkereshet. Vagy írjon. Maga előtt mindig nyitva áll a tánciskolám. Érdeemes továbbtanulnia. Maga a legjobb, a legszebb, a legkönnyedebb . . .

(A zene kiúszik.)

NÓRIKA Anyukaaaa! Anyukaaaa, engedjen el! . . . Menni akarok! Engem várnak! A tánciskolában én vagyok a legjobb, a legszebb . . . de miért hagyták abba a keringőt? Uhh. Jaj, fáj a lábam. És milyen

izzadt vagyok . . . Az ablak nincs a helyén! Azelőtt mindig jobbról volt. Hát nem jobbról volt? Áthelyezték. A régit Anti befalaztatta. Milyen sötét van. Biztosan még mindig tart az elsötétítés. Repülök. Repülök! Nem hallok őket. Félek. Háború?! Az ablakom alatt verték agyon azt a fiút, azóta reszket a lábam . . . Ez az ablak balról van. Ó, milyen szerencsétlen vagyok! . . . Ez az ablak balról van. És a tükör is hiányzik. A parfümjeim, ó, a parfümjeim. És a púdertégely. Hol a púdertégely? Szükségem van a púdertégelyemre! . . . *(Recsegve beúszik a zene.)* Nahát . . . egy tévé! Olyan, mint a . . . De hisz ez a mi tévénk. A Tesla. Anti vette. De hogyan kerül ide? A tükör helyére? És hogy megnőtt ez a szoba . . . Valaki van mellettem! . . . Hallom a szuszogását. Anyuka? Ne haragudj, anyuka. Ne haragudj . . . Anyuka meghalt. Nem voltam mellette. Táncoltam. Akárhogy könyörgött, kiszöktem mellőle és táncoltam. Mindig csak táncoltam. Édes Jézusom, Szűz Máriám, bocsáss meg nekem . . . De ki ez itt? Sándor? *(A következő mondatokat egyszerre mondja Sándor képzeletbeli hangjával.)* Imádom magát. Mindig magára vártam, kicsim. Édes kicsim. Egy életen át. Ha egyszer megözevgyülök . . .

NÓRIKA Most, Sándor, most! Csak el, csak el, csak el! *(Együtt Sándorral.)* Maga a legszebb! Maga a legszebb! Öleljen át, Sanyika, nem látja senki. Ne törődjön velük. Antival se. Nincs barát, nincs senki, csak én. Kívánom magát . . . *(Együtt)*

SÁNDOR Kívánom magát.

(Echo ki.)

NÓRIKA Sanyi, miért ülsz a tévén? Azt írták, meghaltál. De én nem hittem ám nekik. Ugye jól tettem? Megígérted, hogy sohasem hagysz el. Megvédesz engem! Nórika mindig jó volt. *(Kislányosan.)* Engem mindenki szeret . . . de a cseléd az nem. Az vitte, cipelte utánam az iskolatáskát, és gonoszul nézett rám. Anyuka? Anyuka is rossz volt hozzám. Nem engedett el. Nem és nem engedett elmenni. Azt mondta: Minek mennék Pestre, amikor itt úgyis minden az enyém lesz. Minden! A sok finom, drága, lecsempült porcelán. Meg az ékszer, amit Anti lassan, de kitartó szívóssággal elivott. A többit széthúzták a rokonok . . . Sanyi, hol vagy? Eltűnt a tévéről. Lehetséges, hogy a halottak itt

vannak velünk? Itt surrognak, neszeznek körülöttünk . . . itt szálldosnak és várnak! Várnak . . . Édes Jézus, segíts! Ne hagyj elveszni! Én mindig jó voltam. Te tudod, hogy jó akartam lenni, csak nem mindig sikerült. Antit muszáj volt megcsalni. Muszáj volt . . . Pisilni kellene. De most hogy menjek ki? Az udvari szobában a lukas ebédlőszék, alatta a vödörrel. Brr, ott mindig olyan hideg van. Hogy is bír Anti annyit ücsörögni rajta? . . . De így jobb, nem kell kibotorkálnia az udvar végébe az aranyerével . . . Most meglesem! Jézuskám, Szent Antal, segíts, hogy ne . . . Most kinyitom a szemem, jobbra fordulok . . . Nem látom az arcát. Ki fekszik itt mellettem? Ez nem a mi dupla ágyunk! Kié ez a két ronda bordó bársony pamlag? Pisilni kell! Ha most lemászok az ágyról, ez a valaki felneszel. Majd így, lassan, óvatosan . . .

(Ágyrecsegés.)

TERUS Nórika, vigyázzon!

NÓRIKA (*felsikolt*) Jaj! . . . Maga kicsoda?

TERUS Hát a Terus. Nem ismer meg? Ugyan má, ne hülyéskedjen!

Hát az Inci anyósa. Hm? Hát . . . vagy nyóc éve lakunk má' itt együtt?!

Egy szobába'. Itt a manzárdon. Ketten. Jól aludt Nórika?

NÓRIKA (*magában*) Még hogy az Inci anyósa. Hogy jön ez ide? Úgy terpeszkedik ezen a pamlagon, mintha rajta született volna. Majd szólok Incinek, hogy intézkedjen. Nem tűröm . . . Hol a mamuszom? Ide tettem az ágy alá, és most . . .

TERUS Mit keres? A pantyust? Na várjon, majd mindjárt feladom arra a bütykös lábára.

NÓRIKA Hozzám ne nyúljon! Ne merészeljen . . . Különben tudja, mit? Csak adja fel. Anyukáéknak mindig volt cselédjük. És a parkot kertész rendezte!

TERUS Láttam azt a parkot. Feri előtte hajtott el kocsival. Tenyéryni az egész. Az utcárú. Mer' bent semmi sincs. Kopott sarokház. Méghogy kertész! Meg cseléd!

NÓRIKA Jaj! Maga kegyetlen! Inkább maradok harisnyában.

TERUS Már megint harisnyában aludt! És ruhában! Hogy nem főtt csak meg?

NÓRIKA (*nyafogva*) Kérem a fogsorom.

TERUS Ott van a bögrében az ágya mellett.

NÓRIKA Ez csak kettő. Hol a harmadik?

TERUS A harmadik?! Hogyhogy a harmadik?

NÓRIKA Hát persze. Itt az egyik fogsorom, itt a másik. Hol a többi?

TERUS Hallja, nem tátos maga, ha százszó is uradzik itt nekem . . .

NÓRIKA Szépen kérdem, hol a többi?

TERUS Jó, maj' bekötöm ide a zsebkendőjibe. (*Kuncog.*)

NÓRIKA Mutassa. Ez . . . ez egy csomó!?

TERUS (*kuncog*) Ott van benne, csak maga ne izgújon. A csomóba, abba van belekötve. Nyugodtan megtapogathassa.

NÓRIKA (*magában*) Itt az én kis házioltárom. Remélem nem mozdítottak el rajta semmit! Kapisztrán János, a karácsonyi csengettyűk, Szent Antal szobra, Szent Ferenc szobra, a Mária-kép . . . Hol a szenteltvíz? Hol a szenteltvizem?! Elhasználta. Biztosan elpocsékolta. Jaj, nekem! Megvakulok, ha elpocsékolta a szentvizemet! (*Hangosan.*) Hallja! Hova tette a szenteltvizemet?! Most aztán mivel kenegetem a szememet?

TERUS Ténnap feldűtötte, hát bejebb toltam, nehogy megin' leso-dorja.

NÓRIKA Mért teszi beljebb? Hagyja ott, ahol van! Itt semmit se szabad bántani. Megértette? Ez az én oltárom!

TERUS (*magában*) Fújja föl az oltárát. Úgy egyeztünk meg, hogy mind a ketten használhassuk. Én porolom, én szerzek rá szenteltvizet, az én szentképeim is rajt' vannak, és most még ne is használhassam? Maj' megmondom Ferinek, maj' ú . . .

NÓRIKA Édes Jézus, segíts, hogy újra lássak. Hogy ne csak a körvo-nalakat, ne csak a . . . és hogy ne haljak még meg. Ne haljak még meg! Még nem készültem fel. Félek! Mondtam az orvosnőnek is, hogy halálfélelmem van, adjon valamit ellene, de ő csak legyintett . . . Kaszap István, segíts! Szent Ferenc, Szent Gellért, Szent Antal, Máriám, édes Szűz Máriám, ki vagy a mennyekben, áldd meg, amit adtál nekünk, az Atyának, és Fiúnak, és Szentlélek nevében . . . Még nem készültem fel rá, és akkor nem szabad, ugye, ez nem volna rendjén . . .

(*Fellöki a szenteltvizet.*)

TERUS Nórika, az asztali áldást is belekeverte! Ott van ni, már megint fellökte a szenteltvizet azzá az ügyetlen kezive! Jaj, gyorsan, gyorsan, ezt még belesodrom az üvegbe. Na, persze, a fele kiment. A képekre, meg a szőnyegre. Nézze, milyen lett a Kaszap Istvánja! . . . És én most mit kenjek a szememre, mi? Én ne lássak?!

NÓRIKA Pisilniiii! (*Vist.*)

TERUS Na, gyűjjön, megyünk a cévére.

NÓRIKA Mire? Ne rángasson!

TERUS A vöcöre, no, nem érti a tréfát?

NÓRIKA Ne húzzon! Itt mindenki olyan kegyetlen hozzám! Hova megyünk?

TERUS (*meghökken*) Hogy micsoda? Hogy hova? Na, mit gondol? Kettőt tanálghat.

NÓRIKA (*már megint hallucinál*) A Rózsába? (*Örömmel.*) A Rózsába, ugye? Mintha már hallanám, hogy hangolnak a zenészek. Ma este nagyot táncolunk! (*Dúdol.*) Wiener Blut, wiener Blut, voller Schwung, voller Glut, voller Mut . . .

TERUS Ez szerbű van? Vigyázzon, elbotlik a szőnyegben!

NÓRIKA (*dúdol*) Unser Wien, liegt darin, mit der blühenden Strauss Melodie . . . Gyere, Pubi, táncoljunk! Csak így könnyedén . . . Egy fordulat . . . Jaj! (*Elesik.*)

TERUS Nahát! Szépen vagyunk! Várjon, előbb én kecmergek föl. Háá. Várjon, ne belém kapaszkodjon, mer' visszaesek. Jaj! Ugye mondtam! Maradhasson má! Várják egy kicsit. Maj' hozok egy széket . . . Na. Itt fogja meg. Emelkedjék. Maj' én meg a derekát. Hhhh! Úgy. Na, gyűjjön most. Gyűjjön! Nem hajja?

(*Fürdőszobai hangtér.*)

NÓRIKA (*nyűgösen*) Fáj a lábam. Nórikanak fáj a lábacska. A bütyke. A bütyköcskéje . . . Nem akarok oda! Nem akarok. Nem és nem. Amaz szebb.

TERUS Ugyan, Nórika, az a bidé. Abba nem pisálnak. Én se tudom, micsinyálnak véle, de azt tudom, hogy pisálnak belé. Magának tudni kéne, lánykorában vót fürdőszobájuk.

NÓRIKA De én oda akarok!

TERUS Ugyan má', mit hülyéskedik? Üjjön rá vagy itt hagyom.

NÓRIKA *(jajgat)* Jaj, jaj, jaj! Hogy lenyomott! Mami néni, anyuka, ezek mind olyan kegyetlenek hozzám! Megmondalak . . . megmondalak . . . Rossz kislány vagy!

TERUS Jó, jó, csak üjjön ott és végezze a dógát. Inci mingyá' hozza a reggelit.

NÓRIKA Nem akarok reggelizni. Utálok reggelizni. Ebben a házban semminek sincs se íze, se bűze. Minden a „mérnök úr” szája íze szerint van, fuj . . .

TERUS Má' kész? Nem léteznek! Csak üjjön még.

NÓRIKA Nem akarok ülni. Haza akarok menni. Az én jó kis ágyikómba.

TERUS *(magában)* Ezt a hülyeséget! Mer' minduntalan mehetnékje van . . . Hiszen értem én, értem. A meredek lépcsőn le nem mehet – évek óta – hát mi marad? A szobábú a vöcöbe. Oda-vissza, oda-vissza. Ezt a korzózást! Mint a megboldogult Mihál bá. A'is a halála előtt furtonfurt szalanni akart. Hogy bezárták, még az ablakon is kiszökött . . . Na gyűjjön, maj' megmosakszunk.

(Fürdőszobacsap – vízcsobogás.)

NÓRIKA Nem. Hideg.

TERUS Dehogy hideg. A bojlerbú gyün. Nézze, milyen finom. Nálam otthon vót hideg. Éjjelre befagyott a lavórba . . . De ez jó kis langyos víz.

NÓRIKA Az az én törülközőm. Miért bántja maga az én törülközőmet?

TERUS A magáé a rózsaszín. Az enyim a kék. Nem emlékszik, mit mondott Inci? Na? Mossa a képit, vagy nem mossa?

NÓRIKA Hideg. Majd.

TERUS Hideg a fenét. Má' egy hete nem mosakodott. Megeszi a kosz. Az alsóneműje is má' ojjan lehet, mint a főd. Mé' nem akarja a lányának odadni? Ha má' a zenyim kimossa!

NÓRIKA Menjünk, menjünk . . . Menni kell!

(Vissza. Szobai hangtér.)

TERUS Itt fogódzzék. A fotelba ül, vagy lefekszik?

NÓRIKA A fotelba. *(Elhalóan.)* Jaj!

TERUS Mi az, mi van?!

NÓRIKA Nem tudom . . . Jaj . . . Olyan rossz. A szívem . . .
Máriám . . . Jaj!

TERUS Hun a gyógyszerje? Mingyán megkeresem. *(El a mikrofontól.)*
Hová tette? Mer' mindig, mindenit dugdossa!

(Szekrényajtó, fiók.)

NÓRIKA Mit csinál ott a szekrénynél? Maga csak ne nyitogassa a
szekrényemet . . . Mindenki az én szekrényemben akar kuto . . . akar
kuto . . . gatni. Jaj!

TERUS Kutogat a fene a maga szekrényibe'. Van énnekem szekré-
nyem. Feri nekem is hozott fel egyet. Kié ez itt az ajtónál, he? Kinek
a szekrénye?

NÓRIKA Jaj, siessen, fulladok . . . Uhh . . . Ott. Nem látja? Ott az
éjjeliszekrényen . . . A naptár mögött . . . Az album alatt . . .

TERUS Ez az?

NÓRIKA Mutassa. Nem. Nem a Redergin . . . Adja ide a dobozt.
Gyorsan . . . Itt van. A Lentonitrát, látja? Vízet!

TERUS Mingyá' hozom . . . Szűzanyám, de megszedütem! Még az
kell, hogy én is . . .

NÓRIKA Teruus . . .

TERUS *(közellít)* Megyek . . . Megyek má' . . . *(Közelről.)* Vigyázzon,
mer' a nyakába önti a vizet.

(Csend.)

TERUS Jobb most?

(Csend.)

TERUS Pihenjen csak, majd én addig imádkozok: Uram, irgalmazz
nekünk! / Krisztus, kegyelmezz nekünk! / Krisztus, hallgass minket! /
Krisztus, hallgass meg minket! / Uram, irgalmazz nekünk! Akarja,
hogy imádkozzak?

(Csend.)

TERUS Akarja, vagy nem akarja?

NÓRIKA *(alig van hangja)* Kérem.

TERUS Mennyei Atyaisten –, irgalmazz nekünk!

NÓRIKA *(gyenge hangon mondja utána a litániát)* . . . irgalmazz nekünk . . .

TERUS Megváltó Fiúisten, / Szentlélek Úristen, / Szentháromság Egy Isten, / Szentséges Szűz Mária –, könyörögj érettünk.

NÓRIKA . . . könyörögj érettünk . . . Mondja, maga hiszi, hogy mi a mennyországba kerülünk?

TERUS Istennek Szent Anyja, / Szűzeknek szent Szűze . . . Má' mé' ne hinném? Úgy tanútk a hittanon, hát nem? *(Tovább imádkozik.)* Krisztusnak szent Anyja, / Isteni kegyelem Anyja, / Tisztaságos Anya.

NÓRIKA Na ja, ja, de . . . Adjon csak még egy kis vizet . . . *(Iszik.)* Kösz . . . No, de ha nem kerülünk a mennyországba . . . gondolja, hogy a pokolra jutunk?

TERUS Hát . . . aki rossz vót? Engem inkább az izgat, hogy elég lesz-e a nyugdíj a temetésre? Aszondik, má' három nyugdíj egy elkaparás. Feriéknek sosincs pénzük. Má' megin' fél fizetést kaptak, hát kőccsön kérte a zenyimet. Mint a múlt hónapba'. Aszongya *inkláció* van. Meg hogy maj' sztrájkónak . . . De nekik akkó se vót pénzük, amikó nem vót inkláció. Kereshet a Feri akármennyit, az itt mind e' lesz verve.

NÓRIKA Ki veri el?

TERUS Én mondom: az asszonytú függ minden! No, én nem bánom. Maj' csak e'kaparnak valahogy. Az ú dóguk. Az ú kötelességjük. Én is e'temettettem a zenyimeket. Isten nyugosztajja őket, pedig nekik nyugdíjuk se vót.

NÓRIKA Ki veri el? Inci keres annyit, mint az ura!

TERUS *(magában dohog)* Keresni keres. De el is herdájja. Épp ojan flancos fajta, mint a zannya. *(Hangosan folytatja az imádságot.)* Szep-lőtelen Szűzanya, / Sérelem nélkül való Anya, / Szűz virág szent Anya.

NÓRIKA Maga persze nem hallott a reinkarnációról . . .

TERUS Mirül?

NÓRIKA Hogy a halál után a lélek átszállhat egy másik testbe, és ott élhet tovább. Mondjuk egy macskába. Vagy egy verébbe.

TERUS Ugyan má', ne viccőjön! Még hogy énbélülem macska legyék!

NÓRIKA Dee . . . Tudja, mikor még ott éltünk Becskereken, sokat járt hozzánk a megözvegyült sógornóm, a Piri. Nekünk meg mindig volt két-három macskánk. Egyik a fotelban szunyókált, a másik a díványon. Szép kővérek voltak. Anti is szerette őket, ebéd után a Mici ott aludt a hasán . . . Hát egyszer azt mondja nekem a Piri: De jól élnek nálatok ezek a cirmosok! Hallod-e, szívesen lennék a házatokban macska! És képzelje, Terus, rá, én nem is tudom hány évre, vagy hány hónapra, meghal a Piri, és egy napon a nyitott kapun át egyszer csak beóvakodik egy macska, rámnéz, hát szakasztott a Piri szemé! Az a nagy, kerek zöld szeme, a kerek pofija . . . Nézek rá meredten, ő meg olyan könnyörögve nyávog, és mintha mondaná: Hát nem ismeresz meg? Én vagyok. Fogadj be! Rohanok Antihoz, mondom, megjött a Piri. Persze nevetett, de nem ellenkezett. Egy darabig ott volt nálunk, aztán egyszer csak valahogy eltűnt . . .

TERUS Na má', na! . . . Akkor mondjam tovább a Lorettói létániát?

NÓRIKA Úgy elálmosodtam . . . Ez a Piri . . . Sanyinak is mintha tetszett volna . . .

TERUS Tegyek a háta megé még egy párnát?

NÓRIKA Magának jó. Maga, Terus, kezdettől fogva hisz.

TERUS Hiszek, bizony. Édesanyám még a tanyán megtanított a fontosabb imádságokra, mindenre. Ott még templom se vót. Eccer . . .

NÓRIKA Látja, nem is tudom, a szüleim hívők voltak-e, vagy sem. Négyéves koromban elkerültem hazulról. Abban az évben halt meg a mamám. Anyuka, a nevelőanyám, nem volt templomjáró. Tartotta a szokásokat, a főbb ünnepeket megünnepeltük, de például kinevette a nővérét, aki mindennapos áldozó volt. Azt szokta mondani: Hiszek, de nem vagyok hajlandó állandóan a jó Isten nagy lábujját fogni! Anti nem szimpatizálta a papokat, no meg a mi tisztelendőnk nagy szoknyavadász hírében állt, így asszony koromban sem jártam templomba. Anti nem nézte volna jó szemmel.

TERUS Most, vénségire ijedt meg, ugye? A pokoltul, mi?

NÓRIKA Segítsen felállni, Terus. Az oltárhoz szeretnék . . .

TERUS Vigyázzon, itt felperdült a szőnyeg széle. Kapaszkodjék belém . . . Hogy ellankadt a mimóza. Hozok a vázába friss vizet . . .

NÓRIKA Majd . . . Majd aztán . . . Most imádkozzunk.

TERUS Mondjam tovább a létániát a boldogságos Szűz tiszteletére?

NÓRIKA Mondja.

TERUS Hol is hagytam abba?

NÓRIKA Nem emlékszem. Egyáltalán nem . . . Néha úgy kikottyán minden a fejből . . .

TERUS Én se tudom . . . Mindegy. Mondjuk el a végit: Betegnek gyógyítója,

NÓRIKA . . . Betegnek gyógyítója . . .

TERUS Bűnösök oltalma,

NÓRIKA . . . Bűnösök oltalma . . .

TERUS Szomorúak vigasztalója,

NÓRIKA . . . Szomorúak vigasztalója . . .

TERUS Keresztények segítsége,

NÓRIKA . . . Keresztények segítsége . . . Terus, tudja, hogy már a szentképeket sem látom? Onnan tudom csak, hogy melyik a Szűz Mária képe, és melyik a Szent Antalé, hogy Mária képe nagyobb és cakkos szélű . . . És a virág illatát sem érzem már. Látja, egész közel hajolok, és mégse . . .

TERUS Angyalok királynéja,

NÓRIKA . . . Angyalok királynéja . . .

TERUS Pátriárkák királynéja,

NÓRIKA . . . Pátriárkák királynéja . . .

TERUS Próféták királynéja,

NÓRIKA . . . Próféták királynéja . . .

TERUS Apostolok királynéja . . . Hajja, én is má' csak a nagybetűket látom az imakönyvembe'.

NÓRIKA Na és a szemüvege? Dísznek van? Hiszen nemrég voltak az optikusnál. Magát bezzeg elvitték. Engem már évek óta nem hívnak. Egyszerűen nem visznek el. Pedig könnyen meglehet, hogy már megérett a szürkehályogom. És akkor megoperáltatom! És akkor majd újra látok! És nemcsak a nagybetűket!

TERUS Nem tettek bele erősebb üveget. Feriéknek megmondta a doktornő: nem érdemes. Nekem is szürkehályogom nő, mint magának. Szemüveggel, vagy anélkül, egyfene.

NÓRIKA Hát akkor ezután hogy imádkozunk?

TERUS Majd ideadja a nagyítóját.

NÓRIKA Az én . . . az Anti nagyítóját? Azt adjam oda?!

TERUS Majd egy ideig nagyítóval, aztán meg, amit tudunk fejből, tudunk, amit nem, nem. Megvakulunk, Nórika. Mind a ketten. Nekem

má' a fülem se ér sokat. Meg a hangom is e'ment. Nem tudok má' nótázni. Képzelve, a kórusban a kántorné aszonta, ne gyűjsek többé próbára, mer' újabban hamisan énekelek. Én! Pedig valamikő milyen hangom vót! Meg amelliket én eccé meghallottam, az a nóta má' a zenyim vót! Most meg hallgassak. Mer' hogy hamisan énekelek. Mer' hogy süket vagyok. *Süket vagyok!*

NÓRIKA Ó, Istenem!

TERUS Vértanúk királynéja,

NÓRIKA . . . Vértanúk királynéja . . .

TERUS Hitvallók királynéja,

NÓRIKA . . . Hitvallók királynéja . . .

TERUS Szüzek királynéja,

NÓRIKA . . . Szüzek királynéja . . .

TERUS Minden szentek királynéja,

NÓRIKA . . . Minden szentek királynéja . . .

TERUS Áteredő bűn nélkül fogantatott királyné,

NÓRIKA Én félek . . . Félek, hogy majd . . . Maga nem? Maga, Terus, sose beszél róla.

TERUS Mennybe felvett királyné, / Szentolvasó királynéja, / Béke királynéja . . . Dehogynem. Én is félek. Nagyon. Néha egész éccaka nem tudok alunni. Szaggat a rehumám, fáj a fejem, és félek. Főhánytorgatok magamnak mindent, amit rosszú csinátam . . . De aztán eszembe jut, hogy talán ott tanákozok a fijammá, a Karcsimmá, és akkó má' nem is olyan nehéz.

NÓRIKA Hány éves is volt, amikor szél érte?

TERUS Fijatal vót. Még élhetett vóna. Két évig forgattam. Csurgott a szemibű a könny, de nem tudott szóni. Se menni. Csak a zágyba kártyáztunk. A megboldogult uram legalább a zasztal széliibe kapaszkodva tudott araszóni. Út három évig ápótam. Ne aggya az Úristen senkinek, hogy a saját gyerekit kőjjön . . .

NÓRIKA Inci azt mondja, megint háború lesz.

TERUS Háború? A' rég vót. A zuramat is e'vitték a lógerba. A németekke együtt. Magyar, német, mind egy lógerbe vót. Két fogát kiverték, asztán hazakütték. De sok ottmaradt. Két hétig vittük nekik a kosztot. No, abbú se sokat kaptak! Amikő gyüttek értük, este vót, feküttünk, a fijam csak feltérgyelt az ágyon a hosszú hálóingibe'. Sovány, keskeny arcú gyerek vót, aszitték, akkora csak, hát nem vitték

e'. Szerencséje vót. Háború . . . Matyi bátyámat a zorosz frontra vitték. Mind lefagytak a zujjai. A szeretője meg közben e'hagyta, azúta ivott egyfojtába. Mind elitta a zapja főggyit. Ami meg megmaratt, aszt később e'konfiskáták . . . Később . . . Annyi háború vót!

(*Zenei akcentus.*)

NÓRIKA (*ismét hallucinálni kezd*) Igen. Annyi háború volt. Első világháború, meg második világháború . . .

TERUS Meg kereszties háború a Szentfődé', a kereszténység böcsőjér . . . meg a rómaiak . . . azokká a zoroszlányokká . . . aszongyák . . . akkó ették a keresztényeket . . . a párducok . . .

NÓRIKA . . . meg a harmadik világháború . . .

TERUS A' még nem vót tán? . . . Vagy vót?

NÓRIKA . . . meg negyedik . . . meg ötödik világháború . . .

TERUS Ugyan má'! Nórika! Má' megin' „e'ment”?

NÓRIKA Most is háború van. Mindenkit elvittek. Inciékét is. Halál-táborokba.

TERUS (*közbevág*) Nem!

NÓRIKA Cián. Biológiai. Feri mesélte, hogy biológiai fegyverek . . . Meg ökológiai háború . . . Már nincs senki! . . . Mit gondol, miért nem hozzák fel a reggelit?! Na, miért?!

TERUS A reggelit? Csakugyan! . . . Máskó má' . . . Maj' csöngetek le. Incinek.

NÓRIKA (*hisztérikusan nevet*) Haha! Csengethet! Csengethet világnak! Evakuáció! Világvége. Mi itt be vagyunk zárva! Én már hajnalban sem találtam az egyik ablakot. Csak a manzárd maradt meg. Csak a falak. Az ajtók bezárulnak, az ablakok eltűnnek . . . (*Mint aki kísér-teteket lát.*) Sándor! . . . Értem jöttél? . . . Ti vagytok . . . azok? Ott! Ti vagytok?

TERUS Ez nem lehet igaz! Maj' mingyá' . . . (*Vadul rázza a kilincset.*) Zárva! Zárva van! Feri fijam! Inci! Incike! (*Többször, egyre idegesebben csenget.*) Gyűjjetek! Gyűjjetek fel! Mi van? Mi lehet ott lent? (*Pánikban.*) Nórika! Hijába kajá'tok! Hijába csöngetek, rázom a kilincset . . . Nórika! Feri! Feri fijam! Be vagyunk zárva! Én . . . én kimászok az ablakon . . . a tetőre . . .

NÓRIKA Hahaha! Az ablakon! Az ablakon túl már a . . . sötétség van . . . A sötétség . . . Jaj . . . Jaj a vállam! Itt . . . Itt fent . . . Itt . . . Jaj! Úgy fáj. Terus, hol van? Nem látom magát. Terus . . . Forgok? Úgy . . . forgok! Valami alagút . . . Hogyan? . . . Alagút. Sötét. Ti vagytok azok? Anyuka? Anti . . . Sanyi . . . Nem látom . . . a fényt . . . Nem látom, hogy . . . *(Átszellemülten.)* Most már – látom! *(Hörög, haldoklik.)*

(Zene.)

TERUS Jézus, Mária! Nórika! Az Istenért! A pirulák . . . Hozok vizet . . . Jaj, Istenem, félek a fürdőszobába menni. Hátha az az ajtó is . . . Nórika, ne hajjon meg nekem! Nórika, ne hagyjon magamra! *(Rémülten, kapkodva imádkozik.)* Isten báránya, te e'veszed a világ bűneit, kegyelmezz nekünk! Kegyelmezz nekünk, ne hagyj, hogy a Nórika meghajjon, bocsásd meg nekem, hogy csúfótam, meg irigykedtem rá, mer' hogy uradzott, meg hencegett, hogy cseléggyük vót, meg kertészük, meg nevelőnőjük, meg mittudomén, nálunk meg a Treszka is cseléd vót, meg a Marcsa is . . . Isten báránya, te e'veszed a világ bűnjeit . . . vedd e' a zenyimeket is . . . nem egyformán szerettem a fíjaimat, a kisebbet jobban szerettem, el is vetted tőlem . . . Az anyósom halálát kívántam . . . Hallgass meg minket! Ne hagyj, hogy mán elgyűjjön a világ vége, ne hagyj, hogy kitörjön az a sok világháború . . . Neked ojan nagy a hatalmad . . . nyisd meg a zajtókat, add, hogy még eccé a zéletbe' lemehessek errű a manzárdru, vagy hogy valaki felgyűjjön hozzánk . . . Isten báránnya, te e'veszed a világ bűneit, irgalmazz . . . *(Hallgatózik, suttogva.)* Valaki gyün föl a lépcsőn . . . Hallani a kongó, nehéz lépteit, a sújjos lépteit . . . Ezek nem a zennyimek! Nórika! Ezek nem a mijeink! Gyün föl . . . Valaki . . . *De ki? (Ordítva a rettegéstől.)* Isten báránnya! Irgalmazz nekünk!

(Lentről kongó, nehéz léptek lassan, majd lejelentő zene.)

GULYÁS JÓZSEF VERSEI

VALAKI MA FELKIÁLT ITT

Anyám, én nem leszek jó tovább,
nem leszek bolond sem.

Minden utcasarkon sírok.
És öklöm a vasajtókon dörren
s ha kővel dobálok
egy-egy éjjeli házat,
nem mondom: bocsánat,
az ablakot betörtem.

*

Olyan jó hosszan elálldogálni,
nem szólni semmit,
nem érezni semmit,
nem gondolni semmit,
nem tudni semmit,
mint a halott,
néha azt hiszem, nem is vagyok.

*

Még teszi a kedvem, de érzem,
valaki ma felkiált itt:
elég a szóból, amely kóros
nagy megnyugvásra csábít.

(1958)

1959

Ma, 1959. II. 10-én,
én, Gulyás József, igazi nevemen
Senki
(eddig álnév alatt éltem,
most fölfedem magam)
kijelentem:
nem hiszek az emberekben.
Fölmondok.
Ha eddig nem tudtátok,
kimondom nyíltan:
kényszerből, halálos kinnal írtam,
de ki látta,
barátaim, már ellenségeim,
félreértettétek
húsz évem keserveit.
Már nem kell semmi,
legyen ez a pársoros írás
kiigazítás,
hirdetés, közzététel
vagy gyászjelentés.
Tegnap akartam volna az életet.
Tartsatok gyávának,
kishitűnek.
Ha lesz, aki értem szólna,
aki miattam
csak a kisujját mozdítaná,
üssétek agyon!

köveelem, én, a senki,
a mai napon.
A patkányok már elmenekültek,
a bánya,
az én vas, szén s réz bányám omlik
és futkosom ebben
a bezáruló körben,
de belátom, hiába
és nem kiáltozom
és nem átkozódom.

(1959)

DÓRÓ SÁNDOR

Dóró alatt száll, nagyon lent
jár a feje,
fölemelem a képét: komám,
hát így állunk?
Mi barátok vagyunk, voltunk,
szerencsések is,
jók s tán rosszak,
nem tudom milyenek, Sanyi.
Egy cigarettát kértem,
te lefelé néztél s az ingedet
igazgattad,
a nyakkendődet a gegádon,
lefelé néztél, komám.
Kalapom a fejedben van, de
nem te vagy én,
nem, de nem ám
s én sem vagyok Dóró Sándor.
Ismered a magányt,
a magány a tied, az enyém,
a mienk és lehet,
jön egy harmadik,

jön és elmegy, Sanyi, de mi
csak maradunk,
meggyújtott gyufaként,
üres Internacionál dobozzal
az ujjaink közt,
nézzük, forgatjuk, hallgatunk.
Ne felejsük ezt.

(1959)

SZÍVEM, SZÉP JÁTÉKSZEREM

Szívem, szép játékszerem,
halálszerkezetem,
halálosan, szépen
ketyegő pokolgépem –
egy nap röptsd levegőbe
ezt a lomtárt.
Idejében. Mindent időben.

(1962–64)

JÓ NAPOT

Nincs mit veszíteni,
parancs ez, törvény,
még ma kell élni,
most, ebben a percben,
ezen az órán,
kifulladásig,
megszakadásig,
összerogyásig,
aludjon, aki
holnap is ráér élni,
az élet mindig

mással történik meg,
ki kemény fickó,
rámenős legény,
kuss, élni akarok,
jámbor voltam sokáig
és szerény,
aki vár, az sorra
soha nem kerül,
minden perc drága,
ingyen,
olcsón oda nem adom,
megragadom,
galléron kapom,
megforgatom
és megfaragom,
hurrá tavasz,
bravó tavasz,
jó napot öreg s fiatal,
jó napot
kis hülye tavasz.

(1963)

A BÓDÉK ALATT

A bódék alatt sok-sok
orchidea,
vastagon lepi s barnán
szerda, csütörtök,
prizma, mely üres,
csend kőből, citerából,
a parkokban
tavalyi virágszag,
kőkemény,
megoldja hosszú eső.
Intim helyeken

sortúz a klubokra,
a szemtelen vásznakra
még hosszabb
s még nagyobb dörejlés.

(1967-68)

KÖZTED ÉS SZAVAK KÖZT

Érted kilépek versek árnyékából,
érted, ki
mint a bor, magához hasonló,
szép vagy, oly szép,
hogy néha hirtelen elfáradok,
hogy elcsüggedek
és látni se bírom magam,
nem tudom, nem merem,
nem merek magamba nézni,
elcsüggeszt a nagy üres tér,
a hazaérkezés,
úgy ismerlek, hogy belefáradok,
kétségbeejtőn ismerem
magam, mindent kívül-belül,
a hazugságokat,
arcod tökélye kínzó csorba,
szemeid elől
ideje versek árnyékába menekülni,
közted és szavak közt
már nem választhatok,
el tőled s vissza hozzád,
az úton,
közted és szavak közt az életem.

(1968)

KIÁRUSÍTÁS ÉVADÁN

És jöttek a kis festett,
de szürke,
színtelen, egérszürke csajok,
reménytelenül szürkék,
jöttek kiárusítás évadán,
szép nagy este,
nagy délután, este jöttek,
este volt, késő délután,
az utolsó bosszú
és nagy csalás ideje volt,
jöttek a díszes,
de mégis szürke csajok
és jöttek a kritikusok,
hogy szétdúljanak
és kiforgassanak,
kirázzák lelkem csücskét is.
Csakhogy nekem már
nem voltak illúzióim,
így akartam.
S itt minden úgy volt, ahogy
én akartam, úgy, olyan.

Jöttek a kis mázas csajok,
azt hitték, olcsón
lehet körülötted sütkérezni,
ingyen és olcsón.

Az van itt és csak az örök,
amire te nézel.

S így vonultál ki curikkolva,
húzódtál erdők és
kis fehér faluk aljára.

(1968)

AKIK HAMISSÁGOT SZÁNTANAK

G O B B Y F E H É R G Y U L A

Kinn ezer ember sétál az utcán. Az is lehet, hogy tízezer ember. Egy ilyen városban elképzelhető. Ahelyett, hogy dolgoznának, sétálgatnak, csevegnek, fagylaltot esznek, sört isznak, zsemlyét fogyasztanak, és csoszognak, csoszognak, csoszognak. Nem is csoda, hogy minden évben újra kell aszfaltozni az utcákat.

Ideje lenne befesteni a falakat. Minden pillanatban tízezer ember bámulja a kopott házakat. Az is lehet, hogy húszezer ember bámulja őket. Egy ilyen városban elképzelhető. Mert nemcsak az itthoniak, a pillanatnyilag itt tartózkodók is sétálgatnak, s noha főleg a kirakatokkal vannak elfoglalva, azért a házak is érdekelhetik őket. Nézik a kopott felületet, a hulló vakolatot, a rozsdás ereszeket. Egyszer úgyis hozzá kell fogni, be kell festeni az egész hóbelevancot.

Beszélni kellene az emberekhez. Most olyanok mind, mint a kukák. Jönnek-mennek az utcán, pletykákat mesélnek egymásnak, hasznos információ alig hangzik el közöttük. Zenét se hallanak, csak lökdösik egymást, legtöbbször kedvetlen, alig várja, hogy betérjen valahová. De ha megejtő zene hallatszana az utcákon, ha minden félórában egy okos hang megmagyarázná nekik, hogy mi történik körülöttük a világban, lehet, hogy vidámabbak, mindenképpen okosabbak lennének, nem lődörögnének magatehetetlenül, nem hagynák, hogy sodorja őket a véletlen tömeg ide-oda, lehet, hogy még célokat is találnának maguknak. Ha meg ők is bmondhatnák egy mikrofonba, hogy mit kívánnak, teljesülhetne némely kívánságuk. A férfiak nőt, a nők meg férfit talál-

nának maguknak. A gyerekek játszótársakat lelnének, a kislányok babát, a fiúk labdát kaphatnának a városban. Sokkal hasznosabb lenne az élet.

Nagy tata, neked annyi furcsa ötlet jut eszedbe.

Te meg csak olvasol, velem nem is törödsz.

Mondtam, hogy hangosan olvasok, de nem akartad.

Unom az Utazást a rejtelmes Tibetben.

Pedig nagyon érdekes.

Érdekes az, ami itt történik. Érdekes, ami az utcákon történik. Érdekes, ami a szomszédéknál történik. A rejtelmes Tibetben mindig ugyanaz van, akárhányszor is olvasod el.

Ott lámák vannak, meg hegyek vannak, meg állandóan esik a hó.

Beledöglénél az unalomba, ha itt is állandóan esne a hó.

Te mibe döglesz bele, nagy tata?

Az életbe, kisfiam.

Azt hittem, az unalomba.

Nekem sohase volt unalmas az élet. Nézz ki az ablakon. A Pálinkás szomszéd veri a feleségét, hallom, hogy megint jajong, a Karikás javítja a motorkerékpárját, időnként be akarja gyújtani a motorját, de nem sikerül. A Vastagék megkapták a fizetést, mert részegen gajdolnak, most isszák el a pénzt. Ez érdekesebb, mint a rejtelmes Tibet.

Nem is ismered a lámák életét.

Azt kevésbé ismerem. De tudom, hogy a Pálinkás féltékeny, mert a felesége lefekszik az állomásfőnökkel.

Mi az, hogy lefekszik vele?

Ne játssz meg a hülyét, kisfiam. Nem vagy már óvodás kisgyerek, tudod te jól, hogy mit csinál egy férfi a nővel, ha megkívánja.

Anya azt mondta, ne hallgassam a szemtelen beszédedet.

Anyád téved. Ez nem beszéd, ez az élet.

Az élet az, hogy az állomásfőnök kecerészi a Pálinkás feleségét?

Bizony, az az élet.

Miért kecerészi?

A fene tudja. Ez rejtelmesebb, mint a Tibet.

Szereti talán?

Nem ismerem az állomásfőnököt. De azt hallom, hogy a Pálinkás veri a feleségét.

Ő nem szereti az asszonyt?

Féltékeny. Azt szeretné, ha csak ő kecerészné az asszonyt. Nem tűri, hogy ebbe az állomásfőnök is beleszól.

Nekem úgy tűnik, elég csúnya a Pálinkás szomszéd felesége.

Nekem se tetszik.

Akkor miért kecerészi az állomásfőnök?

A fene tudja. Talán unalmában.

Ennyire unatkoznak az emberek?

Néha unatkoznak. Néha kínjukban hülyeségeket követnek el. Néha összevissza cselekszenek.

Az állomásfőnök összevissza cselekszik?

Az szinte biztos. Minden ember összevissza cselekszik. Különösen, ha nő van a dologban.

Te is összevissza cselekedtél?

Bizony. Összevissza.

Te is kecerészted a nőket?

Megboldogult öreganyád szerint igen.

És teszerinted?

Nem voltam láma a rejtelmes Tibetben.

Azokat nem érdeklik a nők?

Azokat az imamalmok érdeklik.

Pedig a nők érdekesebbek.

Százszorta érdekesebbek. Ezerszerte.

A nők is imádkoznak?

Sokat. De nekik se ér semmit.

Miért nem ér semmit?

Mert az imamalom mindig ugyanazt kerepeli, a nők ettől változatosabbak.

A megboldogult mama változatosabb volt.

Meghiszem.

És te mégis másokat kecerésztél?

Ki mondta ezt neked?

Most mondtad.

Azt mondtam, szegény mama szerint igen.

Akkor mi az igazság?

Igazság, kisfiam, a rejtelmes Tibetben van. Nálunk csak Pálinkás szomszéd van, aki veri a feleségét. Hallod a jajongását?

Látom is őket. A szomszéd egy szíjjal zavarja a kerten keresztül.

Mondom neked, érdekesebb itt az élet, mint a rejtelmes Tibetben.
De hát azt mondd, szereti a feleségét. Akkor miért akarja megverni
azzal a szíjjal?

Éppen azért. Le akarja szoktatni az állomásfőnökről.

Az asszony rászokott az állomásfőnökre?

Az asszonynak állás kell. Fizetés kell. Az állomásfőnök mellékes.

Ha mellékes, akkor miért zavarja a szomszéd?

Néha a mellékes dolgok fontosabbak, mint a legfontosabb dolog a
világon.

Ezt nem értem.

Mondom, érdekesebb itt az élet, mint bárhol a világon.

De nem mondd meg az igazságot.

Azt nem tudom megmondani neked. Mindenki maga találja meg a
maga igazságát.

Mint Pálinkásné az állomásfőnököket?

Úgy. Pontosan úgy. Titokban. A kaszli mögött, a söprűk és felmosó-
rongyok között, a kockás köveken henteregve.

Akkor most Pálinkás is megtalálja az igazságot a kertben?

Lehetséges. Ha utoléri az asszonyt.

Már utolérte.

És veri? Nem hallok semmit.

Most éppen kibontotta a blúzát, és csókolgatja a mellét.

Na, látod.

Ezt látom. Ez az igazság?

Ez.

Hogy csókolgatni kell?

Igen.

Az állomásfőnöknek is meg a szomszédnak is?

Igen.

Akkor más is csókolgathatja?

Te ne menj oda, mert Pálinkás agyonver.

Én nem is csókolgatnám. Pálinkásné nagyon öreg.

Szerintem fiatal. Szerinted öreg. Erre iszunk.

Anya megtiltotta, hogy igyál.

Egy kortyocskát.

Orvosságot.

Pálinkát.

Nem adok.

Akkor nem szólok hozzád egész nap.

Legalább olvashatom nyugodtan, hogy mi történt a rejtelmes Tibetben.

Engem meg se sajnálsz?

Sajnállok. Azért nem adok pálinkát.

Zsugori vagy.

Te meg becsapsz.

Ezt ki mondta?

Anya mondta. Ha nem orvosságot akarsz, akkor becsapsz engem.

Zsugori vagy.

Olvasok neked hangosan.

Unom.

Bekapcsolom a rádiót.

Akkor nem hallom, mit csinálnak a szomszédok.

Az is unalmas.

Érdekesebb, mint a Tibet. Mit csinálnak Pálinkásék?

A szomszéd átölelte az asszonyt, a karján viszi befelé a ház felé.

Karikás?

Áll a motor mellett, ő is nézi Pálinkásékat.

Vastagék?

Nem látom őket, de ők zenét hallgatnak, énekel valaki.

Látod, ők is ittak.

Kaphatsz orvosságot.

Fogd meg a kezem.

Vékony a kezed, reszket. Meg szőrös is. Azt hiszem, bűdös is vagy, de én nem bírlak megmosdatni. Olyan sápadt a bőröd, mintha sohasem lettél volna a napon.

Tudod miért?

Régen voltál az udvarban.

Haldoklok.

Mit csinálsz?

Haldoklok melletted. Beszélgetünk, te olvasol, én hallgatom az életet, és búcsúzom tőle. Haldoklok.

Ezért kell a pálinka.

Ezért.

Nem értem.

Ezer meg ezer ember ül most a városban a kiskocsmák mélyén. Vannak bűdös kis büfék, vannak hatalmas kávéházak, vannak közepes kiskocsmák mindenütt. És mind pálinkát isznak. Vagy konyakot. És jól érzik magukat.

De te itt fekszel.

Én itt fekszem, az unokám nem ad egy korty pálinkát se.

Anya megtiltotta.

Mit számít az!

Kikapok.

Miattam. Nem érdemlem meg. Nyolcvan évet leéltem, és te attól félsz, hogy kétszer a seggedre suhint valaki.

Nem szeretem, ha vernek.

Hamar elfelejted.

Sokáig sajog.

Adok neked is egy kortyot belőle.

Fáj tőle a fejem.

Akkor kevesebb fogy el. Észre sem veszik, ha lenyelek egy kortyot.

Észreveszik.

Becsapjuk őket.

Tiszteld atyádat és anyádat.

Az én atyám már vár reám.

De az enyémnek nadrágszíja van.

Egy kortyot, és akkor fél óráig hallgatok.

Hamisságra tanítasz.

Az emberek hamisságot szántanak, huncutságot vetnek, gonoszságot aratnak.

Én igaz akarok maradni.

Mindenki igaz szeretne maradni. Pálinkás azt szeretné, ha az asszony csak őt szeretné. A felesége azt szeretné, ha mindenki őt szeretné. Karikás azt szeretné, ha az a szétrohadt motor úgy dolgozna, mint egy versenybicikli. Vastagék azt szeretnék, ha minden áldott nap fizetést osztanának.

Te meg pálinkát szeretnél.

Te meg olvasni szeretnél.

Akkor ma hamisságot szántunk.

Elfelejtetted, én hányszor csaptam be anyádékat miattad? Moziba vittelek, szánkázni vittelek, úszni tanítottalak, lányokat kerestem neked az utcában.

Egy korty és más semmi.

Nekem elég egy korty. Valamikor tíz se lett volna elég. Egy életben tízezer korty csúszik le az ember torkán. Vagy húszezer. Senki se számolhatja meg soha.

De ezt az üveget figyelik.

Majd egyszer eszedbe jut, nagyapád utolsó kívánsága volt egy korty pálinka. És te büszke leszel rá, hogy teljesítetted a kívánságomat.

Közben meg sajnó a seggem a veréstől.

Azt elfelejtetted. Amúgy se veszik észre.

Anyá első dolga lesz, hogy téged megcsókol. Pedig bűdös vagy, de ha közel hajol hozzád, megérzi rajtad a pálinkaszagot.

Majd hamisságot szántunk mi is. Egy korty pálinka, egy kanál orvosság, egy szem feketekávé az ínyem közé.

De akkor hallgatsz.

Hallgatok, mint a hómezők Tibet hófödte hegyein. Hallgatok, hogy ezer meg ezer láb csoszog az utcán, hogy ezer meg ezer csók csattan valahol a világon, és ezer meg ezer torok önti magába a sört, bort, pálinkát literszámra. Én meg csak hallgatok, mert nekem ez adatott meg, csöndben haldoklani, miközben még az unokám sincs jelen, senki sincs jelen, mindenki elveszett a rejtelmes Tibetben.

PINTÉR LAJOS VERSEI

ATLANTISZ

Hová tűntél atlantiszunk? Hová tűntél ifjúságunk? Hová a legendás előszoba, ahol Kormos Pista asztalát körülültük. S ahol az asztalfőn, persze a képzeletben, persze félhangon, persze a tiltások aknamezőjén átgázolva, ott ült Bibó. Ahová holtában még Sinka is bejárt, bejött a fekete bojtár. Áprily halálában, s Radnóti holtában, s Juhász, Nagy László, Kálnoky életében. S Kormos a költő, a vackor, a dörmice ránk mutatott, nem mi vagyunk az utolsó nemzedék, hisz itt jöttök ti is, ti is. S mint árnyékok, mint Rimbaud kenyeret lopó szegényeinek árnyképei a falon, falhoz simulva, félszegen jődögélt újabb nemzedék. A sértett Baka Pista is Szegedről, s Pinczési Jutka, a drága halott, az épp most ötvenéves, az édes. Siratja édesanyja, siratja édes és hűtlen nemzedéke. Talán a delfinek, talán ők hordozzák, cipelik hátukon holt társukat, talán a piros delfinek. Mi is a piros delfinek. Nincs túlvilág,

nincs túlvilági oldás, nincs asztal,
hol ott ül Bibó és Kormos Pista és Illyés
és Jutka és Baka Pista, s hol ott ül apám is.
Csak a párhuzamos koporsók reménye, a
remény, hogy magyarul motyogják fölöttünk
fiúk és lányok, fiaink, unokáink, magyarul
motyogják: édes hazám, fogadj szívedbe.

ÉGI BOLT

Égbolt boltosai: kislecskék –
mi van eladó?
Felhőszín festék.
Égbolt boltosai: kislecskék –
mi van eladó?
Fű, fa, füst színei. Tessék.
Égbolt boltosai: kislecskék –
mi van eladó?
Akác virágozik, fürtje fehér,
eladnánk, de pénzed rá úgyis kevés.
Égbolt boltosai: kislecskék,
az égig dobok egy vashatost –
pénzem csillag lesz,
csillagpénzen vásárolok,
csillagáron
köszönöm meg, hogy láthatok.
Nektek köszönöm meg, kislecskék –
hogyan láthatok. Míg az égi boltot
le nem dönti egy földi Isten.

A FESTŐ MODELLJÉVEL BESZÉLGET

Bozsó János: Bolond Imre, 1948

Gyere, Imre, igyunk korty pálinkát,
gyere, Imre, ülj le,
tedd le a kalapot,
gyere, Imre, hagyd a
rabszolga munkát,
tedd ide a székre
pörge kalapod,
tudod, hogy milyen magányos
az ember,
tudod, milyen magányos állván
rajzasztala előtt árván,
gyere, Imre, igyunk korty pálinkát,
gyere, Imre, ülj le,
tedd le a kalapot,
gyere, Imre, hagyd a
rabszolga munkát,
halott apád az olasz frontról
hívd haza,
halott apád a szibériák
örök poklából hozd haza,
halott erőd az élő földből
hozd haza,
örök mosolyod hozd haza.
A festő modelljét nézi,
sosemvolt modelljét hunyt szemmel nézi.
Nézi a bolond Imre is, nézi
a festőt, miként teremt.
Nézi és motyog, csoda ez, emberek.
S a teremtő ember istent teremt,
s a teremtett isten az embert igézi, nézi.

KIK VÍGAN ITT IDÓZTUNK

Egy zselici pince falára

Kik vígan itt idóztunk,
szerettük a gyöngyéletet,
szerettük lányok mosolyát,
s egyetlen mosolyukért
tiltott utat is bejártunk.
Kik vígan itt idóztunk,
szerettük a gyöngyéletet,
úgy szeltük meg a kenyeret,
ne morzsálódjon, ne vesszen
kárba egyetlen falatja sem,
tudtunk könnyet is ejteni
éhezőkért és szomjúzókért.
Éhezők, szomjúzók mi is,
kik vágyódtunk egy jobb világra,
ahol a szellem napvilága . . .
De ne is papoljak tovább,
túl profán, tán túl pogány
lesz végül majd az én imám.
Kitárta farktollát a páva:
rácsoálkoztunk, mennyi szín,
pávatoll-zöld, pávatoll-kék,
pávatoll-bíbor volt az ég.
Kik vígan itt idóztunk,
szerettük a gyöngyéletet,
koccintottunk rá egy pohárt,
s még egy pohárt, még egy pohárt.
Mígnem a mámor körhintája:
a táj már vélünk körbeszállt.
Mígnem a mámor körhintája:
a táj már vélünk körbeszállt.

ANNYIRA JELTELEN

Clairefontaine

Mi is a vers?
Már nem tudom –
pedig megannyi verset megírtam,
meg mertem írni, botor, én.

Festékszóróval, zöld, sárga és kék
spray-vel írd falra
neved.

Lapulj, rejtőzz. Ki párban jár,
a rendőr meg ne lásson.
Rejtőzz, a tűzfalon csak
lélegzetnyi rés légy.

Fogj festékszórót s írd falra neved.

Lapulj, rejtőzz, ki párban jár,
a rendőr meg ne lásson.
Rejtőzz, a betonfalon csak
lélegzetnyi rés légy –
ne ébreszd föl a rendőrt,
most álmodik a rendről.

Mit nem zavar meg költő.

Se zsebes. Ki ügyes éjjeli bába:
aprócska pénzed világra rántja.
Se strici.
Se kurva, kinek az álma szűz.
Se mamácska, akit az örület űz,
ki újszülöttje torkát általvágja.

Milyen reggelre ébredtünk? Milyen világra!
S mit ér, hogy nemet mondasz erre,
mit ér?
Alig többet a semminél.

Rövidnadrágos kisfiú
kenyerét majszolja, a karéj-holdat.
Élete filmjét pörgeti,
s azt kérdezi:
milyen film is ez papa?
Kisfiam,
ez az Európa-paród a.

Mi is a vers?
Már nem tudom –
pedig megannyi verset megírtam,
meg mertem írni, bátor, botor, én.

Talán elég lesz –
fogj festékszórót s írd
falra neved,
s írd egy-két szót: üzenj.
Próbálj meg jelet hagyni,
jelecskét.
Hisz életünk
annyira jeltelen.

SINKOVITS PÉTER VERSEI

KORZÓ

szurony és ölelés
huzatos esztendők voltak így is

álcázott vészkijáratban
alkalmi motorhiba
indigóban lelemény

meg a lassítás eleganciája

és most fektess le
hintón jártam a barnás földeket
suhogásos idők részeseként

lánymelleken alvó falvak
vándor locsog
kocsma mélyén

és elhúznak szépen
az ámbrás naszádok

így eltölteni egy vasárnapot

A REJTEZŐ

zúgás
ha
leszegzett szárnyakkal
húzó
bozontvirág-íz-bújó
hórojt-pillantás
megszólítalak
fékveszély

lebbenéses

ÉRINTŐ

magasztosulva mondom
nedved reggelente ébredsz

tündökletes esték
gyűrűkötéses porondja
uszított combhajlatokban
suta lábdobogás

tájrajzoló illeszkedés
suhogtató éden
fedélzeti naplómiban verőfény

jelzőrendszer sikamlós

minden részecske tudja
itt most történik valami

súghatóan bozontos

ÁTHÚZOTT ÉRTESÍTŐ

látom sérülésed

földön-szerelemben
átfordul a valós

szétnyitott tenyérrel
hályogos szemmel
intézkedve
most mi légyen

ne láss
csak gyarapíts
szorgalomból nő a ház
vadult fegyencnek
hamis feloldozás

szégyenkezni
ráérünk máskor

ölekből növekvés
magasuló ércikaron
a tapasztó támasz

és a hasztalan vonulások
zörgő dobozokban

sodronyból nyíl
révületben hiányzó

ÉRKEZŐ

a tér körülhatárolt
fondorlatok átka

étlapról álmodoz
közben páncélingét
folyóvíz alá tartja

késsel szabdalt történetünk
látomás a hálózatban

ahogyan állt pusztulásban
egykor a konyha és a belépő
jutalomnak kivárás
keresőnek elégtétel

lázongó fejfákban nyomaték
szókibontó felrajzolás

tutajláncolat

PERNYELÉT

vijjgók közé
lendült át
arányosnak vélve
a lassú szárnycsapásokat

odahagyva végleg
naplót
bozontos szörzetet

cirmos nedűből pillangó
lepkéből szörnyeteg
ha mozdulnának
a kiterített kövek

mert nem történt semmi
ötezer éve

omladék épül
csordában a gyöngé
időkezdő hang elhalkul
mely egykor
jeleket rajzolt az égre

asszony a kútnál
dongó darazsak rajban köröznek
ráérős nyárban

talpak alá
igazodó parázs
simulni kíván
pernyelét előtt
várt erre
szőnyegtüzű révületben

ő vonatra siet
kezdődik a nap
bódult utcákon
kinyit a zöldséges
újságot veszel
azonosulsz
a napi hírekben

HAMVAS-ESSZÉ

DRAGAN JOVANOVIĆ DANILOV

Mindig is foglalkoztatott a kérdés, hogy miért kell szinte egyértelműen elsősorban az emberi sorsról, a metafizikáról, a történelmi témákról és a nemzeti létről írni. A látszólag tisztavirág-életű, bizarr dolgok leírása is gazdagíthatja, bearanyozhatja a világot. Azonkívül a mikrovilág törvényei a makrovilág törvényeinek a másolatai. Senki sem tudta olyan természetesen és szenvedélyesen megragadni az átmenetet, a látszólag apró témákhoz is a lelkét adni úgy, mint Hamvas Béla. Egyszerűen azokról a dolgokról írt, amelyeket rendeltetésszerűen szeretett: az alma-szüretről, a cseresznyeszédésről, a virággyűjtésről, a borról és az idillről, az árnyékról, a csókról, a rántott levesről... Vagy pontosabban: Hamvas nem írt, hanem fölszentelt. Mennyi életet tudott csak lehelni ezekbe a kis esszébe! És micsoda összefüggéseket tudott találni például a szőlő, a bor, a nő és a drágakő között, a nőt és a bort dicsőítő egyik esszéjében!

Emlékeztetőül, Virginia Woolf azt várta el az esszétől, hogy elsősorban elégedettséggel töltsön el és szórakoztasson bennünket. „Az esszének úgy el kell bűvölnie bennünket az első szóval, hogy csak az utolsónál térjünk magunkhoz felfrissülve” – így vélekedett századunk világirodalmának e varázsló nagyasszonya. Hamvas rendkívül szórakoztató kisesszéi rövid tematikus fényjátékok; olyan apró és ártatlan örömeknek a gyűjteményei, amelyekkel a tiszta élvezet, álmodozás, ragyogás és boldogság derús napjai ajándékozták meg az írókat. Ezek a szövegek Hamvas kis áriái, *canti noturni*, az átszellemültség és az üdeség oltárai. A kisesszék e csillagképét pedig csak egy nemes,

fennkölt és derűs imagináció teremthette meg. Baudelaire szavaival: „Ebben a pompa és szépség iránti szeretetben a nagyság jelét és igazolását látom.”

Hamvas Béla igen korán felismerte az utazás haszталanságát, szemben a mindig egy helyben maradás gazdagságával. Amíg a nagyvilágban lohol és töri magát az ember, nem tud teljes egészében önmagával foglalkozni. Hamvas istene semmiképpen sem a szárnyas lábú Hermész, hanem Hüperion, aki azt tanítja, hogy minél távolabbra kell menekülni a világ bonyodalmaiktól, s hogy az ember csak akkor lehet pihent, átszellemült és önmagáé, amikor egyedül van. Hamvas *A magyar Hüperion leveleiben* ezt írja: „Az ember csak a közösségben élhet boldogan, de csupán a magányban válhat Istenné.”

A filozófus Hermann Keiserling litván gróf szerint az Isten minden emberben megnyilvánulhat, de csak akkor, ha önmaga szerint él. Ez pedig a saját kertnek a művelését jelenti. Állandóan fölvetődik bennem a kérdés, hány ember értette meg egyáltalán Voltaire szavainak a nagyságát és jelentését? Egy kezünkön megszámálhatnánk, hányan vannak, akik valóban átszellemülten ápolják és öntözik a saját kertjüket. Hamvas Béla kétségtelenül egyike volt e felszentelteknek. A tiszta idioritmusú egyedülállóan a megtettesítője volt, aki rendkívül érzékenyen viszonyult a természet csodálatos terheességéhez. Akárcsak az ősi költőknek, a természet neki is a Nagy Istennő – a Magna Mater. Hamvas az esszéiben, akárcsak Milovan Danojlić a költői regényeiben, az arkádiai álmokképekhez tér vissza, de nem csupán idilli, bukolikus értelemben, hanem a világgal és a természet teremtményeivel, a gyümölcscsel, a virággal szembeni eredeti, ősrégi megdöbbenéssel. Hamvas, aki például egy Ciorannal szemben homlokegyenest ellentétes oldalon áll, a hitnek, a teljességnek, az élet értelmességének az írója. Jünger és Milovan Danojlić mellett Hamvas mindenképpen a növények egyik legnagyobb és legkifinomultabb leírója századunk európai irodalmában. *A bor filozófiája* című talizmánszerű, mágikus esszejét olvasva (amelynek alcíme: Szőlő, bor, drágakő, nő) rájöttem, mennyire egyetemes elvekre építkezik Hamvas. Ezt az esszét olvasva úgy éreztem, mintha Bach zenéjét hallanám, vagy mintha templomba lépve egyszerre borítana el minden: az illatok és a hangok, a képek és a dallamok. Ebben az esszében minden misztikus, de „transzcendensség nélküli misztikáról” van szó,

ugyanis a voltaképpen hermetikusan elzárt dolgokról is világosan, prózaian és mindenekelőtt szórakoztatóan beszél. Hamvas esszéi ezért válnak legmagasabb szintű szórakoztatássá.

KARTAG Nándor fordítása

CSÚROGON SZÜLETTEM (V.)

Önéletrás

M E L L Á R L A J O S

Pista nagybátyám tudatta kedvesével, mikor lesz a búcsúzkodás napja. Megbeszélte a zenészekkel, mikor és melyik nótát kell eljátszaniuk, mert el akar búcsúzni Csúrogtól, a legényektől, a lányoktól és a szeretett kedvesétől. Egy táncmulatságra lett megbeszélve, mikor a nagylányokat a gardemamák is elkísérik. Majd a két tánc közötti szünetben a kívánt nótákat eljátsszák.

A búcsúzkodás napján Pista bátyám rokonai is megjelentek a táncmulatságon. A két szerelmes egymás mellett ült. Táncra megszólalt a zene, a legények, lányok táncoltak. Mikor a táncnak vége volt, a zenészek nem tették le a hangszeret, hanem a megbeszélt nótákat muzsikálták. A jelenlevők kezdtek suttnogni, meglepődve vették tudomásul, hogy a Kurányi Pista most vesz búcsút a legényektől és a lányoktól, Csúrogtól, és hőn szeretett kedvesétől.

Tavasza lett már, kinyílt már
Az akácfa fehér fürtös virága,
Alatta egy csinos legény, ki most indul
A nagy világ útjára.
Fel-felsóhajt, búcsúzkodik,
Isten veled falu legszebb leánya.
Visszajövök, mire lehull
Az akácfa fehér fürtös virága.

Ekkor mindenki tudta a teremben, hogy kiknek miért szól a szomorú nóta. A következő szünetben a zenészek egy másik nótát muzsikáltak:

Itthagynom a falutok nemsokára,
Elmegyek én tetőletek messze tájra.
Csillagtalan sötét éjjel
Fogok téled búcsút venni,
Bánatimat ne tudja meg
Soha senki.
Ha elmegyek ne mondjatok rosszat rólam,
Én a jónak megrontója sosem voltam.
Te sem vethetsz a szememre
Egyéb hibát, egyéb vétket,
Csak azt, hogy szerettelek és hittem néked.

Még egy táncnak megvárták a végét, Pista bátyám kedvesével és a rokonokkal lassan elhagyta a termet, a zene szólt, és azt énekelték:

Isten veletek, szervusztok legények, leányok,
Én már többet nem járok el hozzátok.

Pista bátyám a kedvesét hazakísérte. A lány szüleitől elköszönt, remélve, hogy majd a lányt is nemsokára kiviszi Kanadába. A fiatalok akkor még nem sejtették, hogy majd a nóta utolsó strófájában leírtakra az életükben is sor kerül:

Ötvenszer is lehulott már
Az akácfa fehér fürtös virága,
Alatta egy ős ember ül,
Ki most jött a nagyvilágnak útjáról.
Fel-felsőhajt, múltra gondol,
Meg arra a kökényszemű kislányra.
Visszajöttem, mire lehullt
Az akácfa fehér fürtös virága.

Pista bátyám másnap eljött szüleimtől elköszönni, magával hozta a harmonikát, és nekem ajándékozta. Fél év alatt annyira megtanultam

harmonikán játszani, nemcsak magyar nótákat, csárdást, keringőt és polkát tudtam, hanem a szerb kólót, vranjankát, cigancicát meg egy pár szerb nótát is. A szerb legények engem hívtak a „rogalyra” harmonikázni. Én ezt szívesen megtettem.

A harmonikának nem tudtam sokáig örülni, mert mikor Pista bátyám kint volt Kanadában, a rokonok rábeszéltek, küldjük ki a harmonikát, és rejtünk el benne alkoholt, amennyi csak belefér. Akkoriban Amerikában alkoholtilalom volt.

Tizennégy éves koromban szüleim vaskereskedő-inasnak adtak Csúrogon Nestor Ivkov vaskereskedőhöz. A faluban mindenki csak Necónak hívta. Neco vaskereskedő szerb volt, de tökéletesen tudott magyarul. Igaz, a szerbek közül voltak többen, akik jól beszélték a magyar nyelvet, sokan csak valamennyit értettek, a magyarok közül is sokan értették, és beszélték a szerb nyelvet.

A vaskereskedésben korán reggel ott kellett lenni, a boltot felsöpörni, mindent a helyére rakni, mire a falusi nép megy ki a mezőre, a boltnak nyitva kellett lennie. Nem volt könnyű naponta korán kelni, egész nap a pult mögött állni, és várni a vevőket. Csak délben mentem haza rövid időre megebédelni, és rögtön vissza a boltba. Nehéz lenne felsorolni mi minden volt a boltban, a mezőgazdaság részére, a háztartáshoz edények, technikai áru, vashordókban nyersolaj, benzin, petróleum, kocsikenőcs és még sok minden.

Ha Csúrogon kirakodóvásár volt, oda is kivittük az árut. Előző nap késő estig csomagolni kellett az edényeket, hogy ne sérüljenek meg. Hajnalban a vásáron az árut kirakni. Nem volt valami lélekemelő munka, és fizetést sem kaptam érte.

A Neco úr legtöbb árunak feltüntette az önköltségi árát, melyet betűkből egytől tízig összeállított sifrával jelölt meg, az eladási ár is ki volt írva rendes számokkal. Főnököm megbízott bennem, és megengedte, hogy olcsóbban adjam az árut, ha a vevő nagyon alkudozott. Gyorsan kiszámítottam, hány százalékkal adhatom az árut olcsóbban. Az akkoriban megnyitott Oroszi Lajos vaskereskedésének sifrait is tudtam.

Sok ember, ha kaszát akart vásárolni, vezetett magával egy idős, tapasztalt embert, aki a kaszát kiválasztja. Alkalmam volt sok tapasztalt embert megfigyelni, hogyan választja ki a kaszát. Soknak, aki nem vezetett magával valakit, kiségtettem, és választottam neki kaszát. Ennek híre ment a faluban, mert sokan dicsérték, és meg voltak elégedve

a kaszával, amit választottam. Amikor már a vaskereskedést elhagytam, és a nyomdászatot Újvidéken tanultam, ha Csúrogra jöttem látogatóba, a nővérem férje, ifj. Hanák Ignác, aki földműves volt, engem kért meg, hogy válasszak neki kaszát, vagy valamelyik ismerősének. Sokan, akik nézték, megkérdezték, hogyan tud ez a nyakkendő-s legényke kaszát választani?

A vaskereskedés-szaktám azért hagytam abba, mert nem láttam benne jövőt. A cséplőgép-tulajdonosok adósságra, könyvecskére vásároltak, de sokan mások is hitelbe vásároltak. Fennállt a veszély, hogy a bekészített árut nem tudja a kereskedő időben kifizetni, és árverezésre kerül sor. Tudtunk eseteket, akiknek a vagyonát dobra verték.

A Neco vaskereskedésboltjában idősebb testvérenek fia is dolgozott, ő kitanult, vizsgázott kereskedősegéd volt, szimbolikus, kevés fizetésért. Láttam, hogy már vagy tíz ajánlólevelet, „oferátot” írt saját kezűleg, és szétküldte az országon, de sehonnan sem kapott választ. Tudtam, hogy szüleim nem bírnak nekem vaskereskedés-üzletet nyitni, mint vaskereskedő-segédnek nincs jövőm.

Szüleimmel megvitattuk a helyzetet, úgy határoztunk, hogy otthagynom a vaskereskedést, és inkább Újvidékre megyek szaktám tanulni. A Neco Ivkov nagyon sajnálta, hogy elmegyek tőle, attól tartott, hogy az újonnan megnyílt Oroszi Lajos boltjába, a konkurenciához megyek. Megnyugtattam, hogy nem az a szándékom.

Megemlítem, hogy Csúrogon kijártam az inasiskolának a harmadik osztályát, mert a hat elemi kitűnő eredménnyel fejeztem be. Egyébként kicsit igazi inaséletem volt, mert Neco úrék kislányát naponta kellett vezetnem az óvodába, volt rá eset, mikor a kétéves kisfiukat is rám bízta.

Nem hagyhatom ki az inaséletemből azt az eseményt sem, mikor a csúrogi szerb iskola rövid színdarabot rendezett, ahol gyerekek is szerepeltek. Az inasiskola tanárát megkérték, ajánljon megfelelő diákot az inaszerepre, ahol énekelni is kell. A tanár, habár magyar voltam, engem választott, a szerepet elvállaltam. A darabban a Ćiro suszterinas szerepét kellett eljátszanom. Volt olyan jelenet, mikor a parkban a padon ülök, kis pálcikát vettem a számba, mintha cigaretta volna, és mondogattam: – Ej, ha most látna a mesterem, ezt mondaná: – Nem vagy te Ćiro inasnak való, hanem úrnak születél. – Ebben az volt a különös, hogy a zsúfolásig megtelt teremben az első sorban a Neco mesterem ült, láttam, nevetve

nagyon tapsolt. Szerepem szerint a pad előtt vitázó diákok mentek el, tőlem kérdezték, melyiküknek van igaza? – Kinek jár a dió? – Az egyik meglátta, a másik pedig felvette a diót. Én a diót elkértem, a bicskámmal felébe vágtam, a dióbelet megettem, a dió héjának egyik felét egyiknek, a másik felét a másiknak adtam. A kis dalocskát elénekeltem:

Od šusterskog šegrta ništ' lepše na svetu,
Zakrpiće svakom poderanu petu,
Poderanu petu.
Ako ima novaca nek mu kroz džep kipi
U toga su cipele što po vazdan škripi,
Što po vazdan škripi.
Ako nema novaca nek sedi u mraku
Ja ne mogu pomoći bosom siromahu,
Bosom siromahu.

A színdarabot Kuzmančević Pero vendéglőjének nagytermében adták elő, ahol az újvidéki Szerb Népszínház színészei is előadtak egy-egy színdarabot. Voltak színdarabok, melyeket én is végignéztem, a színdarab tartalmát másnap odahaza elmeséltem. Különösen Nušić és Sterija műveit szerettem.

Kuzmančević vendéglője Csúrog központjában volt, Zsablya irányában baloldalt az első saroki épület. Emlékszem, mikor az épületet vendéglővé alakították. Ez nekem nagyon emlékezetes maradt, mert a nagyterem falait nagy, keretezett olajfestményekkel díszítették. A festőművész a festményeket a nagyteremben készítette több hónapon át. Ott láttam elemi iskolásként először, hogyan festik vászonra a levelezőlap nagyságú képről a nagy képet. A festőművész főleg szerb történelmi személyek képét festette meg nagyban. Ha csak tehettem, eljártam, és figyeltem, bámultam a festőművész munkáját. Hogy akadémikus volt-e vagy amatőr, nem tudom, mindenesetre a szememben művész volt.

Csúrogon a rokonok közül az első között költözött Baranyába apám nagybácsija, Mellár Sándor és felesége, Börcsök Júlia, a négy gyerekkel. A határrendezéskor Magyarországra optált, és Oldon telepedett le. Kilencvenkilenc évet élt, a siklósi temetőben nyugszik.

Az utána következő csoportban még két Mellár család költözött Baranyába, apám unokatestvérei, Mellár Sándor és Mellár György, akik

a dárдай rétbén, a Lankapusztán telepedtek le több csúrogi magyar családdal együtt.

Volt idő, mikor anyám biztatta apámat, keressenek valamilyen megoldást jövőjük biztosítására, menjenek Argentínába vagy Baranyába. Apám kivezette anyámat az udvarba, és mutatta: a góré tele van kukoricával. Azt mondta, amíg a góréban van kukorica, nem megy sehova. Sóra, petróleumra lesz a kukoricából, malacokat hizlálnak, lesz abrak a lovaknak, jut adóra is, a gyerekek még kicsik, nem sok kell nekik, nem megy sehova.

Ahogy múlt az idő, a gazdasági krízis mind nehezebbé tette az életet, a földet, amit szüleim vásároltak, anyám egyik hűgától, amikor az Kanadába kiutazott a férjéhez, kölcsönpénzből fizették ki. A pénzt a Tass hentestől kapták húszszázalékos kamattal, ami akkor uzsorakamatnak számított. A kölcsön majdnem elvitte a többi földet, de nagy erőfeszítéssel sikerült az adósságot visszafizetni.

Szüleim nagy lelki küzdelem után szánták rá magukat Csúrogot elhagyni, végül úgy határoztak, ha anyagilag rendbe jönnek, akkor visszatérnek. Sokan ilyen megfontolásból hagyták el Csúrogot. Csak ideiglenesen mentek el.

A Görbe utcai rokonok elhívták apámat is Baranyába terepszemlére.

Apám a földet megnézte, a vásárlási feltételeket megtudta, és hazautazott. Anyámnak beszámolt az útról, majd anyámmal újból elutaztak Baranyába megnézni a földet. Anyámat nagyon érdekelte, milyen az eszéki piac. Azt is megnézték, és igazat adtak azoknak, akik már előbb Baranyába költöztek, hogy az eszéki piacon mindent jól lehet értékesíteni. Ismeretes, hogy kevés földön búzából, kukoricából nincs sok haszon. Aki pedig kertészettel is foglalkozik, annak nagyon jó, ha közel van a városhoz. Ezek a kedvező feltételek megvoltak, igaz, kompon vagy hídon kellett a Dráván átkelni, ha Eszékre mentek. Mindent latba vetve, mérlegelve, szüleim a földet megvették.

Ahogy szüleim a baranyai földet megvásárolták, föl kellett építeni a házat is, melybe legalább egy helyiségbe be lehetett költözni. A csoport tagjaival mővában megépítették mindegyikük házát annyira, hogy be lehetett egy helyiségbe hurcolkodni, majd később mindenki tovább építi elgondolása és zsebe szerint.

Újvidéken András batyám fia, Bandi, 1929-ben már a Piliser nyomdában nyomdai gépmesterinas volt, tanítómestere pedig egy magyarországi

emigráns, Bodensteiner József híres nyomdai gépmester volt, aki a magyarországi kommün bukása után Pécsről Újvidékre emigrált. A heti fizetése 1100 dinár volt, a hivatalnokoknak meg havi 800 dinár. Hogy az értéket össze lehessen vetni, a kenyér 2 dinár, a disznóhús 8 dinár, a cukor és a zsír 12 dinárba került, a kétszobás lakás bérlete 200 vagy 300 dinárba került.

Bandi öcsém valami úton-módon megtudta, hogy a Grujić nyomdába felvennének nyomdai gépmesterinast. Jelentkeztem náluk, megnézték az iskolai bizonyítványomat, külön megkérdezték, tudok-e rajzolni? – Tudok rajzolni meg festeni is, meg szeretem a színeket – feleltem. A szabály az volt, hogy nyomdászínast csak kísérettségivel lehet felvenni, engem nélküle is felvettek.

Elérkezett 1930. július elseje, elkezdődött a nyomdászatnak, a fekete művészetnek a tanulása a Grujić testvérek nyomdájában. A nyomda a Miletić, valamikori Kenyér utca, és a Grčkoškolska utca sarkán volt, a szemben levő sarkon a dúsgazdag Dunderski palotája állt, a nyomdától srégen át pedig a bank épülete. Kupolája felett Merkúr szobra van, az aranyember. A bankkal szemben a sarkon Ziegler orvosi műszereket árusító lerakata volt.

Mindennap fél órával munkaidő előtt a nyomdában kellett lennem. A segédmunkással, a szedőinással kellett takarítani, télen a kályhákat begyújtani. A segédmunkásnak meg a gépmesterinasnak a nyomdagépeket kellett megolajoznia, a betűszedő inas a betűszekrények között tett rendet, a tértőt, a hézagöltő anyagot rakta helyére, az inaslány pedig fölsöpörte a könyvkötészetet.

Mielőtt bármilyen feladatot kaptam volna, azt mondta a tanítómesterem, pár napig csak nézzem, milyen munka folyik a nyomdában. Nekem, falusi gyerekeknek, ezek a munkák ismeretlenek voltak.

Még mielőtt a nyomdagépekhez kerültem, alapismereteket kellett szereznem a betűszedés fortélyáról. Meg kellett tanulnom a betűszekrény beosztását, a betűk típusát, a nagyság szerinti elnevezésüket, és melyik szekrényben van a helyük. Az ólombetűs kézi szedéssel hogyan kell bánni, mert egy figyelmetlen mozdulattal egész könyvoldalt vagy újságoldalt használhatatlanná lehet tenni. Láttam, hogy a betűknek és a kliséknek, melyekről a nyomtatvány készül, fordított tükörképük van. A betűk képe magasabb, erre festékes hengerrel felhordják a festéket, ráhelyezik a papírt, kézi préssel vagy géppel készítik a nyom-

tatványt, amelyen már nem tükörkép, hanem rendesen olvasható szöveg van. Szakkifejezéssel ez a magasnyomás.

Ekkor eszembe jutott, hogy odahaza, Csúrogon, próbálkoztam csinálni magamnak pecsétet. Levettem egy öreg cipő gumitalpát, és a nevemet belevéstem a bicskával, cipőkrémmel befestettem, és papírra nyomtam. Láttam, hogy a nevemet csak negatívban, fordítva lehet elolvasni, azért negatívban, mert a betűk mélyedésben voltak, nem magasabbak, mint a rendes pecsételnél.

Tanítómesterem Tinusz Antal magyarországi emigráns volt, a fia Újvidéken gimnáziumba járt. Nyomdászinként ötven dinár heti fizetést kaptam. Az András batyámnál laktam, a lakást és a kosztot a szüleim fizették. Tinusz úr, a mesterem, azt mondta, hasonlítok a fiára, de én is úgy viszonyultam hozzá, mintha apám lett volna, soha egy rossz szót nem mondott.

Amikor a szakmát befejeztem és levizsgáztam, kollégának szólított. Mesterem tagja volt a nyomdászok országos szakszervezetének. Én is tagja lettem a szakszervezet ifjúsági csoportjának, szimbolikusan heti egy dinár tagdíjat fizettem.

Nővérem, Ilona, ifjú Hanák Ignác földműveshez ment férjhez. Az esküvőt 1931-ben tartották meg. A szüleim lagzit rendeztek, az udvarban nagy sátort állítottak, sok rokon és meghívott vendég volt. Jó cigányzenekar szórakoztatta a vendégeket. Volt ott minden, ami egy jó lagzihoz tartozik, étel, ital, jó zene, rokonok, vendégek, nővérem volt a lagzi gyöngyszeme, a menyasszony. Úgy láttam, szüleim hangulatán észre lehetett venni, hogy nagy változáson mennek keresztül. Én, a fiuk, Újvidékre mentem szakmát tanulni, nővérem is elhagyja a szülői házat, ők pedig nemsokára költöznek Baranyába.

A vőlegény, mikor jött a menyasszonyért, rokonait és vendégeit fúvószenekar kísérte. Gyönyörű májusi nap volt, a főutcán akkor virágoztak a hársfák, az egész falu illatos volt. A hársfákat a csúrogi születésű Kekić szerb jegyző még az első világháború előtt ültette a főutciókra. Este, amikor mentünk kálátóba a fiatal házaspárt Hanákéknál meglátogatni, a csúrogi főutcán haladva teli tüdővel szívtuk a hársfa illatát.

1932-ben szüleim végleg elköltöztek Csúrogról. Amit lehetett, vasúton szállítottak, a gazdasági felszerelést, az edényeket, ruhákat, egyebet bepakolták, és kocsira rakták. A lovakat a kocsi elé befogták, a szomszédoktól könnyes szemmel elköszöntek, magyaroktól is, szerbektől is,

és elindultak a több mint száz kilométeres útra Baranyába, a dárdai rétbe, Kistopolikra. Elhagyták a Görbe utcát, elhagyták Csúrogot. A kocsit csak az én hűséges Hulyé kutyám kísérte.

Hulyé kutyám nem volt nagy kutya, sem öleb, csak egyszerű házőrző. Nem volt törzskönyvezett, nem fürdettük fürdőszobában, nem vittük kiállításokra. Ha létezne kutyák országa, és ha a kutyákat rangsorolnák, Hulyé nagy kutya lehetett volna. Belügyminiszter, mert irtotta a patkányokat.

Kutyám, ha valahová lefeküdtem, hűségesen őrködött felettem, senki nem nyúlhatott hozzám. Ha anyám baromfit akart az udvarban megfogni, csak a kutyának meg kellett mutatni melyiket, és mondani neki: – Hulyé, fogd meg! – A kutya pontosan a kiszemelt baromfit fogta meg, de nem fojtogatta, hanem mellső lábával a földhöz szorította, és megvárta, amíg elvettük tőle. Persze ezért mindig jutalmat kapott. A házunk körül patkány nem fészkelődhetett be, pedig sok helyen az istálló falaiba is befészkelődtek, mert a falak legtöbb helyen verett falból készültek. Többen kértek, vezessem el a kutyát, mert öreg falat bontanak, melyben sok a patkány. Volt hogy idegennel is elment, csak mondani kellett: – Hulyé, gyere, „pácó”! Sokan mondják a kutyájukról, hogy olyan okos, csak hogy nem beszél. Hulyé kutyámnak megvolt minden alkalma kint a baranyai rétben, a szálláson tudását bizonyítani, ugatásával csodálatosan tudta jelezni már messziről, ha valaki közeledett, ismerős vagy idegen. Ha háziállat szabadult el, azt is másképpen jelezte, a kocsi zörgéséről a távolból felismerte a mi fogatunk közeledtét. Nem is tudom felsorolni, mi mindent tudott jelezni, ugatásának változtatásával mi tudtuk, mit jelez. A kígyót is ügyesen meg tudta fogni, elfogta a kígyó nyakát, nagy gyorsasággal rázta jobbra-balra, majd fogaival végigropogtatta a farka végéig, többször is megismételte. A szájában vinni vagy hozni valamit nem volt nála probléma.

Újvidéken, amikor a szakmát kezdtem tanulni, tizenöt vagy tizenhat nyomda volt. Ebből fele, de főleg a nagyobb nyomdák, szervezett munkásokat alkalmaztak, és a munkaadók meg a nyomdászok szakszervezete által aláírt tarifa szerint fizették a munkásokat. Mindenben a tarifában foglaltatott előíráshoz kellett magukat tartaniuk, a munkaadóknak meg a munkásoknak is. A munkaadóknak a tarifa előírása szerint többet kellett fizetniük a szervezett munkásoknak, mint azok a nyomdák, melyek a tarifát nem írták alá.

A szakszervezet a munkásaiért felelősséget vállalt, az is előírásban foglaltatott, a fizetésért mennyi és milyen minőségű munkát kell adni. A nyomdászszakszervezetnek szinte állandó feladata volt tagságának szakmai továbbképzése és az általános műveltség fejlesztése. Megvolt a lehetőség a sport vagy valamely művészeti hajlam továbbfejlesztésére.

A Grujić nyomdától nem volt messze a nyomdászok szakszervezete, munka után majdnem mindennap oda mentem. Oda járt úgyszólván a nyomdászoknak minden korosztálya az ifjú tanoncoktól a nyugalmazott nyomdászokig, nemzetiség szerint pedig az akkori Vajdaságban megtalálható minden nemzetiségből volt valaki. Nehéz lenne mind felsorolni, szám szerint majdnem egyforma arányban voltak a szerbek, horvátok, magyarok, németek, zsidók, valamivel kisebb számban volt a többi nemzetiség képviselve. Akkor még nem volt tudomásom arról, hogy én „nemzeti kisebbség” vagyok.

Egymást szerbhorvátul szólítottuk, drug vagy družę, de szigorúan megadva egymásnak a tiszteletet, magyarul egymást kollégának vagy ha idősebbet szólítottunk, az kolléga úr volt.

A nyomdászok otthonát magunk között egyletnek hívtuk, könnyebb volt kimondani.

Az egyletben nagy könyvtár volt, szerb, horvát, szerbhorvát, magyar és német nyelven. Meg volt határozva, melyik napokon lehet könyvet kölcsönözni. Legtöbbször előfizetői voltunk a hónaponként megjelenő szaklapnak, mely a szakma továbbfejlődésével foglalkozott. Ez a szaklap országos szintű volt. Volt egy másik lap is, amely a nyomdászok szakszervezetének országos szintű problémáival foglalkozott.

Újvidéken a nyomdászszakszervezet vezetőségét minden évben az évi közgyűlésen titkos szavazással választották meg. Hivatalosan nem volt politikai szervezet, de nem volt mentes bizonyos politikai áramlatoktól.

András batyámnál laktam a Veternička utca 12. számú nádfedeles házában. Sokan voltunk alvásra, de még többen ebédre. Kezdetben András batyám három fia és egy borbélysegéd, meg én aludtunk a hátsó szobában négy ágyon, a három legénynek volt saját ágya, Bandinak meg nekem közös ágyunk volt. A legények ágynál lepedő volt, a mi ágyunk csak pokróccal volt letakarva, Bandit meg engem ez kicsit mókából bántott, de attól mi még jól aludtunk. Nem csoda, hisz a legidősebb bátyánk, a Karcsi (Sokol-tag volt Újvidéken, a tíz legjobb tornász közé

tartozott), este minket is a kiskertben felállított nyújtón tornáztatott. Mind a ketten szerettünk tornázni, nyáron meg úszni a Dunán.

Dezső unokabátyám Zágrábba ment munkára, a megüresedett ágyba pedig Csúrogról Füstös Jóska unokaöcsénk jött, aki a dunabánsági nyomdában a nyomdászatot kezdte tanulni. Bandival Füstös Jóskát is elvezettük a nyomdászegyetbe, ezután már hárman vettünk részt a rendezvényeken.

András batyám 1932-ben a borbélyműhelyét eladta, és helyette a két lány részére – akik befejezték és levizsgáztak a női fodrászattól –, női és férfi fodrászszalont nyitott a vasút utcában Gizella cégjelzéssel. A szalon személyzeté mind Maris ányunkhoz járt ebédre. Az ebéden 16–18-an voltunk, az asztalnál egyszerre nem fértünk el, két vagy három turnusban ebédeltünk.

Ezt könnyű így leírni, de tessék ezt a sok ételmet beszerezni, megfőzni, felszolgálni, és mindenki meg legyen a kosztal elégedve. Bizony Maris ányunk nagyon sokat dolgozott, a munkát egyedül végezte, igaz, még fiatal volt, jól tudott főzni, meg finom kalácsokat is tudott sütni. Még ma is emlegetjük a jó mákos kelt kalácsot, meg a finom túrós palacsintát tejföllel leöntve. Mi is fiatalok voltunk, képesek voltunk versenyezni, ki tud több szilvás gombócot megenni, ezen mi mulattunk, és senki nem vette rossz néven. Nagybátyám dragaccsal meg kosarakkal járt a piacra vásárolni.

Ha most belegondolok, akkor tudom, milyen küzdelmes munkát végeztek András batyám meg Maris ányunk. Ezt a gondolatomat Gizike nővéremnek említettem, ő azt mondta: Ez így igaz, azért a Maris ányunk temetésén mi, a volt gyerekek mind ott voltunk, tekintet nélkül arra, hogy saját, mostoha- vagy rokonok gyereke volt, ő nem tett különbséget közöttünk.

(Folytatjuk)

AZ ÉSZAKI FAL (XIV.)

Regény

DRAGAN VELIKIĆ

48.

Lassan kitelt a negyedik nyaruk is a Kontinensen. A balul sikerült római epizód után Joyce tanár úr újfent a Berlitzből és magánórákból él. A szeme mind komolyabb gondot okoz. James a befüggönyözött szobában hever, és Stanislaus siet a Villa Venezianába, Schmitzékhez. Ő veszi át a tanítványokat, miközben James beutazza a hatalmas térségeket, melyekről hőse, Earwicker álmodik.

A tétlenség hosszú óráin Jamest még mindig foglalkoztatja, hogy esetleg operaénekes legyen. Abbahagyja, gondolta, a tanárkodást, és családostul kivándorol Dél-Afrikába. No és ha Triesztben fölcsapna tweedposztó-kereskedőnek? Vagy mozit nyisson Dublinban?

Ezerkilencszáznolc augusztusának elején Nóra elvetélt. A magzat három hónapos volt. Gyermekének elvesztése miatt Nóra összetört, önnön árnyéka lett csupán. Ezekben a hetekben James naphosszat nem tartózkodott otthon. Ha nem a Berlitzben volt, vagy a tanítványainál, órán, akkor valamelyik kocsmában üldögélt. Nóra magzata miként a hányadék buggyant ki az öl melegéből, anélkül, hogy egyet is dobbantott volna az élet küszöbén.

A Dublinból érkező hírekben sincs egy szemernyi öröm. James hat hajadon nővére, akár a kikötőben horgonyzó hajók, úgy várta a kihajózás óráját. Az apjuk sokat ivott. Írországot köd nyomasztotta. Ultima Thule.

Minden reggel, átengedve magát az előtte álló nap sodrásának, James élvezettel hallgatta a sokféle nyelv hangzavarát Trieszt utcáin. Az olaszok és osztrákok meg a hátszorból származó szlovének mellett, a

városban még sok zsidó, horvát, görög és szerb élt. James úgy tartotta, hogy a görögök jelenléte szerencsét hoz neki.

Írországból pedig rossz hírek jöttek. Toprongyos emberek ténferegtek Dublin utcáin. Josephine, a nénikéje, rendszeresen érkező leveleiben értesíti a városban történt változásokról.

James Írországának öbleiben, a sziklás part isten háta mögötti falvaiban sok olyan furcsaság történt, amelyeket nemigen lát az ember még álmában sem. Részege apák a tulajdon lányaikra vetemedtek, s ez az írországi falvakban meg a szegényes dublini külvárosokban gyakori jelenség volt. Milyen távol esett ez a világ a Veneziana család halszemű őseinek arcképcsarnokától! A Schmitz-villa falain a múlt éppen olyan példás rendben sorakozott fel, akár a „cassato” színes rétegei a trieszti cukrászdákban. A biztosítótársaságok mindent pedánsan könyveltek, a hajók bejárták a messzi óceánokat, és terhük súlya alatt jócskán megmerülve futottak be a trieszti kikötőbe, s mint a silók, teltek a trezorok. Az éppen hogy csak világra jött örökösök pedig belerokkantak a családfába. S a család nem nézte el nekik, ha szellemi kalandokba bocsátkoztak. Ó, igen, tele zacskó pénzt, hogy a trónörökös kitombolja fiatalos szertelenségeit, azt igen, de utána minden a jól ismert kerékvágásban halad tovább: meglesz a családi szabó, a saját pad a templomban, a páholy az operában, és megköttetik a gondosan választott frigy a közeli atyafiság köréből. A trezorok ajtajukkal érnek össze.

Dublin külvárosában fogatos kocsis taraja imbolyog. Pokolbéli katlanokként fülledt bordélyok pőfékelnek a kikötőben. A dohányfüstből, sörhabból és whiskeyből összeragadt, átlátszatlan függöny mögül lehangolt pianinó klimpírozása szűrődik ki. Hajnalra virradóra valamiféle jobb élet palástjába burkolózó szerencsétlenek osonnak el, mint a patkányok, szerte a dublini utcákon. Elfoszlik a vigasz a szürke napban, amikor a márvány égbolt a városra ereszkedik.

James a café ablaküvegén át szemléli a trieszti utca forgatagát. Az ősök portréi visszahőkölnek a labirintus előtt, melynek a művész egyedül vág neki. Amióta bejáratos Popper zsidó kereskedő házába, és órákat ad Amália nevű lányának, James gyakran elmélázik beteljesületlen életesélyei fölött. Hogy posztókereskedő lehetne, és trezorjával megközelíthetné a Popper-villa márványlépcsőjét, amikor Amália magas térdei emelgetik a házi köntös redőit, vagy hajóskapitány volna, aki egy

alkonyi órán kihajózik Argentína felé. A múlt vastag hordalékát pedig elmossa a sós vízpermet, melyet a szél sodor a fedélzetre.

A nevek sorolgatása elszórakoztatta. Amalia Globočnik után, aki a legkevésbé sem vonzotta, Amalia Popper már nyugtalanságot ébresztett. De hát a szilárd keretek, amelyek minden oldalról behatárolják a Popper lány életét, biztos záloga annak, hogy kaland itt csak a képzelet világában lehetséges. Míg borát kortyolgatva a cafében üldögél, James eljátszadozik a nevekkel. Anna Schleimer, Marthe Koppeans, Antonio de Vil . . .

A Popperéktől kapott pénzt pedig csak átvándoroltatja Canarutto asszony fadobozába, és kifizeti belőle néhány havi lakbérhátralékát. Amíg aztán az ebédlőasztalnál ülve lassacskán szürcsöli a jóféle karszti bort, tekintete végigsiklik majd a konyhaszekrényeket szegélyező bádogdobozok hosszú glédáján. S amikor elfogy a tea utolsó morzsája is, az illata még évekig megmarad: a lelke a tájnak, ahol ez a növény virágzott, s ahonnan később megőrölve, zsákokba rakva hosszú tengeri útra indult a hajó gyomrában. Canarutto asszony szekrényeinek tetejéről az összes dobozokat egy végtébe állítani. Lelket lehelni Earwickerbe. Nóra tizenkét hetes hányadéka. Earwicker, az álmok foglya.

Minden megfogó gondolata csupán behelyettesítése annak az élesen kopogó magas cipősaroknak, amely a lépcsőkanyar felől közeledik, amidőn Amália arca a lámpás vaskosara mellett előbukkan. S azután egy tartózkodó mosoly, egy-két szó, mely eltűnik, miként az aprópénz a koldus kalapjában.

Popper úr végül majd kikíséri Jamest a kertkapuig, és búcsúzóul azt mondja: „A lányom őszinte bámulója önnek, és mindig önről beszél.”

Az öreg zsidó a bagoly sötét szemével fürkészi Jamest. Fajtájának bölcsessége ez, a fajtájáé, amely az ágon gubbasztva várja, hogy eljőjjön az ő ideje.

A pólai Campo Marzio utca valamelyik udvarának kuvikja huhog most. Athene noctua. Nóra magzata is úgy elpárolgott, akár a gránátalma-tea utolsó törmelékei az Earwicker-doboz fenekéről. James leereszkedik az egyik meredek utcán, félreáll egy koci elöl, és máris ott sorakoznak előtte az óvárosban reá váró osteriák.

Vilfan háza előtt is elhalad. A veranda világos ablakai mögött feltűnik a költő elmosódott alakja. A trieszti villák puha díszpárnái útonállások és háborúk ballasztjába ágyazódnak. Sikolyok és megaláztatások sod-

ródnak sűrű áradatban. Az ősök lenyomata a kibuggyant foetusban újramezdi a régi históriát.

Előre, vén jezsuita, mormogja magában James, és nekivágva a scalinának, nyakába veszi a jól ismert utcákat.

49.

Amikor beköszöntött a tavasz, Rita gyalog járt a burgszínházi próbákra. Átment a Városi Parkon, átkelt a Ringen, majd beleveszett az Alsóváros zezzugos utcáiba. A Burgszínház előtt, a tágas platón oda-képzelt a sötétbarnára fényezett régimódi villamosokat, Márta fiatalkori éveiben ugyanis innen indultak Pozsony felé. Kétórai villamosozás után az utas megérkezett a mai szlovák fővárosba.

Még egy tavasz, még egy évgyűrű a testében, mely életének hatodik évtizedét tapossa. Márta nagymama halála után Rita nemigen látogatta szüleit, no de ha mégis elvetődött hitzingi házukba, olyankor bekukkantott Márta szobájába is, és egy-egy könyvet magához vett a polcról. Minden ilyen látogatás alkalmával megállapította, hogy Márta halála óta a szülei hirtelen megrokkantak. Mindketten, belecsontosodva öregségükbe, mindennapi rituáléikba, közel jártak a nyolcvanhoz. Áttetsző, üvegszerűen jeges szemükben immár nem volt megértés az e világi dolgok iránt. Rita pedig csak most értette meg azt a mondatot, melyet valamikor gyermekkorában hallott az Otto Bauer utcai félig üres lakásban.

Azokban a háború utáni években, a feketekereskedelem, a nemzetközi zónák és a sokféle igazoló irat éveiben, mely papírok nélkül nem lehetett átmenni egyik városkerületből a másikba, a papa mint hadirokkant (húzta a bal lábát, ezt hozta haza emlékébe Sztálingrád alól) trafikot kapott az államtól a Karlsplatzon. Annak idején vegyészetet hallgatott az egyetemen, tanulmányait ugyan nem fejezte be, de most, a feketézés éveiben mindenféle árut vesztegetve kéz alól a trafikjában, jól feltalálta magát. Háborús tapasztalatai megölték benne a rend tiszteletét, és a fokozatos előrehaladásba vetett hitet. Eszébe sem jutott, hogy folytassa tanulmányait. Vevőket talált a festményekre meg más értéktárgyakra, melyeket Márta mama a második férjétől örökölt, és fülig belemerült ebbe a munkába.

Az ötvenes évek elején szétszedték a babaruhát. Márta mama átköltözött egy fényűzően berendezett kis lakásba a Ronacher Színház közelében, Rita és szülei pedig egy földszintes épületbe, amely a pap trafikjára támaszkodott. A papa ivásnak adta a fejét. A szesz jó kedvre hangolta, és ellazította. Képes volt napokig művészettörténeti tárgyú könyveket lapozni, a múzeumokat, kiállításokat járni. Pityókásan azt képzelte magáról, hogy egyszer majd bedolgozza magát az aukciós szakmába. Amélia, a felesége, azonban lassan már bevezette a bábkészítés tudományába.

Márta mama pontos rituálék betartásával morzsolgatta öreg napjait. Szenvedélyes bridzsező volt. Évente egyszer Martin Krauss-szal elutazott Salzburgba, ahol a barátja egy nyaralóházat örökölt.

A serdülő Rita, mint az épületanyagot, úgy raktározta el a mondatokat, hogy aztán később, máról holnapra, abból egyszerre csak előálljon a kész épület. Szüleinek házassága nagy tévedés volt, úgy tartották fenn mindenféle hallgatólagos megegyezés árán. Apja sohasem felejtette el felesége viharos életét a háborús években, amikor ő a harctéren tartózkodott. Amélia színésznő volt. A varietében énekelt, és karierről álmodozott. Rajongása azonban a tehetségtelenség vágyálma volt csupán. Amikor a háború vége felé a papa, mint rokkant, obsitot kapott a hadseregtől, otthon elszabadult a pokol. Csapkodták az ajtót, az anyja hisztérikusán zokogva rohant ki a házból, Márta mama pedig mint valami istenség, csak bólogatott. Azzal kezdte, hogy eladogatta a festményeket, ekként vállalva magára az egész család eltartását. Az anyja, mivel színésznőként megbukott, művészetét feláldozta a békés családi élet oltárán. A férjével együtt gyártották a babákat, s ezek a rongyok váltak életük jelképévé.

Rita így, a virágzó fák illatos lombja alatt szippantott friss levegőt tavasszal, amikor a Burgba vezető útján megállt a Városi Parkban, a kis tónál, melyben hattyúk és kacsák úszkáltak. Fejében darazsakként rajzottak a gyermekkorából felkísértő mondatfoszlányok. Ide, ebbe a parkba, ahol még a padok helyére is emlékszik, járt ki vasárnap délelőttönként Márta nagymamával a hattyúkat etetni. A pavilon teraszán rezesbanda harsogott. A nagymama barátnői, kiaszott rózsaszín-szederes karjaikkal, ujjnyi vastag púderréteggel az arcukon, valamennyien elegánsak voltak. Ezeken a vasárnap délelőtti sétákon rendszerint találkozott Krauss úrral is, akitől drága ajándékokat kapott születésnapjára.

Ezeket a megkövesedett arcokat később a bécsi színházak rivaldáin látta viszont.

Minden család egy labirintus, mondogatta Márta mama. Csak úgy, magvas kommentárként szüleinek egy-egy parázs veszekedése után.

Ebben a labirintusban semmi semvész el. A tébolyodottan haldokló ősapa sikolya végigcikázik a családfa lombozatán. A kirakatban példás rend, bábuk szegletes mozdulatai. A raktár homályában pedig szenvedélyek és vágyak gőzölögnek.

S amíg a Városi Park egyik padján megpihen, Rita érzi, hogy most is Márta mondatai lélegeznek benne. A saját szüleit, ehhez a csupa élet asszonyhoz képest, közönséges kreatúrákként élte meg, a Márta hajójáról lelógó horgonyok ők. Mindannyiszor, amikor a Városi Parkon át vezetett az útja, Rita felidézte egy-egy elfeledett beszélgetését a nagymamával. Még magába roskadásának éveiben is, amikor ő csupán réveteg mosollyal reagált környezetére, Ritának úgy tetszett, hogy Márta világosan észleli a történeteket, amelyekben jómaga már nem vesz részt. Nagyanyja tudatát cellasornak képzelte, amely e késő öregkorban sorra bezárul, s az emlékezés egymástól függetlenül képzik fel, olyanformán, mint a fényképek az albumban.

Amikor kilátogatott Hietzingbe, ebbe az aggok otthonába, melynek sűrű szaga még otthon, az Ungargassében is az orrában volt, Rita mindig egy csokor gerberával állított be, ezt a virágot Márta nagyon kedvelte. Rita ki nem állhatta a gerberát, talán amiatt a virágárus filigrán kezűgyességével a zöld selyempapírba csomagolt drót miatt sem, mely mint valami tápláló verőér, láthatatlanul simul a szárhoz, és tartja magasba a virágfejet, nehogy lekonyuljon és hosszú szirmait vesztve szétessen. Ilyennek látta Mártát is, ő az a láthatatlan drótmerevítő, mely éveken át felszínen tartotta a családot, méghozzá olyan jómódban, amilyen módot a maguk erejéből sohasem értek volna el a leszármazottai. Márta egész élete ennek a szerepnek a vállalásában telt el.

Ritka hietzingi látogatásai során, még Márta mama életében, Rita felment az emeletre, ahol két tágas szoba képezte Bécs legidősebb lakosának életterét. Sokáig üldögélt nála, s elnézte a messzeségbe révedő, megapadt arcát és áttetszően zöld szemét.

Az eseményeket, melyeket esténként a tévében látott, Márta tudata valami sajátos gépezet segítségével raktározta el.

Háborúzni és forradalmat csinálni sohasem késő, jelentette ki Márta.

S mindössze ennyi volt a véleménye annak a térségnek a valóságáról, mely térségben valaha élt.

Kilépve a parkból, Rita villamosra ült, mely aztán lassan siklott vele végig a Ringen a Burgszínház felé.

50.

De siklott a villamos Mártával is, amint elháltak Rita léptei a ház belső lépcsőin. Szobájának ablakából még utánanézett unokájának, ahogyan a Hermész utcán távolodik, majd belevész a közeli park zöldjébe.

Villamosok . . . Több mint egy évszázada ezen a pályán siklanak ringlispílként körözve az Alsóváros magva körül. A fáradt utasok végállomása a Központi Temető, a kiszolgált villamosoké pedig valamelyik külvárosi rozsdatemető. Egy-egy példányt minden sorozatból megújítanak, majd pedig kiállítják az erdbergi Villamosmúzeumban. Egy alkalommal Rita elvezette oda Mártát. Egy bő évszázad története pergett le szemük előtt. Márta figyelmesen szemügyre vette a gőzkocsiszerelvényt, mely az ő születésének évében az omnibuszt váltotta fel Bécs utcáin. Bejárták a múzeum tágas termét. Az egyik járműnek két ablakosora volt, ennél elidőztek egy kicsit. No, ez a modell az első világháború előtti trieszti villamosokra emlékeztet, jegyezte meg Márta. A múzeumban egyébként közel száz bécsi villamostípus volt kiállítva. A séta végén a két nő prospektust vett.

Nagyítólencsével a kezében Márta azon az estén a prospektusban látható fényképeket tanulmányozta, mintha ismerős arcokat keresne a lekerekített sarkú ablakok négyszögében. A fehér foltoknak köszönhetően, melyeket az öregség hagy ki az emlékezetben, könnyebben haladhatunk az idő szőnyegén. Mert hiszen azt a sötétzöld járművet, melyen Márta és Joyce tanár úr kocsikáztak Trieszt külvárosából a kikötőpart irányába, csupán egynéhány pillanat választja el az „amerikainak” nevezett villamostól, amely 1949-ben jelent meg a bécsi utcákon. Annak a trieszti külvárosi vendéglőnek a nevét elfelejtette már, de nem az idős hölgyet is a széles karimájú szalmakalap árnyékában, amint reszketeg kézzel emeli ajkához a limonádés poharat. És, természetesen, nem felejtette el azt az ideges fiatalembert sem, aki furcsa

mondókájával a Venezia Szállóban egy pillanatra megbolygatta hétköznapjainak megszokott kereteit.

Egyébiránt éppen az „amerikai” villamosban hallotta egy barátőjétől, micsoda különleges szolgáltatásokat nyújt a Venezia Szálló. Akkor már egy egész évtized múlt el azóta, hogy Salzburgnál, a vonatban, kezébe került az ülésen felejtett újság, s benne az ő halálhíre. Most pedig, itt az alkalom, ő újból feltámadhat egy szál gerberával a kezében. A falon csendélet: vadliba feje lóg le az asztal széléről, egy hasas üvegtál, színültig tele valami vörös fluidummal, néhány fej hagyma, melynek héja ugyanolyan színű, mint az asztallábat érintő, lelógó csőré.

James, James, szölongatta Márta halkán. – Itt vagyunk, lám, száz év múlva.

A fiatalembernek hátat fordítva az ablakhoz lépett, és kinézett a kihalt udvarra. A trieszti villamos ott siklott tova a riván, a szálló előtt. Ő akkor nem értette el Márta kívánságát, pedig az asszony többször emlegette a szálló nevét, megjegyezve, hogy a hotel pólai névrokona csak kétemeletes, és nem a parton van, hanem az óvárosban. Hans viszont csak négy nap múlva jön haza.

A Berlitzben kerestelek, mondta Márta. – De hiába, akkor már késő volt. Azt mondták, Zürichbe mentél.

Mikor volt ez? – hallotta a hangot a háta mögöl, a szoba sötétjéből.

Mivel válasz nem érkezett, a fiatalember Zürichről kezdett beszélni. Sorolta az ottani szállodák nevét, valamiféle laccímekeket emlegetett, közben mondatról mondatra mind közelebb lépett, míg csak ott nem érezte lehetét a tarkóján.

Mért sírsz? – súgta a férfi. Ujjaival közben az asszony hajához, homlokához ért.

Nem sírok, James. Nem sírok. No, és te, még mindig menekülsz?

A fiatalember mozdulatai idegességről árulkodtak. Még később is, amíg ölegette az ágyban és hajtogatta, hogy milyen jeges volt a folyó vize. A Mura vizét egyre lassabban, lassabban hasítva úszott a túlsó part felé, hogy végül aztán kimerülten nyúljon el a füzesben. Márta a férfi testét karolva, szorongatva hajtogatta: Jimmy, Jimmy . . .

Többé nem félsz a víztől, tette hozzá. – Most végre igazi kalóz lettél.

Reggel felé, miközben a szürkület eluralta a szállodai udvar mély aknáját, majd a függöny redőin át apránként meghódította a szoba falait, Márta hosszan figyelte, miként bontakozik ki a homályból a vadliba

lecsüngő feje meg az üvegtál, melynek alján alig egyujnyi van abból a vörös fluidumból.

Jimmy, a tál üres, szólt Márta.

A fiatalember álmosan pislogott a szemközi falon lógó festményre. Megittuk a bort az éjszaka, Jimmy. – Mind megittuk.

51.

A június eleje nyugtalanná tette Andrejt. A küszöbönálló családi esemény, Olga szülése, nagy-nagy aggodalommal töltötte el, s ezért abbahagyta a tanulást, nem készült a vizsgákra. Egy délután meglátogatta Tibort a rendelőjében, hogy átvegyen néhány könyvet az őszi vizsgákhoz. A munkaidő vége volt, az asszisztensnő a helyükre rakta a műszereket, Tibor pedig, miután kibújt a fehér köpenyből, indítványozta, hogy üljenek le egy sörre a közeli kertvendéglőben.

Egymás után hajtották föl a krigliket a terebélyes fa hűvösében. Andrej hallgatott, és minden korty után mutatójának begyével felszárítgatta szája szélét.

Minden rendben lesz, vélekedett Tibor. – Nincs ok aggodalomra.

Nincs, nincs, bólintott Andrej.

Ha jön a gyerek, az olyan, mintha új életet kezdenél, tódította Tibor.

Amióta a gyerek miatt így, csupa várakozásban telnek napjaim, kevésbé foglalkoztatnak a külvilág dolgai, mondta Andrej. – Az újságokat immel-ámmal éppen csak átlapoztam.

Á, az újságok, legyintett Tibor. – Nincs azokban semmi. Ritával július elején Portugáliába megyünk.

Mi ezen a nyáron Bécsben maradunk. Csak szeptemberre tervezünk egy pár napos kikapcsolódást Karintiában, a Wörther See-n.

Igen, ott szeptemberben a legszebb.

Andrej az órájára nézett: Mennem kell.

Én még maradok egy kicsit. Olgát üdvözlöm. Mikorra esik az ideje?

Június közepére.

Szóval, olyan tíz-egynéhány nap még. Á, minden rendben lesz.

Andrej kilépett a kerthelyiségből, és a Hilton Szállónál levő metrólejáróhoz tartott. Tibor kedélytelensége felvillanyozta. Mert ha mégannyira vágyott is rá, hogy egy napon neki is saját rendelője és gazdag

vevőköre legyen, Andrej megsejtette, micsoda üresség az, melyben barátja evickél cél nélkül, hogy merre is irányítsa hajóját. Nyaralások és flörtök szegélyezik Tibor útját. Utóbb már csak a nyaralások maradnak meg.

Tibor pedig már-már a harmadik korsó fenekére nézett. Halántéktájéka kellemesen lüktetett. A Bécsben eltöltött két évtized után is, mely évek Márta mama számára csupán a halál előszobájának számítottak, Tibor még mindig hontalannak érezte magát itt. A szülők halála után egypár levelet váltott a Szabadkán magányos vénkisasszonyként élő nővérel. Rajztanár volt az iskolában, a hétvégeken pedig a Palicsi-tó kékjét festegette. Egyszer egy évben felrándult Bécsbe, hogy anyagot vegyen és körüljárja a képtárakat. Négy évvel volt idősebb Tibornál, örökösen valami tervei voltak, egyszerre több is, de most rendületlenül csak mázolt a vásznon, és még mindig ráakadt egy-egy olyan piktoréletra, melytől megvigasztalódott, hogy a siker csodája még az ő éveiben, vénségére is megeshet.

Tibor ritkán járt haza Szabadkára. Amióta kitört a háború, nem volt semmi kedve, hogy végigsétáljon a jól ismert utcákon. A nedves, dohos családi ház a sírgödör szagára emlékeztette, mintha a családjuknak, mely nővérel és vele kihalt, a nevében is jeleznie kell a rossz óment. A holtaknak is meg kell halniuk. Bár testvérnéjével ellentétben, aki örökösen valamiféle kabalás rögeszméket dédelgetett, és állandóan halogatta önnön művészi sikere eljövételének napját, Tibor kevésbé hódolt a családi albumoknak meg a múlt dicsőítésének, néhanap azért mégis felmerült benne a kérdés, miféle forgószelek fújják szerteszét a leveleket az országutakról és a mezőkről, miféle szelek a családfákról? A múlt század végén mi szél hozta ide, Dél-Magyarországra, hajdani ősét, nagyságos Tóth Gusztáv uramat? Főszolgabíróként telt el az élete, katonaoorvos fia pedig belakta egész Pannóniát, hogy a végén aztán a soknevű Szabadkán vessen horgonyt. Gondolatban megkísérelt legalább néhányat felidézni szülővárosának sok-sok neve közül. Maria Theresiopolis, Szobotka, Zabathka, Sankt Maria, Maria Deresiopol, Theresiopol, Subatica, Subotitz, Subotica. Ez a gondolatsor pedig felidézte azt a júniusi délutánt, amidőn Marthe Koppeanst temették, s amikor a sírbolt előtt állva ő a bécsi városkerületek nevét sorolta magában. Ez a múlt év júniusában volt. Meg Olgát látta lelki szemeivel a Sankt

Marxer-temető sétányain, látta a pávát az ösvény végében, meg ahogyan megrándul a nő ajka, amikor ő letörte azt a gallyat a fáról.

Magához intette a pincért. Miután kifizette a számlát, kifordult a vendéglőből, és hazafelé vette útját. Nyugodtan bevárhatja a pillanatot, amikor minden élő a gondtalanságnak megadja az árát. Vele végleg kihalnak Tóthék. S halkan kimondta: Mit mir ist endlich die Familie Toth tot.*

Élvezte a szójátékot. Még éppen elég gondtalan évnek néz elébe. Nagy tekintélynek örvendett a szakmában, tetemes bankszámlát mondhatott magáénak, és egy szép feleséget, aki őt szereti.

Valami „heurig” helyet keresve gondolatban bejárta Bécs környékét. Ó, igen, egy jól kiszemelt lokállal fogja meglepni Ritát. Ott, a huszonegyedik kerületben, a szőlőskertek lankái alatt vannak szép „heurig”-ok. Oda mennek estére. Holnapután pedig temetőlátogatásra. Évforduló van, Marthe Koppeans halálának – első mennyei esztendejének – évfordulója.

52.

Június harmadik szerdáján jelentkeztek az első tolófájdalmak. Az erős napfény vakítóan verődött vissza a bútordarabok fényes felületén. A levegő rózsaszín pásztákban vibrált, úgy, mint az árnyék az udvari falon a Proletár brigád utcában. A nyári nap órákig halódik, a képzelet útjain barangoló gondolat pedig édes ábrándokkal tölti el az álmodozó lelket.

Végre-valahára itt, a Müllergasse utcai lakásban ismerte fel újra azt a rózsálló vibrálást.

Úgy látszik, elkezdődött, mondta Olga.

Andrej elővette a szekrényből a már rég odakészített táskát, és taxit hívott. Kilépve az utcára, a sarkon, a trafik mellett, Olga megpillantotta az éjjeli pillangókat, amint már az első szürkületben, ki-ki elfoglalja a helyét.

A Gürtelen végig a kórházba hajtattak. Amikor pedig ágyba került, szemével a mennyezetet kémlelte meg azt a látókört, melyet a széles kórházi ablak nyújt.

Behunyta szemét, és elképzelte, hogy ő nincs. A fájások szabályos időközökben léptek fel. Olga felkészült rájuk, s az orvos tanácsait

hajtogatta magában. De hát, a gyakorlatoknak, úgy látszik, nem veszi hasznát, mert az indukció ellenére, a magzat nem indult meg. Éjfél előtt megjött Tibor is, és néhány órát a kórházban töltött Andrejgal. Orvosbarátja, éppen ő volt az éjszakai ügyeletes, jelentette, hogy kénytelen lesz császármetszést végezni.

Így néz ki a halál, gondolta Olga, miközben a mindent összekuszáló álmomba süllyedt. Reggel négy órakor szült, és nyolc napig maradt a kórházban.

Azontúl a kis Pavle gyerek sírása verte fel a harmadik emeleti lakás csendjét a Müllergasse 48. alatt. Olga íróasztaláról eltűntek a könyvek.

Ámbár a gyermek diktálta az új életritmust, amely éjszakai felkelésekkel járt, Andrej mégis visszatért tankönyveihez: az őszi vizsgákra készült. Helyreállította a régi rendet. S többé nem ténfergett a kirakatok előtt, hanem a Gürtel csúcsforgalmától felajzva sietett haza.

53.

Amalia Popper már régóta nem élt Triesztben. Bécsben járt egyetemre. Amióta James testvérei, Eva és Illen is Triesztbe telepedtek át, Joyce-ék elköltöztek Canarutto asszony házából.

Két kurtára szabott dublini látogatást követően, és azután, hogy a *Dublini emberek* kiadása ügyében tett erőfeszítései hiábavalónak bizonyultak, James bevette magát újabb kézírataiba. Befejezés előtt állt az *Egy fiatal művész portréja*, építgette a *Számkivetettek* dialógusait, és az *Ulyssessel* álmodott. Az a tizenkét hetes foetus pedig, Nórának ez a hányadéka, a Canarutto asszonyság konyhaszekrényén sorakozó bádogdobozok fűszerillataiból táplálkozva most öbenne növekedett. Earwicker, igen, ezt a nevet adta neki, igen, ő, aki soha fel nem serkent a nemlétből, megkezdte földi életét.

Június utolsó vasárnapja volt, késő délutánra járt az idő, amikor a lomha Vilfan izgatottan benyitott a caféba, Joyce asztalához lépett, majd ünnepélyes hangon megkérdezte, hallotta-e a megrendítő hírt.

Joyce begörbített mutatójával megkocogtatta az asztal márványlapját, s gúnyosan megjegyezte, hogy semmi fontos hírt elméje be nem fogad. – Minden, ami fontos, nagy és megrendítő, bennünk lakozik.

Hagyja ezt most, tanár úr, mondta Vilfan. – Szarajevóban ma megölték Ferenc Ferdinánd trónörökösét.

James ajkáról csak egy hosszú ah! röppent el.

Ki fog most könyvet olvasni? – mondta, és tenyerével végigsimított homlokán.

Vilfan keserűen elmosolyodott.

Ezekben a percekben pedig a távírógépek sebesen vitték a szörnyű hírt szerte a széles Monarchiában. A vasárnapi ebédeken a szájakban megállt a falat, a katonazenekarok hirtelen másort változtattak. A fűrdővendégek bejelentették, hogy a tervezettnél korábban távoznak. A hatalmas organizmus sebzett vadként haldoklott a diadalmas indulók ritmusára.

Az este folyamán a Vilfan és Joyce asztalához járuló ismerősök csak némán összenéztek egymással.

Ezt nem éli túl a világ, mondta később Vidaković.

Persze hogy nem, mindaddig, amíg sutba nem vágja a történelmet, felelte Joyce.

Nocsak, hát attól meg hogyan szabadulhatna meg? – kérdezte ironikusan Vilfan.

Úgy, hogy csatlakozik a vadludakhoz, melyek minden esztendőben rajokban hagyják el hálátlan hazájukat.

Vidaković erre csak legyintett, s elhagyta a kávéházat.

Nyár eleje volt, Pannónia virágtól illatozott, a Kárpátok felől fűdögált a szél, és csak az őszbe csavarodott szakállak tudták pontosan, merre vezet majd a hadak útja.

James hazament a lakására. Az elkövetkező néhány nap a küszöbönálló háború parádéjának előkészületeivel telt el. James egymagában átüldögte az éjszakákat, és elképzelte ezt az egész, éppen csak beindított káoszt. Előérzete azt súgta, hogy Trieszt nem lesz biztonságos város, ha valóban kitör a háború. A nyár látszólagos békéje sötét gondolatokra váltott át tudatában.

Többé senki sem fog könyvet venni, mondta egy reggel Nórának.

Az asszony egykedvűen vállat vont.

Amidőn pedig a háború az év vége felé fellángolt, Joyce tanár úr elhatározta, hogy családjával együtt Zürichbe költözik. Karácsony után a trieszti rendőrségen aláírt egy nyilatkozatot, miszerint a jövőben sem végez aknamunkát a Monarchia érdekei ellen. A tisztviselő lassú moz-

dulattal félretolt egy iratcsomót. Benne ott volt Vilfan úrnak, a trieszti rendőrség besúgójának feljegyzése is, melyet a három közül az egyik kézírásával vetett papírra. Vilfan társaságában még aznap este James utoljára végigjárta a trieszti csapszékeket. Aztán úgy reggel felé, amikor az óváros sötét utcáin hazaindultak, a zavartan feszelt Vilfannak a dublini úriember egy-egy kiselőadást tartott az evolúció jelenségéről, az árapályról és dagályról, a vérhőmérsékletről, a betegségekről, a holdváltásokról, a kihúnyó, távoli csillagokról, a parkokat ékesítő számtalan dísznövény virágzásáról, a Természet nagy gyárának csodáiról, mely Természetben mindennek alapja a szám.

Az önök egyik császára előszeretettel eszegette a hajából kihulló korpát, mondta James. – Reggeli, amely nem kerül pénzbe, és nem árt a májnak.

Ezerkilencszáztizenöt augusztusában Joyce-ék átlépik a svájci határt, és Zürichben telepednek le.

Az éjszakai vonattal utaztak el. James a folyosón állva nézte, mint maradnak el Trieszt fényei. A derült égen ragyogtak a csillagok, ugyanazok, melyeket Nórával távcsövön át figyeltek a laibachi vasútállomás előtti parkban, számkivetettségük legelején.

A North Wall-i hajóállomás végleg a messzeségbe szakadt. A vasúti kocsi folyosóján állva James azzal szórakozott, hogy különböző nyelveken elősorolta a dublini állomás nevét. Il muro del nord, Die Nordwand, Murus septentrionalis, Le mur nord, Az északi fal . . .

Joyce könyvei „kalóz”-kiadásban látnak majd napvilágot.

Earwicker szelleme ezután még két évtizeden át ott munkált James Joyce tudatában, mindaddig, amíg – zengő szavakba öntve – megalkotójával együtt ki nem hunyt egy újabb világháború előestéjén.

A vadludak rajai pedig irdatlan távolságokat repültek be minden esztendőben.

54.

A szülést követő tizenkettedik napon Olga a fotelban ült. Pavle, miután jóllakott tejjel, éppen csak hogy elszenderedett. Andrej az órájára pillantott. Azon az estén Olga szüleit várták Belgrádból.

Mint rendesen, az Avala ezúttal is késni fog, mondta Olga.

Az udvar túlsó oldala felől, az ablakon át időnként behallatszott Dmitrij áriázása.

Andrej belelapozott a tévéműsorba, majd bekapcsolta a készüléket.

Valami érdekes? – kérdezte Olga.

A BBC ad egy műsort a szarajevói merénylet nyolcvanadik évfordulója alkalmából. – No de mindjárt kilenc, sietek a pályaudvarra.

Amikor Andrej kilépett a lakásból, a képernyőn egy erős pofacson-tokkal megáldott, parázsló szemű, sovány fiatalember fényképe jelent meg. A bemondó rövid mondatokban foglalja össze a merénylő életraj-zát: „Meghalt 1918. április 28-án, két hónappal az első világháború befejeződése előtt. Titkon temették el a terezini katolikus temető árkában.”

Az ágyból Pavle adott hangot elégedetlenségének.

Olga felpattant, s a gyerekhez lépett. Az igazak álmát aludta, csupán az ujjacskáit mozgatta alig láthatóan. Az anyja megigazította lenvász-on takaróját, majd megállt az íróasztalnál. Az üres asztallap a már ismert szenzációkat keltette életre. Úgy érezte, annyi, de annyi erő van benne, hogy egy szuszra be tudna fejezni mindent, amibe belekezdett.

Visszatért a nappaliba, és lehalkította a készüléket. A képernyőn archív felvételek rezegtek. Rohamra lendülő katonák gyorsított film-kockái, menekültek eltorzult arca, azután képsorok a békekonferenci-ákról. Majd újból a vonuló katonák, mint dróton rángatott bábfigurák nyüzsögnek a csatatéren. A nyílt tengeren hajók repülnek a levegőbe.

Olga a kezébe vette a távirányítót, és kikapcsolta a hangot. Mintha videojátékot irányítana, futott át rajta a gondolat, egy-egy gombnyo-mással megállíthatja ezeket a figurákat, vagy oda terelheti őket, ahová kedve szottyán. Pontosan úgy, mint a világ magas hivatalaiban, ahol az ő volt hazája csupán elaborátum, az egyik a sok száz füzet közül, amelyekben a balkáni nemzetek történelme olvasható.

Végül egy kattánó nyomás a piros gombon, s a képernyő, percegő hangot hallatva, azonmód elsötétedett.

Lábát az asztalka szélén pihentetve Olga belesüppedt a fotelba, Borisnak a falon függő festményével szemben. *A víz alatti város* kilépett az akváriumból. A bútorok fényes felületén visszaverődött a nagy kékség.

Lehunyta szemét, s először a mütőben átélteket idézte fel tudatában. A júniusi kora estén, amikor a nyári hőségtől még mindig izzott az

égbolt, a lebocsátott szemhéjak alatt színek szivárványlottak, akár a páva karéjba nyílt tollkoronája.

A Sankt Marxer-temető. A főúttól jobbra és balra mellékutak sora. A lombok alatt márványlapok.

Pihennek a nyugtalan utazók pályáinak kereszteződésében életre serkent lelkek, a vérfertőzőes fogantatások, a kocsmák és lódobogások.

Galícia ege alatt egy költő leheli ki lelkét, a korabeli felvétel örökítette meg, amint átfut két lövészárk között, s a celluloidszalagot még fel sem csévélte a kamera, ő már halott volt. Valamelyik tömegsírban rothad, jeltelenül.

Kopasz, rozoga vénember szórta el magját a pince sötétjében, a cselédlány márvány tomporán rázta ki magát. A fiúcska gyenge idegzetű leszen, és bizonytalan, akárcsak a vén szatír léptei, amint a nadrágját rendezgetve felfelé halad a lépcsőn. S megkeseredik a lelke.

A temető mindeneket összebékít.

Kékvérnek, családfának márvány a takarója. Parasztfiúból költő lesz, a cári vérvonal meg degeneráltnak ad életet. Göb az ágon, a temető-kerítés tövébe dobott batyu, kékre fagyva. Később egész életét a származását felverő kóró kiirtásának szenteli. Ebbe a csomóba beletörlik majd a fűrész vasfoga, aztán kiszikkad a tudat zselatinja, valamelyik kései leszármazott pedig, abban a hitben, hogy csak a képzelete működik, poémát ír a fattyúról.

Pávák legyezőszerűen szétnyíló farktollai zizegnek. A sírhalmok alatt lélegeznek a holtak.

Hajók úsznak a nyílt tenger felé.

Ágyúcsövek csillognak a búzatáblákban. Kettévált gránátalmaként lidércfény lobog a temetők felett.

Császári városokba vándorolnak az arany kandeláberek. Az istenháza festetlen falai átnedvesedtek a sok imádságtól.

Olga álmodik. Egy-egy álmofoszlánya itt-ott átszővi a Történelem sűrű szövődékét.

* Velem a Tóth család végleg halott. – A szerző megj.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

AZ INDÍTÁS SZOLGÁLATÁBAN

B. Szabó György két becskerekai megnyilatkozásáról

N É M E T H F E R E N C

Kissé hálátlan feladat B. Szabó György publicisztikájának egészéről beszélni, mert igen sokrétű és terjedelmes, s mert csak behatóbb tanulmányozás után lehetne érdemlegesen méltatni – akkor sem mindössze néhány oldalon! Hiszen rendre számba kellene venni irodalomelméleti és irodalomtörténeti tanulmányait, jegyzeteit, pedagógiai meg képzőművészeti tárgyú írásait, könyveit, fordításköteteit, de naplójegyzeteit is. Éppen ezért publicisztikájának általános, átfogó elemzése helyett ezúttal két konkrét megnyilatkozásáról szólunk. Mindkettő Nagybecskerekhez kapcsolódik. Az első szerzőnk *Élmény, szerep, hivatás* című, önéletrajzi vonatkozású írása, amelyet 1944. február 17-én olvasott fel Nagybecskereken, a városi színházban megtartott irodalmi esten, s amely a *Kalangya* 1944. évi 6. számában jelent meg. A második voltaképpen egy tanulmány *A délvidéki magyar képzőművészetről*, amelyet a B. Szabó György-bibliográfia nem ismer, s amely 1944 február–márciusában jelent meg folytatásban a becskerekai *Torontálban*. (Ez szövegében csaknem teljesen azonos az egy évvel korábban, 1943-ban a budapesti *Szépművészet* című folyóiratban megjelentetett B. Szabó-tanulmánnyal, tehát voltaképpen annak másodközlése.) E két írást azért érdemes közelebbről is szemügyre venni, mert a háttérelmezésből többek között kiderül, mi is történt bánáti irodalmi berkekben 1943 márciusa (B. Szabó György Pestről való hazatérése) és 1944 márciusa között, s hogy ebben szerzőnk milyen szerepet vállalt.

A megszállás alatti évek becskerekai irodalmi eseményei ez idáig, tudásunk szerint, nem képezték behatóbb tanulmányozás tárgyát, sőt eddig nem is volt ildomos beszélni róluk. Most azonban, akár röviden is, ismertetni kell főbb vonulatait, hiszen 1943 tavaszán a Pestről hazatérő B. Szabó György már komoly irodalmi kezdeményezések közepette találta magát Nagybecskereken,

amelynek fő irányítója dr. Brájjer Lajos volt, a bánáti magyar hírlapíró-egyesület elnöke (halála után meg Kristály István), törzsgárdáját pedig Dániel György László, Tamás Géza, Kernné Végh Vilma, Kristály István, Korom Tibor stb. alkotta, akik a Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség írói alosztályában letek otthonra. Ehhez a tömörüléshez csatlakozott B. Szabó György is. Miről is volt tulajdonképpen szó? Dr. Brájjer Lajos azzal a szándékkal, hogy mozgósítsa s kizökkentse a tespedtségből és semmittevésből a bánáti magyar írókat, még 1942. december 20-án *Van-e bánáti magyar irodalom* címmel polemikus cikket közölt a *Torontálban*, amelyben többek között kifejtette a bánáti magyar írók feladatait. Dr. Brájjer többek között Zilahy Lajos szavai nyomán hirdette: „Az író feladata az indítás.” A továbbiakban arról számolt be, hogy az idő tájt „Dániel Gy. László és Tamás Géza . . . végül már egy bánáti magyar irodalmi társaság megalakításának szükségét és lehetőségét” fejtette. Brájjer a maga részéről egy bánáti magyar irodalmi folyóirat beindításának ötletével rukkolt ki, amelynek Bánáti Magyar Írás lett volna a neve. Ehhez kért erkölcsi és anyagi támogatást a bánáti íróktól/olvasóktól, hangsúlyozva, hogy ha sikerül „megtalálni a szükséges meleg lendületet és a nélkülözhetetlen áldozatkészséget, mely nélkül semmiféle komoly elgondolás meg nem valósítható, (. . .) akkor rövidesen megindulhat a Bánáti Magyar Írás, s tollforgatóink megtalálják azt a helyet, ahol bemutatathatják áldozatukat a szépirodalom és költészet oltárán, kutathatják a bánáti élet és irodalom szoros kapcsolatait, regényeket és novellákat írhatnak a bánáti élet köréből, foglalkozhatnak a mi vidékünk népszokásaival, összegyűjthetik egyházi- és népdalainkat . . .”

Az elképzelés, jóllehet támogatásra méltó volt, ám mostoha időben nemigen lehetett megvalósítani. Egyrészt az anyagiakon múlhatott a kudarcc, másrészt azon, hogy 1943 novemberében elhunyt dr. Brájjer Lajos, talán az egyedüli, aki ezt a folyóiratot beindíthatta volna, lévén, hogy nemcsak író és hírlapíró, hanem nyomdatulajdonos is volt. Brájjer halála után a bánáti írók el is álltak ettől. Ám az írók, értelmiségiek mozgósításának szüksége továbbra is napirenden volt. A jelmondat már adott volt: „Az író feladata az indítás.” Ez alatt pedig minden bizonnyal az értelmiségiek kezdeményezését, nagyobb angazsáltóságát érthették. Amikor végül is a konkrét teendők megbeszélése érdekében 1944. január 8-án a bánáti írók Nagybecskerekén értekezletet tartottak, az összejövetelen B. Szabó György is megjelent, de nemcsak pusztá szemlélőként, hanem résztvevőként. Az összejövetelt, amelyen a bánáti írók mellett Jeszzenszky Ferenc, a BMKSZ elnöke is jelen volt, Kristály István nyitotta meg, őt követően pedig – a *Torontál* korabeli tudósítója szerint – szerzőnk kért szót: „Kristály István után B. Szabó György tette meg előterjesztését, amelyben rávilágított a szórványmagyar-ság-kutatás aktuális voltára és a szórványmagyar-

ság támogatását szorgalmazta. Szabó György felszólalásához többen hozzá is szóltak.” Ezen az írói összejevetelen elhatározták, hogy Nagybecskereken csakhamar egy bemutatkozó estet fognak szervezni, s hogy 1944 tavaszán, „művészi hét” keretében bemutatják majd „Bánát összes szellemi kincseit”. A *Torontál* újságírójának értékelése szerint ez az értekezlet „igen biztató képet adott a bánáti magyarság fejlődésnek indult szellemi életének további lendületes emelkedéséről”. Ezekben a mozgalmakban, ne feledjük, ott volt B. Szabó György is.

E megbeszélés nyomán már 1944. február 10-én a *Torontál* írói estet harangozott be, amelyen „ünnepi műsor keretén belül tesznek (majd) bizonyosságot íróink, hogy bánáti magyar irodalom igenis van”. A beharangozóban olvassuk, hogy „az irodalmi esten Csuka Zoltán és Fekete Lajos a két nagynevű költő verseiből fognak előadni. Végh Vilma, Kristály István, Dániel György László, B. Szabó György, Korom Tibor prózai írásokkal szerepelnek. Bánd Anna verseket szaval, és Láng Imre kompozícióit énekl. Ambrus Géza magyar nótáit énekl. Falvy Mihály, Láng Imre és Vitkay Gyula szerzeményeit adja elő”. Néhány nappal később Kernné Végh Vilma írta, hogy a készülő írói est „nem a babérszerzés, hanem a komoly munka megnyilatkozása akar lenni. Kiállásunkra azért van szükség, hogy lássák – vagyunk”.

Végül 1944. február 17-én este 7 órakor a zsúfolásig megtelt városi színházban került sor az írók bemutatkozására. Ezen lépett fel alkalmi írásával B. Szabó György is. A *Torontál* az eseményről úgy tudósított, mint hosszú idő után az első magyar bánáti írói estről, az írókról pedig mint a BMKSZ írói alosztályának tagjairól. Szerzőnk fellépéséről a *Torontál*ban ezt olvassuk: „Élmény, szerep, hivatás. B. Szabó György írása az író komoly lelkének erős visszhangja. Stílusának tömörsége, kifejezőkészsége választékos témájának hű köntöse volt.” Ezt az írását közölte le azután a *Kalangyában*. Ebben igen sokat vallott önmagáról, becskereki indíttatásáról, a csökligeti tenispályáról, de művészetfelfogásáról meg publicisztikájáról is. Idézzünk hát belőle egy ideillő részletet:

„Úgy voltam az írással, mint a szerelemmel. Messziről figyeltem jó ideig, és csak titokban írtam. Tudtam, hogy az írásra is meg kell érni éppen úgy mint a szerelemre, és senkit sem vetek meg úgy, mint a nagyképű dilettánst, aki a nyomdafesték kedvéért ír és élethivatásának tartja, hogy az újságok és folyóiratok hasábjait ellássa vérszegény agyszüleményeivel. Minden igyekezete ebben merül ki, és így ideje sem marad egy belső fejlődésre és érésre. (. . .) Szerepem a kritikuse volt. Amikor eddig érkeztem, már volt mondanivalóm, voltak meglátásaim és voltak igényeim önmagammal szemben. Írásaim mindig bizonyos mondanivaló alapján készültek, és írás közben ritkán kalandoztam el.

A kritikaírás fegyelmet, szigorú, világos szerkezetet kíván. A művészet a kritikához vezetett – a kritika a közönséghez.

Vagy továbbmegyek – a néphez és a tájhoz.

A művészet ügye nálunk, néhány művész, néhány író, egy-két gyűjtő és műélvező magánügye. (. . .)

A művészet és a kritikus szerepe a mi tájunkon kettős: nevelni és öntudatosítani. Ez a kettős feladat, ha bizonyos követelményeket is támaszt az alkotóval szemben, megóvja őt a felelőtlen kilengésektől.

Az alkotóművész már szükségszerűen merül el a táj és a nép problémáinak vizsgálatában. Innen meríti témáit, ennek a tájnak és népnek életét figyelve művészetében sommásan és hiánytalanul csillannak fel mindazok a jelenségek, melyeket figyelő szeme észrevett, mely benne élménnyé vált, és melyeket kifejezni: művészi, emberi és magyar hivatása.

Már nem a pillanatnak alkot, már nem a szavak pusztá játéka érdekli. A táj és a nép szólal meg benne, és hangja a magyar lélek szava, egy magyar közösségé.

A közösség igazait magáévá teszi, önmagáénak érzi és szava embereket, sorsokat és tájakat formálhat. Most már nem alkudhat meg sorsával: vállalni kell a harcot, a megpróbáltatásokat, ha élete árán is.”

Még az említett irodalmi est előtt, 1944. február 9-én kezdte el közölni Kristály István (a BMKSZ írói szakosztályának elnöke, s a *Torontól* irodalmi rovatának vezetője) B. Szabó György négyrészes tanulmányát *A délvidéki magyar képzőművészetről*. A rovatvezető előjáróban szükségesnek találta megjegyezni: „Becskereki Szabó György tanulmánya az első szakszerű, tehát valóban alkotó jellegű megnyilatkozás rovatunkban.” Ebben a tanulmányban szerzőnk komoly helyzetképeket adott a vajdasági képzőművészet múltjáról, jelenéről. Ebben többek között felidézte az 1911-ben Becskereken megrendezett Kultúrhét eseményeit, de a becskereki művésztelep munkáját is 1931-ben. Ez utóbbiról írta: „A becskereki művésztelep 1931. augusztus 10-én nyílt meg. Várkonyi József házában nyolc délvidéki magyar festőművész adott egymásnak találkozót. A művésztelep kérdéseit beszélték meg, hogy másnap elkezdődjék a komoly, alkotó munka. A művésztelep rendes tagjai voltak Bicskei Péter, Csincsák-Csuthy Elemér, Husvéth Lajos, Oláh Sándor, Schneider Péter, Szemnyei Ferenc, vásonkeői Várkonyi József festők és Bodnár Imre keramikus. (. . .) A művésztelep munkája októberig tartott és december közepén, Nagybecskereken, a Rózsa Szálló nagytermében megrendezte első kiállítását, amely élénk visszhangot keltett a szerb sajtó körében is. (. . .) A kiállítás nem hozott a kiállító művészek számára nagyobb anyagi sikert, és az első művésztelep inkább erkölcsi jelentőségű. Nem eredményezett külön stílust, amit az idő rövidségével és a művészek hagyománytisztelésével magyarázhatunk. (. . .) De

ha nem is hozott újat és rendkívülit, felkeltette a közönségben az érdeklődést a művész iránt, és 1931-től fogva több ilyen kollektív megmozdulás történt.”

A továbbiakban B. Szabó György méltatta a legjelentősebb festőket, Hangya Andrástól Ács Józsefíg, Oláh Sándortól Balázs G. Árpádig, leszögezve, hogy „a délvidéki képzőművészetnek vannak értékes művészegyéniségei, akiket komoly, egyetemes művészeti problémák foglalkoztatnak”.

Amíg B. Szabó György publicisztikája 1945 előtt szórványos, 1945 után mindinkább kilombosodó, műfajilag is sokrétű, mondanivalójában pedig értékes. Olyan szellemi érték, amelyet érdemes is, kell is tanulmányozni, akárcsak egészében véve életművét is.

AZ ÖNÉLETRAJZÍRÁS NEHÉZSÉGEI

V A R G A I S T V Á N

Az irodalmi életrajz ez ideig tudományos pontossággal még nem definiált műfaj. Más szóval: nincsenek meghatározva határai, és épp ezért rendkívül gyakoriak az átfedések, hiszen az önéletrajz tartalmaz kordokumentumokat, magában hordozza mondjuk az önéletrajzi regény elemeit, sőt frójának szolgálhat a történelem szemléltetésére is. Az irodalmi önéletrajznak talán legjellemzőbb tulajdonsága az, hogy tényekről akar beszámolni. Goethe, Rousseau és Fontane önéletrajzukban ezt nyíltan ki is mondják. Philip Roth, modern amerikai író önéletrajzi művének címe pedig *A tények*. Önéletrajzot írója akkor vet papírra, amikor már bizonyos életkor elért, amikor már úgy mond több van mögötte, mint előtte, legalábbis az évek számát illetően. Felvetődik a kérdés: miért is ír valaki irodalmi önéletrajzot? Az alapindíték az esetek döntő többségében annak a letisztázása, hogy „ki vagyok én tulajdonképpen”. Tehát az önéletrajz komoly kísérlet önmagunk felkutatására, életünk alapvonalainak felfedezésére. Épp ezért nagyon gyakran az önéletrajz írása bizonyos élvezetet is jelent szerzője számára: „feltámaszthat” régen elhunytakat, újra átélheti az élet örömeit és bánatait, még hozzá abban a biztos és megnyugtató tudatban, hogy végeredményben mindenben sikeresen túljutott. Vagy ahogyan Philip Roth fogalmazza meg említett művében: „Elsősorban magam előtt akartam láthatóvá válni.” Szerinte a „személyes történetírótól elvárják, hogy végsőkéig ellenálljon a hamisításra, torzításra és tagadásra csábító szokványos impulzusnak”. Günter de Bruyn *Zwischenbilanz* című önéletrajzának kezdetén közli az olvasóval, hogy „most megkísérlem életemet közvetlenül bemutatni, szépítés és álcázás nélkül”. Aztán így folytatja: „A hivatásos hazudozó (és itt írói mivoltára utal) most a valóságot mondja el. Megígéri, hogy amit mond, azt becsületesen megmondja, de nem ígéri meg, hogy mindent

megmond.” Tehát az igazi önéletrajzírók azzal a céllal kezdenek neki életük megírásához, hogy a tényekre, csakis a tényekre támaszkodva feltárják énjüket.

Az önéletrajz írója érett és kiforrt jellem. Életrajzot azért ír, hogy bemutassa, hogyan lett olyanná, amilyen az adott pillanatban, azaz műve megírásának idejében. Olyan ez, mint amikor valaki gyötrelmesen feljut egy hegycsúcsra, és ott megpihen: visszanéz a völgybe, és szemével igyekszik követni a kacsaringós kis ösvényt, amelyen a csúcsra jutott. A megtett út leírása csak az első pillanatra tűnik könnyű feladatnak. Mert nagyon hamar kiderül, hogy legalább olyan nehéz, ha még nem nehezebb, mint a csúcsra jutás. Az önéletrajzírás számtalan buktatót és csapdát rejteget magában. S ezzel az önéletrajzírók, legalábbis a becsületesek, nagyon is tisztában vannak, s igyekeznek elkerülni őket. Kisebb-nagyobb sikerrel. A legtöbb önéletrajzíró életét valamilyen útnak látja, amelyen számos döntő esemény vagy fordulat adódott, és ezek alakították ki jellemét. Épp ezért óhatatlan a szelektálás, különbséget kell tenni a fontos és a jelentéktelen esemény között. Az életrajzírónak megadott az a teljes szabadság, hogy a válogatást teljes mértékben az általa kidolgozott mércék alapján végezze. Hiszen élete folyamán gyakran történt meg, hogy olyan élményben volt része, amelyet a megélés pillanatában rendkívül fontosnak tartott, de most, az önéletrajz írásakor, jelentéktelennek talál, és ezért egyszerűen kihagyja. Az esetek óriási többségében az önéletrajz írója emlékeire kényszerül támaszkodni, mert a korabeli naplók, feljegyzések vagy levelek csak a pillanatnyi hangulatot tükrözik vissza, nem pedig az írásban rögzített élményanyag jellemformáló erejét. Tehát marad az emlékezet, márpedig mondjuk a történészek szerint a tények felkutatásakor az emlékek a legkevésbé megbízható források, csak a végső esetben vethetők be, és akkor is óriási fenntartással. Ahogyan de Bruyn mondja: „A hitelesség természetesen a csalóka vagy hiányos emlékezés lehetőségének függvénye.” Mert az emlékezés egyszerűen és szükségszerűen átalakítja a múltat: felfokozza, kiegészíti vagy leredukálja. Még az időbeli adatok hitelessége is kérdéses, vonatkozik ez elsősorban a legkorábbi emlékekre. Aztán az is előfordul, hogy az író másoktól oly sokszor hall egy történetet önmagáról, hogy az egyszerűen elnyomja a sajátját. Ha egy mód van rá, az önéletrajz írójának emlékei hitelességét mindig le kell ellenőriznie (ilyenkor nagyon jól jön mondjuk egy-egy fénykép). Az igazi önéletrajzíróknak a végsőig bizalmatlanul kell viszonyulnia emlékeihez, még saját korabeli feljegyzései is gyanúsak lehetnek. Philip Roth szinte a végsőig bizalmatlan saját emlékeivel szemben: „A múlt emlékképei nem a tények, hanem a tényekről szőtt képzelgések emlékei.” Paul Auster *Holdpalota* című regényében szintén utal erre a nehézségre: „Szavakban kell kifejeznem, valaki más számára előhívnom a közvetlen érzéki benyomást.” Gore Vidal *Élő adás a Golgotáról* című regényében egyáltalában kétségbe vonja az igaz-

ságot kifejező önéletrajz megírásának lehetőségét: „Tudjuk, az írás az igazság potenciális ellensége, hiszen a szavak legfeljebb közelítőlegesen képesek visszaadni a megtörtént és az emlékezetben megőrzött eseményeket.” Szerinte az „emlékezet valóságos csapda: kiigazítja, észrevétlenül a jelennek rendeli alá a múltat”. S ezzel a kör tulajdonképpen lezárul, mert ez a megállapítás igazolja az előzőekben megfogalmazott észrevételünket, miszerint az önéletrajz szolgálhat arra, hogy megmagyarázza szerzőjének jelenlegi énjét. Igaza van Philip Rothnak, amikor azt állítja, hogy minden irodalmi műfaj közül talán ezt lehet legjobban csürni-csavarni, holott a csürés-csavarás a fikció eszköze és egy másik műfaj, a regény kelléke.

Egyébként Günter de Bruyn azon írók közé tartozik, akik a végsőkig komolyan veszik az önéletrajzírást, és rendkívül alapos és hosszan tartó előkészületeket tesznek ennek érdekében. Erre utal kijelentése: „A megjelenítés az önéletrajz írásakor az a képesség, hogy az elmúltat jelenné tegyük, megmutassuk a lényegeset a dolgok alakulásában, összegezzük a részigazságokat, megkíséreljük bemutatni a teljes igazságot az író és megírt énről.” A lényeg, véleménye szerint, a teljes igazság megjelenítésén van. Ha teljes igazság utáni igény nincs jelen, akkor az önéletrajz emlékirattá alakul át. Pablo Neruda *Bevallom, éltem* című emlékirataiban beismeri, hogy „ezek a memoárok vagy emlékek szaggatottak, és olykor a feledékenység nyoma is rajta van, mert pontosan ilyen maga az élet is”, vagyis eleve kizárja a teljes igazság megírását. Itt azonban azonnal felvetődik az igazság kérdése, de Bruyn megfogalmazásában: „Az igazság esetében az a nehéz, hogy sok van belőle, mivel mindenkinek megvan a maga igazsága.” Önéletrajzíráskor épp ezért elkerülhetetlen a szubjektivitás. A harmadik személyben elmondott önéletrajz a tárgyilagosságnak csak a látszatát kelti. A végsőkig visszafogott szubjektivitás viszont kevés embernek adatott meg, regényíróknak talán a legkevésbé. Épp ezért Günter de Bruyn a legsikeresebb önéletrajzíróknak Bismarckot és Benjamin Franklint tartja. Ez a tény viszont azt a nézetet támasztja alá, mely szerint az önéletrajz csak részben tartozik az irodalomhoz. Ezzel szemben az önéletrajzi regény, amelyből bőven van példa, nem önéletrajz, mert benne a tényeken, az objektív és teljes igazságon erőszakot tesz a szépirodalmi alkotásokban uralkodó elem: a képzelet.

A komoly regényíró nemcsak azért ír önéletrajzot, hogy megválaszolja a kérdést: ki vagyok, hanem azért is, hogy saját életén keresztül egy kor krónikásává váljék. Épp ezért az önéletrajzi irodalomban jelentkezik az én és a történelem viszonyának problémája. Ez azért van, mert az irodalomban ábrázolt nemcsak magát képviseli, hanem mást is jelent. Minden életírás ugyanakkor történelemírás is, de nagy a veszélye annak, hogy a történelmet meghamisítja. Például hogyan lehet a történelmet bevonni a gyermekkor

ábrázolásába, amikor a gyermek még nem tudott a történelmi eseményekről, és azok esetleg nem hatottak be kis világába. Ilyenkor az önéletrajz írója kénytelen szerepet változtatni, és a megöregedett visszapillantó én bőrébe bújni. Ez teszi lehetővé számára, hogy önéletrajzába utólag „belemagyarazza” a történelmet. Ilyenkor viszont nagyon jól jön az időbeli távolság: nyilvánvalóvá válnak az egyes események közötti értékrendi különbségek, és ez megkönnyíti a szelektálást. Mert a tegnapi eseményei még nem történelem.

Bármennyire is igyekszik az önéletrajzíró tárgyilagos lenni, műve mégis szubjektív. Lényeges a teljességre való törekvés, mint már jeleztük, az igazság kiderítése. Márpedig az igazság nem abszolút, hanem merőben szubjektív és korhoz kötött. Mert a szerző függ a kor szellemétől és jómaiga életkorától, amikor visszapillantott életére, például hatvanéves korában nyilvánvalóan másképpen látja a dolgokat és másképpen gondolkodik, mint később nyolcvanévesen. Legyen erre bizonyíték Kodolányi János *Süllyedő világ* című önéletrajzi műve. Írását 1940-ben befejezte Budapesten. Amikor a könyv 1965-ben megjelent, tartalmazta a szerző 1964 júliusában Akaratyán írt utószavát is. Így ír arról az érzésről, amikor vagy huszonöt év múltán újra kézbe vette könyvét: „A szó szoros értelmében megrendültem és megdöbbentem, amikor egy – és hangsúlyozom: csak egy! – barátom művemnek ezekre a hozzám méltatlan és távoli álló, merőben idegen részleteire felhívta a figyelmemet. Nem tudtam elhinni, hogy valóban én vagyok e nem is túlságosan jelentékeny részleteknek egykori írója. Szédülten álltam és bámultam. Ez nem én vagyok, ez nem azonos velem, itt a hang Jákobé ugyan, de a kéz Ézsaué . . .” Ennek eredményeképpen egyes részleteket kiiktatott, mivel azokkal a nyilvánosság előtt nem vállalt felelősséget. Mi pedig feltehetjük a kérdést: ha az élet megadta volna a lehetőséget Kodolányi Jánosnak, hogy újabb huszonöt év múlva kézbe vehesse a *Süllyedő világ* revidiált változatát, vajon nem végzett-e volna egy újabb kiigazítást? Günter de Bruyn véleménye szerint az „önéletrajz lényege abból áll, hogy életünk múltját a jelenből szemléljük”. Ki kell hangsúlyozni, hogy az önéletrajz sohasem helyettesítheti az életrajzot. Az életrajz célja az objektivitás. Már amennyire sikerül megvalósítani. Az életrajzzal szemben az önéletrajznak különös varázst kölcsönöz az „akkor” és a „most” állandó játéka. S hiába igyekszik az önéletrajzíró is a lehető legnagyobb fokú önállóságra, műveiből nem tudhatjuk meg az igazságot. Csak az önéletrajzíró által a múltból kialakított igazságképet. Ezt nevezhetjük a „művészet igazságának”. S amikor az emlékek egyszer a papírra kerülnek, önállókká válnak, megválnak szerzőjüktől, mintha nem emlékekről, hanem szépirodalmi alkotásról volna szó. Ezáltal az önéletrajzíró szegényebbé válik, énjének egy részét a nyilvánosság rendelkezésére bocsátotta. Vagy ugyanakkor megkönnyebbülést is jelenthet ez?

Az önéletrajzírás legmélyebb rétegeibe jutott el Philip Roth *A tények* című könyvét írva. Erre utal az alcíme: Egy regényíró önéletrajza. Mesterien megszerkesztett és játékos alkotás. Philip Roth egy „kedvenc” regényfigurája az író Nathan Zuckerman, és a könyv előszavában ehhez a fiktív figurához fordul: olvassa el könyvét és közölje vele, alkalmas-e kiadásra. Ezt követi a négy esemény köré összpontosított önéletrajz, majd lezárásként azt Nathan Zuckerman terjedelmes véleménye követi. Tehát tulajdonképpen arról van szó, hogy az első egységben a szerző kifejezi szándékát, hogy jó néhány regénye után megírja tárgyilagos önéletrajzát, s miután ezt valójában megírta, bírálóan méri fel a kapott eredményt. Már a könyv mottója is, a fiktív Nathan Zuckerman mondása, utal a dolgok elválaszthatatlanságára: „Micsoda történetekké változtatják az emberek az életet, micsoda életké a történeteket.” Philip Roth tényeket szedett össze egy regényíróról, aki történetesen ő maga. Könyve tehát valójában regény, amelynek tárgya egy önéletrajz. A Nathan Zuckermanhoz intézett részből kiderül az is, hogy mi indította Philip Rothot arra, hogy önéletrajzát megírja. „Naivitásra vall, amikor egy hozzám hasonló író azt állítja, hogy »álcázatlanul« adja magát és a »regényességtől mentes életet« ábrázolja. Ugyanakkor cseppet sem az ínyemre való túlzott leegyszerűsítést provokálok ki azzal, hogy kijelentem, a tények felkutatása talán valamilyen önterápia lehetett. Az ember többnyire bizonyos gyötrő kérdések miatt kezd vájkálni a múltjában, más szóval fel akarja deríteni, milyen események vezették e kérdésekhez. Az önéletrajzíró nem teszi eszményeinket a tények rabszolgájává – ilyesmiről szó sincs –, csupán egy a múltunk értelmét kihámozó, meggyőző hipotézis révén történetek láncolatává fűzi össze a tényeket.” Philip Roth tehát önéletrajzát „gyógyítás” céljából írta meg, mert így akart megszabadulni (kiírni magából) a múlttal kapcsolatos traumáit. Esetében ez rendkívül bonyolult folyamat volt. Tudniillik regényeiben szinte mindig magáról mesél, némi átalakításokat eszközölve mindig jómagá a főhős. E szemszögből nézve a dolgokat, művei regényesített önéletrajzok, de most *A tényekben* „elsősorban magam előtt akartam láthatóvá válni”. Nathan Zuckerman erre remekül ríposztos: „Az a gyanúm, hogy annyiszor írta meg önmaga alakváltozásait, hogy már azt sem tudja, hogy kicsoda, vagy ki volt valaha. Mára két lábon járó szöveggé vált.” Igaz, ezt Philip Roth is kimondja: „ . . . elegendem van a sok álarcból, álruhából, torzításból és hazugságból”. Végre jómagá akar lenni a téma.

Ha összegezni próbálnánk a fentiekben idézett gondolatokat, talán arra a megállapításra juthatnánk, hogy az irodalmi életrajz mércéi rendkívül nehezen megfogalmazhatók. Tulajdonképpen két nézet van kialakulóban ezzel kapcsolatban. Az egyik szerint már léteznek mércéi az irodalmi önéletrajzírásnak, mint például a feltétlen ragaszkodás a tényekhez, a lényeges dolgok megkü-

lőnböztetése a lényegtelenről, a tárgyilagosságra való törekvés, az önéletrajz rugalmas beágyazása egy meghatározott korba, röviden: merő tényekből egy elbeszélő művet alkotni. Ezeket a mércéket még finomítani kell és következetes alkalmazásuk a teljes igazságot tartalmazó alkotást szüli. Hiszen még Philip Roth is, aki Günter de Bruyn az előző mondatban lefektetett alapelveit, mint megvalósíthatatlant elutasítja, azt állítja, hogy „egy a tényekhez hűen ragaszkodó könyv, a tények lepárlása, amely lemond a buja képzelet szent hevületéről, olyan jelentéseket dob felszínre, amelyeket a regényesítés homályba burkolt, felfújt, sőt visszájára fordított, és így nem kevés kíméletlen igazságra ébreszti rá”. Ugyanakkor épp ő az, aki *A tényekben* bizonyítja, hogy az író képtelen tárgyilagosságot írni. A regényesítés ördöge minden sorában ott lapul, és hiába a tények feltétlen tisztelete, a szelektálást végeredményben mégiscsak az önéletrajzíró végzi, és annak tulajdonít megfelelő fontosságot, amit ő az idő távlatából és szubjektivitása szűrőjén áteresztve annak tart.

Kodolányi János szerint „az embert az választja el döntő módon az állatvilágtól, hogy azzal szemben sohasem befejezett, sohasem végleges, sohasem betetőzött lény”. Az ember élete folyamán állandó változásokon esik át, benne állandóan erők, eszmék szüntelenül munkálkodnak, jelleme, világképe (vagy világnézete) napról napra alakul, hiszen közösségekben él és benne levő kisvilága a külső nagyvilág hatásait percről percre kénytelen befogadni, szűrni, elraktározni vagy kivetni. Amikor pedig egy nap leül íróasztalához, hogy valamilyen indíttatásból megírja irodalmi önéletrajzát, ennek az örökké tartó folyamatnak egy szakaszában van. Ilyenkor gyakran egy olyan képet készít önmagáról, amilyen talán szeretett volna lenni, de amilyen végül is sohasem lett. Még a legőszintébb vallomás pillanataiban is az önéletrajzíró még önmagát is képes becsapni és áltatni önmagát egy hamis képpel. Ismét Kodolányi Jánost kell idéznem: „De hát az ember nem mindig a végsőt, a változhatatlant, a lényegét fogalmazza meg. Csupán élete egy-egy szerencsés pillanatában tökéletes művészi, vonzásai és taszításai, uralkodnak rajta a maga egyéni, nyílt vagy titkos félelmei, vágyai: sőt, uralkodnak azok az erők is, amelyek gyermekkorában hatottak rá, és alakították tetszése-nemtetszése szerint. Mert ki lehet olyan tökéletes, hogy lelki életének egész beláthatatlan, tudatos és tudattalan világa fölött tudna uralkodni, és mindig résen álló ítélete tévedhetetlenül tudná elhajítani vagy megtartani a rosszat és a jót, ahogy majd évtizedek múltán az elfogulatlan szemlélő átéli?”

Az önéletrajz tehát nehezen definiálható, változékony belső szerkezetű műfaj, a tények és a képzelet egyedül keveredése, amely végeredményben két igazságot tartalmaz: a művészetét és a pillanatét. A pillanat igazsága izzik az önéletrajzban.

FEKETICSI MÓRINGLEVELEK II.

Copia

Moring Levél

Melly szerent én Vajda György a' midőn masodszeri Házás életre léptem volna Fülep Susannával, illetén rendelést teszek: hogyha énnékem halálom előbb történne mint a' Jegyesemé, tehát minden névvel nevezendő Javatskaim bírásába Fülep Susannát hagyom, hozzá tevén azt; hogy egy neveletlen Mária Leanyomnak gondját viselni köteles leszen Fülep Susanna addig mig más valaki hasznát vehetné, akkor tartozik bizonyos valami más jól-tevőhöz el szegődtetni, mellynek létele után a' Mostohájánn semmi keresete nem leszen. Ellenkező esetben pedig Fülep Susannának minden most hozzám hozandó vagyonkájából tettzésem szerent tehetek rendelést vagy magamnál meg tartani vagy mással köteni töllem függ.

Költ Feketehegy 28. X^{bris} 1815.

Varga Josef bizonyság

Vajda György moring szerző

*

Mi alább írt Házások meg emlékezővén halandóságunkról egymásnak meg nyugtatására a' következő eggyességre léptünk t.i. én Szabó Mihály álhatatosann akarom határozom, hogy halálom történvén minden nevel nevezendő vagyonom ingó ingatlan jószágom házastársamra Szabó Katalinra mennyen által, úgy mindazonáltal hogy első feleségemtől maradt két Leányimat sorsokhoz képest házassítsa ki vagy ha nékie tettzik, házassítás fejébe mindenik Lányomnak fejenként 50: ötven forintot.

Én is hasonlóképpen Szabó Katalin Szabó Miháj Hitvese akarom 's határozom, hogy előbb történvén halálom mint nevezett Hitvesemnek, tehát minden nevel nevezendő vagyonom valamit tsak Férjem házához Ujj-Vidékre

vittem ő reá maradjon. Mellyenek nagyobb bizonyására adjuk ezen kezünk kereszt vonásával meg erősített Levelünket.

Költ az egyesség Fekete-hegyen A° 1820 d. 31. May

Szabó Miháj keze vonása X
Szabó Katalin keze vonása X

*

Én alól frott meg emlékezvén az én halandóságomról, hogy tehát az én Jegyesem Ketskeméti Sofia az én történhető halálom után békességbe maradjon a' következők rendelést teszem:

1. Hogy ha én elébb mint említett Jegyesem meghalnék tehát azt hagyom, hogy ő míg az én nevetem viseli az én egyik Házamba békességbe lakhasson és őtet az én gyermekeim ne háborgathassák, hanem mint édes anyyokat meg betsüljék.

2. Hogy az én történhető Halálom után az ő neki általam ígért Moring 150 az az százötven az én vagyonomból akkori kész folyó pénzbe hijjánosság nélkül meg adattassék.

Én pedig Ketskeméti Zsófia azon Asszonyi vagyonokat mellyeket Pál András Jegyesem házához viszek, ha én elébb mint ő meg halnék mind ő néki ajánlom kivévén az ágy eszközökből 4 Vánkost egy Derék allyat, egy Dunyhát, úgy hogy azokat senki tölle el nem veheti.

Melly házasság beli egyességünk hogy annál állandóbban és erősebben megmaradjon, annak erejére adjuk ezen nevünk aláírásával meg erősített Moring Levelünket.

Költ Fekete-hegyen 5^a Decembr '820

én előttem Szabó István msk
Tanító, ez idő szerént nász nagy

Pál András m.k.
Ketskeméti Zsófia
kezem X vonása.

*

Copia

Én alól frott Isten rendelése szerént Házasságra adván magamat, vettem magamnak Házás Társúl Néhai Bátsi Ferentz Özvegyét Tóth Ersébetet; – Hogy pedig az én történhető Halálom után említett Hitvesem tudjon miből élni, és magát tudja mihez tartani; – Tehát én őnéki Házassági Kötél fejébe (:Moring:) magam jó akaratójából azt ajánlom és ígérem; – hogy abba az esetben,

ha énnékem elébb történik Halálom mint néki; Tehát én ő néki Birtokomba levő 1 fél Sessio földet, Házammal száraz malmomat örökös és meg másolhatatlan módon által adom, olly fel tétettel, hogy azt ő tőle semmi féle Maradékot el-nem veheti.

Én pedig említett Bátsi Ferencz özvegye Tóth Ersébeth az én részemről azt ajánlom és ígérem, hogy a' mi Kis vagyont említett Farkas Péter Férjem Házához viszek, ha én előbb mint ő, meg halnék; az mind ott maradjon, és ahoz Senkinek többé semmi jussa ne legyen. Hogy pedig a' fellyebb le írtt egyességünk mind mi általunk, mind maradékink által meg tartasson és maradjon, annak erejére adjuk ezen Nevünk alá írásával, kezünk Kereszt-vonásával meg erősítettett Moring Levelünket.

Költ Fekete hegyen d. 20 Octob. '824

Farkas Péter mk Kezem X vonása Tóth Ersébeth kezem X vonása. Józsa Ferentz Nasznagy msk.

*

Én alol írt Isten rendelése szerint Házassági életre adtam magamat és vettem magamnak Házastársul Kováts Sárát néhai Tóth András özvegyét. Hogy pedig az én történetű Halálom után; tudja magát mihez tartani: tehát én ő néki Házassági kötelékre fejébe ajánlom minden ingó és ingatlan javaimnak felét – abba az esetben pedig, ha említett Házastársamnak Halála az ennyimnél elébb meg esne – Gyermekének egy fél Szöllőt önként és jó akaratból ígérek. – Én pedig említett Tóth András özvegye Kováts Sára azt ígérem és ajánlom hogy a' mi kis vagyont említett Kis János férjem Házába viszek, ha én előbb mint ő meghalnék, annak mindennek fele ott maradjon, és a'hoz senkinek semmi jussa ne legyen.

Költ Feketehegyen 4^{ik} Aug. 1830.

Én előttem

Rásztor György mk Násznagy

Kis János mk X

Kováts Sára X

*

Én Fejlesztés János Elvettem Cina Ersébettett 1833 Esztendőben 21 Aprilisban, Ol Feltétel hogy ha az ur isten Engemet Kiszóltt evilágból Által ajánlom Fél Szöllőt Moringba hogy ha nékem Gondomat viseli amelyet Szívesen vállal magára Mint hittves társ Én Tiszta szívemből Alyálom

X

Én Cina Ersébet Alyálom magamatt Es Kötelezem hogy ha az ur Isten Engemet Kiszolít Ez árnyik Világbol Ajálok Tiz forintott Moringbann Tiszta Szivemből.

X

*

Móring Levél

Mi alól irt házastársak egymással házassági életre léptünk Isten rendelése szerént a' következő költsönös feltétel és ajánlás alatt:

Én mint Férj arra az esetre, ha előbb történik halálom, mint Feleségemnek ajánlom neki, hogy minden javaimnak hasznavételéből holtig háborítatlanul éljen.

Én pedig mint Feleség, arra az esetre, ha előbb történik halálom mint Férjemnek, a' hozzá szállított 's alább az A betű alatt megnevezett javaimból egy ágyat úgy mint: egy párnát, egy dunyhát 2 vánkost, egy lepedőt adok hogy holtáig senki jussát hozzá nem tartván használhassa.

Ezekre a' költsönös Feltételekre magunkat nevünk aláírásával is kötelezzük
Költ Feketehegyen d. 30^a Apr. 1834.

Mi előttünk

Öreg Dani János

Rápoti János

Kis János X

Bene Er'sébet

A: Egy egy esztendős Disznó; Öt véka rostált Búza, Öt derék aj; két tizt dunya és egy festett; Hét vastag háló lepedő; Egy nyoszolya és három Szalma karszék; Egy nagy láda és egy nagy tükör; Három tizt lepedő; Hét abrosz, tizenhét szakasztó kendő; Négy új fejer lepedő; Egy bádog meszejes, és egy bádogfertajos; és egy bádog tótsér; egy réz gyertya tartó –

*

Másolat

Alább irt köz tudományul teszen azt: hogy minekutánna Néhai Orosz Mihálynak mint Nemes Személynek Özvegyét Szepesi Er'sébetet Feleségül elvettem, ugyan ezen Feleségemnek önként minden kényszerítés nélkül magam tökéletes meghatározásából – akar szülne az én nemzésem után gyermeket – akar nem – halálom után 70 az az hetven Forintokat hagyok.

Melly fent említett Summát ha halálom után kész pénzem nem találhatna is – maradékim – kötelesek lesznek kifizetni. Költ feketehegyenn 16^a July 1834

Mi előttünk

Detsi Dániel Jegyző

Borza István Eskütt

Kerekes Sámuel öreg köz gazda

Hogy ha pedig Szepesi Er'sebet halna meg előbb mint Férje Kováts János, ezen esetben annak találandó értékei Kováts János Férjére maradnak. Költ mint fellyebb

Jegyzette Dányi Gábor sk Segéd Prédikátor

Kováts János
X Szepesi Er'sebet

*

Moring Levél

Alol írott Házasságra adván magamat, Házastársul vettem magamnak Néhai Bordás András Özvegyét Tolnai Katalint. Hogy pedig az én történétho halálom után említett Hitvesem tudja magát mihez tartani Házassági kötél fejébe önként ígérek 100 az az Száz Váltóforintokat, melyeket az én maradékim 's atyámfiai minden hijjánosság nélkül tartoznak kifizetni.

Hasonlóképpen én Bordás András Özvegye Tolnai Katalin arra az esetre, ha előbb történik halálom mint Férjemnek, a' hozzá szállított, 's alább az A bető alatt meg nevezett javaimat, senki jussát hozzá nem tartván mind neki hagyom.

Hogy ezen egyességünk, mind mj általunk, mind pedig maradéknak 's Atyámfiai által megtartasson; annak erejére adjuk, ezen nevünk aláírásával meg erősített Moring Levelünket.

Költ Feketehegyen Febriarius 11^{-dik} napján 1835.

Mi előttünk

Jákó János

Csete Bálint

Butor János mint Násznagyok

Tolnai Katalin

A viszek a' Férem Csete Bálint házához öt mérő bízát, öt mérő Zabot, házi és konyhabeli eszközöket. Egy Sessio Föld termését, a' mely búzával van be vetve. Van még ezeken kívül első Férjemtől rám maradt három kapa az az fél szöllöm, de ezt egyedül az alatt a' feltevéssal hagyom mostani Férjemnek, ha tíz esztendőket töltök el vele házasságba.

*

Házassági egyesség

Melly szerént mi alul irottak kölcsönös szeretetből egymással házassági életre lépven a kölcsönös hűség feltétele alatt lehető halálunk esetére az életben maradandó házastárs részére előbb szerzett vagyonúnból ki fizetendő 500 ./, ötszáz váltó forintokat rendelünk kölcsönösen, hogy az utódaink által hiány nélkül kifizetessék.

Kelt December 21^{én} Feketehegyen 1849^k

Előttünk

Nyíri János

Csete Sámuel mk

Vezse Miklos

Várkonyi Sára keze kereszt vonása X

*

Házassági szerződés

Mely a mai napon egy részt Gál József másrészt Szilágyi Mária mint házasulandó felek közt következőkép kötöttet:

1.) A házasságra lépő felek kijelentik hogy kölcsönös szeretetből egymással házasságra lépnek, s e szerződés az egybekelés után azonnal életbe lép.

2.) Gál József mint vőlegény Szilágyi Mária menyasszonyának ígéri, hogy míg őket isten együtt élteti mindig hű gondviselője leendő; ha pedig isten őt előbb kiszólítaná az élők közül, azon esetre ha ő mag nélkül halna el, kötelezi az őt illető vagyon, vagyon örökség felett rendelkezőket, hogy végakarata teljesítése képen, a vagyonból Szilágyi Máriának 300 az az háromszáz forintot kifizessenek.

3.) Másrészről a nő ígéri feleségi hűségét, gondviselését leendő férje iránt. Mely eképp kötött házassági szerződés a felek által sajátkezűleg aláíratott. Feketehegy 1879 Februarius 8-n

Előttünk

Bordás István idős

Gál Jozsef

Gál István

Szilágyi Mária

Szilágyi Ferentz

Közvetési VIRÁG Gábor

POLITIKA

A KOLLEKTÍV MAGÁNYRÓL

P. KECZELI KLÁRA

„Mindegyikünk különféle emberi közösségekhez tartozik, amelyek akkor is megőrzik identitásukat, ha összetételük változik; természetes, hogy azonosítjuk magunkat ezekkel a közösségekkel – a nemzettel, az egyházzal, egy adott politikai vagy társadalmi szervezettel, adott intézménnyel, mondjuk az iskolával, a kórházzal, az egyetemmel, a várossal –, az pedig, hogy azonosítjuk magunkat, azon érzésünkön alapul, hogy a sorsunk közös az adott kollektíva sorsával, a közösségvállalás nem egyszerűen azt jelenti számunkra, hogy a kollektíva kudarcai érzékenyen érintenek, sikerei gazdagítanak, hanem azt is, hogy az adott közösség szemünkben egyfajta erkölcsi képződmény, egyfajta érték, hogy a kapcsolatok, amelyek benne léteznek és amelyek bennünket hozzáfűznek, nem csupán a veszteség és nyereség könyvvitelén alapulnak, hanem a sorsközösségbe vetett hitünkön, önzetlen szolidaritásunkon is, amelyet akkor is elismerünk, amikor vétünk ellene” – magyarázza Leszek Kolkowski lengyel filozófus, hogy miért létezik – minden kétséget kizárólag – kollektív felelősség (L. K.: *A kollektív felelősségről* – Pályi András fordításában a Népszabadság közvetítésével). Ha képtelenségnek tűnik is, hogy elődeink vétségeiért felelősek lehetünk, mutat rá, lelki egészségünkhöz hozzátartozik, hogy érezzük a büntudatot, hisz: „Nem vagyunk felelősek az elődeinkért, de ha hiszünk abban, hogy a nemzet szellemi és erkölcsi egység, hogy az idő múlásával is megőrzi önazonosságát, noha a nemzedékek egymás után kihalnak és újak lépnek a helyükre, akkor jól tesszük, ha az egyéni mellett a kollektív felelősségben is hiszünk.”

Ha a fenti esszé téziseinek fényében vizsgáljuk a vajdasági magyar kisebbséget, akár azt is mondhatjuk, kollektív bűnei guanóvá vastagodtak és kövültek. Nemzeti, területi, közigazgatási, szakmai, műveltségi stb. köréből eredő beso-

rolása alapján számos kollektíva tagja, helyét koncentrikus és egymást metsző körök határolják be. Azért, mert magyar, történelmileg több vétségben nyilvánítottatott (részint jogosan, részint a nemzeti történetírások elfogultságának következményeként) bűnössé a honfoglalástól a monarchiabeli szerepén át a két világháborúban a tragikusan téves szövetségesválasztásig és a vele való együttműködésig. A leszakadt (vajdasági) magyarság kollektív bűnei az elmúlt fél évszázad alatt egyedi vétkekkel gazdagodtak. Most éppen – nemzetközi szinten – kollektív persona non grata, mint a volt Jugoszlávia széthullását okozó Szerbia polgára, annak ellenére, hogy ebben a háborúban részt venni nem kívánt, s ezt számtalanszor ki is nyilvánította. A nyugati demokráciák azonban pragmatikusak: nem válogatják külön az ocsút és a búzát, s így az ún. JSZK minden (közönséges, polgári, ártatlan) lakója előtt lezártak a sorompók.

A vajdasági (kisebbségi) magyar a határokon belül természetszerűleg bűnös a dezertálás, a katonai behívó és parancs megtagadása ügyében, mindezeket a vétségeket az elmúlt évek során követte el, amikor ezrével emigrált, hogy ne kelljen részt vennie az állítólag meg sem történt háborúban. Ezért – ha a hatóságoknak éppen ez felel meg – törvényszék elé állíthatják, le is csukhatják, a börtönben a veséjét is leverhetik, ha kedve támadna hazajönni.

A vajdasági magyar (különösképp, ha értelmiségi) többszörösen felelősségre vonható más vajdasági magyarok (értelmiségiek) által is. Koncentrikus és egymást metsző körökben elfoglalt helye miatt. Azért, mert többen él, illetőleg, mert a széleken, esetleg szórványban. Azért, mert a „régí struktúrák” által alapított intézmények valamelyikében tevékenykedik, vagy mert egy olyan újonnan alapított intézményben, amely állítólag egyedül hivatott az itt élő magyarság ügyét felvállalni. Amely ügy – az örök pesszimisták értékelése szerint – vesztett ügy egy ideje már. Bűnös tehát, mert vállalja, hogy itt él: tehát vajdasági, (volt) jugoszláviai magyar, s még inkább, ha éppenséggel európeérnek, kozmopolitának vallja magát. De bűnös (más nézőpontból) akkor is, ha mélymagyarként látta újjászületni magát.

A megmérettetés számos mércéje közül így hát az egyik a *magyarságtudat*, ez a sajátos, felfoghatatlan szókonstrukció, amely meglepően közeli rokonságot mutat a *szerb nemzeti lény* (srpsko nacionalno biće) kifejezéssel, vagy a *génjeiben a nyugati kultúrát hordozó horvátság* fogalmával. Kétség nem férhet hozzá, hogy hasonló neoizmusokkal fogalmazzák meg azt a szlovák, román stb. nemzeti lényt is, amelyet a rendszerváltást követő posztkommunista–vadkapitalista éra félelmei és bizonytalanságai tenyésztettek ki. A nacionalista el akar távolítani a környezetéből mindenkit, aki másféle. Mert tele van komplexusokkal, s nem szívesen méri másokhoz magát – olvastam nemrég valahol.

„Az etnikai szenvedélyek és viszályok üstjében fortyogott, mint tudjuk, a történelem kezdeteitől napjainkig a legtöbb szörnyűség és szenvedés, ami csak nemzeteket érhet, másfelől viszont a nemzeti értékekből született az emberiség szellemi kincseinek a java része” – érvel Leszek Kolakowski egy másik helyen, *A kozmopolitizmus dicsérete* című esszéjében (lásd: szerb nyelven Biserka Rajčić fordításában a *Republika* című lapban), külön kidomborítva a hitleri fajelmélet veszélyeit, mivel ez volt az az ideológia, amely a nemzeteket a biológiai képződmény szintjére szüllyesztve véres vágóhíddá változtatta egész Európát.

„A kozmopolita, a világ polgára – domborítja ki – semmiképpen sem a nemzete ügyével szemben közönyös ember, nem is olyasvalaki, aki tagadja etnikai hovatartozásának tényét, hanem egész egyszerűen olyan ember, akit érintenek a világ ügyei is, aki nyitott mindazokkal a javakkal szemben, amelyeket a világ, más népek kínálnak fel neki.” És végül még hozzáteszi: „A nacionalizmus ketrecébe zárt kultúra jelmondatai, csakúgy, mint a gazdasági autarkia jelmondatai is, a nemzeti öngyilkosság receptjét szövegezik meg; erre számos példát találhatunk.”

Kozmopolitának, európeérnek lenni egy zárt balkáni etnikai (kisebbségi) közösségben egy fokkal súlyosabb bűn, mint Belgrádban, Zágrádban, Pozsonyban, Bukarestben . . . más szóval a kiforratlan közép-kelet-európai társadalmakban, csakúgy, mint a jugoszlávságot vállalni a széthullott ország bármelyik új „demokráciájában”. A kényszerű (kikényszerített) paradigmaváltás kollektív tudathasadásra ítelt minden negyvenen, ötvenen túli gondolkodó egyedet, mert visszamenőleg kell megváltoztatnia (vagy megtagadnia) azt a társadalmi, nyelvi, kulturális közeget, amelyben formálódott, kialakult.

Az angol nyelvnek nincs olyan kifejezése, hogy *angolság*, az *angolságtudatról* már említést se tegyünk. De Shakespeare megvan nekik. Így azután az új brit miniszterelnök választási szlogenje lehetett ilyen egyszerű: „Nem lehetünk többé a legnagyobbak. Nem lehetünk a legerősebbek sem. De a legjobbak, azok lehetünk!”

A Balkánon és peremvidékén a legtöbben még mindig a legnagyobbak, a leghatalmasabbak szeretnének lenni, s ezért a célért semmi nem drága nekik. Így devalválódhat oly könnyen minden anyagi és szellemi érték, az egy nemzettudat kivételével. Ezért ítéltetik – így vagy úgy – kollektív magányra bárki, aki eretnekségre hajlamos. Legyen bár – befolyását, súlyát, erejét tekintve – törpe, veszélytelen.

„A vajdasági magyar értelmiség passzív. Elefántcsonttornyába visszavonulva védi magányát, tekintélyét, biztonságát. Nemzetéért ki nem állna a pástra” – szól a kollektív bűnök listájának újabb kitétele. Kérdés persze, hogy mit kellene tennie a vajdasági magyar értelmiséginek. Várostereken olvassa fel legújabb balladáját? Mozgásdrámába sűrítse a délvidéki magyarság közelmúltjának

sanyarú történetét? Petíciókkal, kis vajdasági chartákkal járja a terepet? Ki figyelne oda?

Senki. Senkit nem érdekelne. Amit meg lehetett erről írni, azt valakik már rendre megírták. Drámában, versben, esszében. És cikkben, kommentárban, napi hírlapi reagálásban. Rá sem bagózott senki! És nem is fog egyhamar. A megmentésre szánt nemzet(rész) nem olvas lírát és művészi prózát, nem vásárol irodalmi folyóiratokat és java részük színházba sem jár. Nincs is módja rá. S ha volna is, nem koreodráját nézne. Nótát hallgat, recepteket gyűjt, lisztet, krumplit vásárol zsákszámba. Gyógyszer után futkos. Ha magyarságtudata a vártnál fejlettebb volna is, célja csak egy: túl szeretné élni ezt a telet is.

Hisz hasztalan erőlködik a (feltételezhetően) nagyobb közönséghez szóló szerb értelmiségi is, aki kis híján egy évtizede folytatja szélmalomharcát, hogy az egyre gyilkosabb nacionalista tombolásnak gátat vessen. Hasztalan figyelmeztetett Danilo Kiš is, immár jó két évtizede arra, hogy: „A nacionalizmus a banalitás ideológiája. A nacionalizmus tehát totalitárius ideológia . . .” – nem hallgatott rá senki. Azok, akik ma gondolják tovább ezt a gondolatot, belgrádi és más körökbe zárkózva próbálják megőrizni illúziójukat, hogy tehetséggel és értelemmel legyőzhető a tomboló esztelenség. Persze nem. Különösképpen nem egy olyan országban, amelyben öt frástudóra két analfabéta és három fél-frástudó jut. Németországban annak idején jóval többen olvastak, mégis mi lett.

Felvetődik ezek után a kérdés: miben is vagyok hát vétkes én? Mi miatt kell(ene) felelősséget éreznem, mi az, ami a kollektív bűnök árnyékából rám vetül? Mert – fejt ki logikusan és könnyörtelenül Kolakowski: „ . . . jogilag nem kötelezhetnek arra, hogy feleljünk elődeink bűneiért, de nem áll hatalmunkban elvetni az örökséget, amennyiben a nemzeti közösség részének tekintjük magunkat. Ami nem jelent számunkra jogi kötöttséget, és mások sem követelhetik meg tőlünk a felelősségtudatot, de ismétlem, ez hozzátartozik lelki egészségünkhöz, sőt szükség esetén még a bűntudat és a szegény is.”

Nem tudom. Megrendítőek ezek a sorok, de idegenek. Mindazért, ami velem, az én közösségemmel történt (legyen ez a közösség a *magyar*, legyen a *jugoszláviai magyar kisebbségi*, legyen a *szélekre sodródott*, legyen bár *európai és kozmopolita*, a *politizáló* vagy az *elefántcsonttoronyban élő*), mindazért tehát, ami bennünket ért, nagyjából véltlennek érzem magam. Magyarként (Kodálllyal és Bartókkal, József Attilával és Weöres Sándorral, Csontváryval és Vasarelyvel, Jancsó Miklóssal és Szabó Istvánnal mint irodalmi, művészi érdeklődésem meghatározóival), jugoszláviai magyarként még egy kis balkáni nemzet irodalmának, kultúrájának és nyelvének ismerőjeként, európeerként, e kultúra tudatos befogadójaként és használójaként bűnösnek kevésbé, a kollektív magány részesének annál inkább érzem magam. Ez a magány azoknak a magánya,

akiket ebből vagy abból a közösségből kitaszítottak, sokat többől és többször is, azoknak magánya, akik tudják, hogy számos vonatkozásban minden létező kollektíván kívülre kerültek, s ebben – a magányban – paradox módon nemhogy nincsenek egyedül, de tömegével ismernek önmagukhoz hasonlókat.

Íme, ennek az elszigeteltségnek egy lehetséges válfaja: kivágtunk egy újságból egy fotográfiát. Csak mi, senki más. A képen egy autóbusz kisebb részlete; az ajtó és az ablak üvege betörve, a szabálytalan nyílás keretében három-négy tanulmányfej. Egy bontott fejkendőjű öregasszonyé, szeme keskeny rés, szája elnyílik, mintha utat adna egy kifelé induló, de még tétovázó szónak. A felszisszenés pillanata. Mögötte öszülő férfifej, homlokán elképesztően mély barázdákkal. Egy fiatalabb, kemény női arcon a látványt, amellyel szembesült, csupán a szájszegletekbe vésődő ráncok tükrözik vissza. A szemléelőre szegeződő tekintetek lelkiismeret-furdalást gerjesztenek. Azért, mert üresek. Mert nincs bennük sem félelem, sem harag, sem meglepetés, sem bosszúvágy. Csak valamiféle alázatos beletörődés. A fátum tiltakozás nélküli elfogadása.

Menekültek, akik hazatértek volna éppen. Valahonnan, valahová. Egy városba, amely egykor a te hazád része is volt. Ha vállalod, hogy ennek a közösségnek is része voltál, mekkora a felelősséged, hogy ez a hírlapfotó megszülethetett? S ha rajtad kívül a képre senki emberfia fel nem figyelt, kik a bűnösök?

„Ha nyíltan megtagadjuk a részvételt minden közösségben, ha soha senkivel és semmivel nem vagyunk szolidárisak, élni élhetünk ugyan, az életünk azonban hiábavaló lesz és szerencsétlen, mert nem várhatunk se szolidaritást, se segítséget másoktól, amikor ránk törnek a kudarcok és a bajok . . .” – szól Kolakowski záróérve a kollektív felelősségvállalás szükségessége mellett.

Ne kérdőjelezzük meg állítását. Bár itt, a Balkánon a hiábavaló, szerencsétlen és magányos élet nem elsősorban és nem kifejezetten a közösségi érzés és a szolidaritás megtagadásának a függvénye. Mondhatnánk: inkább az ellenkezője igaz.

TÁRLAT

A VAJDASÁGI MÚZEUM ÁLLANDÓ TÁRLATÁRÓL

A Vajdasági Múzeum kiállítási katalógusának margójára

Ó Z E R Á G N E S

A Vajdasági Múzeum a második világháború után, 1947. május 30-án alakult meg azzal a céllal, hogy összetett muzeológiai intézményként gyűjtse, őrizze, feldolgozza és kiállítsa Vajdaság területéről az anyagi kultúra régészeti, történelmi, néprajzi, művészeti és természeti emlékeit. 1990-től törvény írja elő állandó tárlat tartását.

A Vajdasági Múzeum 1974-ben költözött az újvidéki Duna utcában lévő, 1900 táján épült, Wagner Gyula tervezte épületbe. Ahhoz, hogy a bíróságnak tervezett épület a múzeumi céloknak megfeleljen, két rekonstrukción esett át, melyek után a Vajdasági Múzeum 6424 m²-t mondhatott magáénak. Ebből a területből az állandó tárlat 1700 m²-t foglalt el. A múzeum akkor, a közzétett adatok alapján, kb. 100 000 múzeumi tárggyal rendelkezett. Az állandó tárlatok forgatókönyveit zömmel a múzeum állandó munkatársai készítették. Három nagy tevékenységi területet felölelő tárlataikat *A vajdasági ember* gyűjtőcím alatt képzelték el. Az első a településekkel és lakásmódokkal foglalkozott volna, a második a szellemi élet, a harmadik pedig a gazdasági élet vívmányait és fejlődését mutatta volna be az őskortól napjainkig. Természetesen ezek a tervek nem valósulhattak meg teljes mértékben, mert annak ellenére, hogy a Vajdasági Múzeum gazdag gyűjteménnyel rendelkezik, a teljesség érdekében számos tárgyat helyi vagy regionális múzeumoktól kellett volna kölcsönözni, s ily módon ezek tárlatai lettek volna megengedhetetlenül szegényebbek, ezért választották azt a megoldást, hogy az eredeti tárgyakat másolatokkal helyettesítsék. S ezt Jadranka Vinterhalter, aki az *Informatica Museologica* című szaklapban ismertetőt jelentetett meg az 1990-es tárlatról, a Vajdasági Múzeum nagy melléfogásaként említi. Az 1990-ben megejtett megnyitó azonban már a felgyorsultan zajló politikai és társadalmi változások idejére esett, ami

maga után vonta az óvatos, politikailag éber és ügyes múzeumi vezetés ismételt változtatásait mind az állandó tárlaton, mind a múzeum alaptevékenységét meghatározó szemléletben. Mint ahogyan azt a megnyitóbeszédében 1997 októberében Čedomir Popov akadémikus kifejtette, a Vajdasági Múzeum többé nemcsak a Vajdaságban élő szerbek és más népek anyagi kultúrájának a gyűjtőháza, hanem annak a szellemi elvnek a megelevenítése, mely a Szávától és a Dunától északra élő szerbséget meghatározza. Kultúrák, államok, császárságok, etnikai közösségek és civilizációk perifériájaként nevezte Vajdaságot, amelyben csak a szerb népnek sikerült, szerinte, a történelem ritka és specifikus jelenségeként, az óhazában maradt nemzeti tömbben is vezető szerephez jutnia, biztosítva így nemzetének a történelmi előrehaladást a modern európai nemzetté válás folyamatában.

Következésképp gyökereiket is mélyebben kezdték keresni a Vajdasági Múzeumban, és ezeket az 1847-ben alakult Matica srpska keretein belül szerveződött szerb nemzeti gyűjteményben vélték felismerni. Ez a törekvés most már világosan rámutatott arra, hogy a Vajdasági Múzeumban nemzeti bezárkózási folyamat vette kezdetét. Ebből most már az is kitészik, hogy Vajdaság többnemzetiségű összetétele nem kerül affirmatív elbírálásra, sőt ezt a szerb nemzeti érdeket zavaró tényként kezelik. Időközben, hét év alatt, a múzeumi tárgyak száma harmincezerrel gyarapodott.

Nézzük, hol vagyunk mi jugoszláviai, szerbiai, vajdasági magyarok ebben a felfogásban, milyen szerep jutott őseinknek és nekünk, akik egy országhattárral vagyunk elválasztva a nemzeti tömbünktől, ezen a tárlaton, melynek Vajdaság történetét kellene hitelesen bemutatnia.

Természetesen a magyarokkal, mint a népvándorlást lezáró utolsónak ide vándorló néppel, a tárlatlátogató a IX. századot bemutató részben találkozik először, majd bővebben *A Vajdaság a középkori magyar állam kereteiben* címet viselő részben, mely a honfoglalástól, 896-tól 1526-ig hivatott bemutatni a mai Vajdaságot. Szemmel láthatóan ez az az időszak, amellyel a szerző, dr. Marko Popović nem tudott mit kezdeni, amiről a tárlatvezető könyvszövege is tanúskodik. Egy állandóan mozgásban lévő, etnikailag tarka területet képzel, többségében sláv lakossággal, melyen akadtak olyan temetkezési helyek is, amelyek az újonnan ide költözött magyar lakosságé voltak. Ilyenek szerinte az orosz-lámosi, a bocsári, az újbanovci és a batajnicai lelőhelyek. A magyarok megkeresztelkedése után, írja a szerző, számos monostor épült a falusi jellegű települések temetőiben, és nyugati hatásra bencés, cisztercita és ferences kolostorok is épültek, melyeknek térhódításával csökkent a keleti rítusú kolostorok száma. Szerinte ezt a folyamatot a szerbek tömeges betelepülése állítja le a XV. században. Említi a román stílusú Dombót, Aracsot, Bácsot és a péterváradai cisztercita kolostort. A várak közül Bácsot és Slankament, de

sehol sem tér ki arra, hogy azok, akik ezekben a kolostorokban éltek és alkottak, kik voltak, ugyanakkor azt nem mulasztja el, amikor biztos szerb adatokkal rendelkezik. A történelmi rész, mely a XV. századdal, pontosabban a középkori szerb állam török fennhatósága alá kerülésével (1459) kezdődik, már nem a magyar történelmi időrendet, hanem kizárólag szerb szempontokat követ. Így az osztrák-török háborúk eredményeként létrejött felszabadított területeken a szerb etnikai túlsúlyt zavaró körülményként említi Vajdaság többnemzetiségű újratelepítését. A tárlat szerint a történelmi Magyarország területén a polgárságnak nem volt nagyobb szerepe, és ha volt is, az nagyrészt a német, a szerb, az örmény és a görög polgársággal függött össze. Az ehhez a korhoz kötődő kiállításrész kilép Vajdaság földrajzi kereteiből, Újvidékkel és Zomborral együtt említi Temesvárt, Eszéket, Karlovacot, Zágrábot, Požegát és Rijekát, olykor viszont a karlócai metropolita fennhatóságának határait tekinti irányadónak. A történelmi részben tehát a magyarok ritkán fordulnak elő, nevük és történelmük nélkül olvadnak be a szerb meghatározottságú összképbe. A tárlat nem méltányolja 896-tól datálható ittlétünket.

A tárlat ilyen koncepcióján a kiegyensúlyozott, szakmai szempontok alapján elrendezett néprajzi rész sem módosít(hat), mint ahogy a legújabb kort bemutató történelmi rész sem.

Leszögezhetjük tehát, hogy a Vajdasági Múzeum 1997 októberében megnyílt állandó tárlatán felismerhető az a szemléletváltás, mely előbb, a kilencvenes évekig a vajdasági embert szerette volna bemutatni, de ma, az 1847-ben alapított szerb nemzeti gyűjteményben találja meg saját gyökereit.

Summa summarum: a tárlaton a vajdasági magyarok történelmi helye elferdítve, meghamisítva definiálódik, és ebből számos ellentmondás ered.

DOKUMENTUM

NYÍLT PÁLYÁN

SZILÁGYI KÁROLY

Apám emlékére

1961. augusztus 23. Délelőtt. A hírhozó – nyugdíjas szerb vasutas – bizonytalanul, homályosan közli, mi történt. Nem is igen értem, *nem is akarom elhinni*, hogy édesapám . . . Azért a helyemben bemenne a fűtőházba, mondja a szomszéd, ott már biztosan többet tudnak a dologról . . .

Anyámnak nem szólok egy szót sem – szegény, mindig halálra izgulta magát, ha apám nem jött meg idejében –, minek idegesítsem, ha biztosat nem tudok. Biciklire pattanok, öt perc múlva bent vagyok a fűtőházban. Egy Vekić nevű felvigyázó van szolgálatban, jól ismerem, nem messze lakik tőlünk.

– Igen, sajnos apáddal történt – mondja –, részleteket még nem tudunk. Ne aggódj, apád megsérült, de él, beszéltem valakivel, aki látta. – Később kiderült, hogy csak a megnyugtatómra mondta, akkor még mindenki úgy tudta, hogy apám ott halt meg a mozdony roncsai között.

Rohantam a kórházba. Akkor már hangos volt a Futaki út a mentőautók vijjogásától: szállították be Újvidékre a sebesülteket, halottakat. A sebészetre nem engednek be, a lépcsőkön le-föl száguldozó orvosok közül az egyiknek az útjába állok, és remegő hangon megkérdem, tud-e valamit a mozdonyvezetőről, Szilágyinak hívják . . . Ki tud itt most nevet mondani, figyeljem a mentőautókat.

Ötpercenként, tízpercenként újabb kocsi. Egy letakart holttestet visznek el mellettem, oda kellene ugrani, letépní róla a lepedőt, nem apám-e. De nincs hozzá bátorságom. Nem tudom, mennyit állhattam ott. Egyszer csak egy élém kanyarodó tűzoltóautó vezetőfülkéjében meglátom apámat. Felugrom, megöleljük egymást. Felszisszen.

– Megégtem, fiam – mondja, aztán gyorsan hozzát teszi – mondd meg anyukának, hogy jól vagyok, egy kicsit megégtem, de belső vérzésem nincs.

Bőrének egyharmada megégett. Az összeütközéskor a konyha (a mozdony vezetői fülkéje) padlójára zuhant, és két acéllemez közé szorult. A felsőnek köszönhető, hogy a szerkocsiból rázúduló szén agyon nem nyomta. Mozdulni nem tudott, lélegezni is alig, órákig pörkölődött a tűzszekrényből kiáradó melegben. A két mozdony annyira összeroncsolódtott, hogy nem is gondolt senki mentésre, mindenki azt hitte, hogy odaveszett.

Beška és Čortanovci között egy kanyarban összeütközött egy Belgrádból Újvidékre tartó tehervonat (252-es) és egy Szabadkáról Belgrádba tartó személyvonat (209-es). Fékezni egyik mozdonyvezetőnek sem volt ideje, amikor megpillantották egymást, már késő volt. A szabadkai mozdonyvezető – így mesélték legalábbis – leugrott a gépről (ha nem ezt teszi, akkor sem tudja megakadályozni az összeütközést), apám viszont a bal ívű kanyar miatt nem látott semmit, a fűtője felkiáltására, hogy „Majstore, voz”! (Mester úr, vonat!), csak annyit tehetett, hogy befékezett, és a padlóra vetette magát.

Az összeütközés szörnyű erejű volt, mindkét mozdony és több vagon ronccsá zúzódott. Tizenöt halottat húztak elő az ócskavassá gyűrődött vagonokból.

*

A vizsgálat megállapítása szerint a szerencsétlenségért (súlyossági sorrendben) a következőket terheli felelősség: 1) Jakšić Mihajlo beškai forgalmistát, mert elmulasztotta leállítani az állomáson áthaladó tehervonatot, 2) Ristić Dragoljub beškai váltókezelőt, mert önhatalmúlag kiengedte a tehervonatot a beškai állomásról, 3) Szilágyi Károlyt, a tehervonat mozdonyvezetőjét, mert engedély nélkül hagyta el a beškai állomást, és 4) Budimilija Milant, a 252-es vonat vezetőjét (zárófékes minőségben is – nemcsak a vonat adminisztratív teendőit végezte tehát, hanem a szerelvény végén levő kis fülkében a fékes szerepét is ellátta), mert nem állította le az állomást szabálytalanul elhagyó vonatot, és nem reagált az állomásszemélyzet leállítási kísérleteire.

*

Újvidék külvárosában laktunk, a Telepen. A csendes kis Rozmaring utcában egy családi ház fele volt a mienk – másfél szoba, konyha, kút az udvarban, budi a telek végében. A házban és a melléképületekben négy család lakott még a mienken kívül. Apám az év májusában töltötte be negyvenhetedik évét. Nagy törvényű, hirtelen haragú ember volt, de percek alatt kiadta a mérget, és fél óra múlva már azt sem tudta, miért kiabált ránk. Nem ivott, nem

dohányzott. Három szenvedélye volt, az evés, a foci és a beszélgetés. Ha éjjel kettőkor, háromkor jött haza szolgálatból, anyám mindig felkelt, begyűjtött, és föltette a mosdóvizet meg a vacsorát. Amíg a vacsora melegegett, lefejtette apámról fekete, olajos munkaruháját, aztán elővette a hatalmas családi lavórt, és féltéglányi háziszappannal lemosta a hátát. Aztán ott ült mellette, míg meg nem ette a vacsorát.

Ahogy így visszagondolok, apám szinte csak vendég volt otthon. A teherfordában dolgozott, sokszor két-három napot is odavolt. Ami engem illet, őszintén szólva nem is nagyon hiányoltam. Már kamaszként is nehezen viseltem szigorát, huszonegy éves koromra meg végleg nem tudtunk mit kezdeni egymással. Ellentmondani ugyan nem mertem neki – soha egyetlen hangos szó nem esett köztünk (talán ezért veszekszem vele álmomban olyan sokat azóta is), de én akkoriban egészen másképp akartam megváltoztatni a világot, mint ő.

*

Apámat a szerencsétlenség után vagy tíz nappal vizsgálati fogságba helyezték. A kórházban egy pincehelyiségben feküdt. Égési sebek, magas láz és borzalmas lelkiállapot . . . A vizsgálóbíró már a szerencsétlenség délutánján elővette. Többek között azt is megkérdezte tőle, melyik forgalmista volt szolgálatban Beškán, név szerint ki menesztette, amire apám azt felelte, hogy eddig sosem látta az illetőt, valami cingár alak volt. (Jakšič mindössze két hónapja dolgozott Beškán, apámnak ez volt a nyári szabadsága utáni első erre vezető útja.)

Megjelentek a baljós előjelek is. Jöttek az emberek, mondogatták, hogy vigyázzunk, mert bűnbakot akarnak csinálni apámból, keressünk valami jó ügyvédet. De nemcsak jó tanácsot adtak, pénzt is gyűjtöttek: elképesztő összeg jött össze, ha jól emlékszem, több mint 300 000 dinár (az én akkori kezdő fizetésem 18 000 dinár volt). Kellott is, mert a mozdonyvezetők azt javasolták, Zágrábból hozzunk ügyvédet, aki egyrészt jártas az ilyen vasúti ügyekben, másrészt nem fekszik le a vajdasági bíróságnak. Josip Krmpotićnak hívták. Két mozdonyvezetővel mentünk fel hozzá Zágrábba, hajmeresztő anyagi felteteleket diktált, de megfogadtuk.

*

Apám több hétig feküdt a kórházban, vizsgálóbírói engedéllyel elég sűrűn meglátogathattuk. Ahogy rendbe jött egy kicsit, átszállították a börtönbe. Itt hetente volt látogatás, csomagot is vihettünk be neki.

Úgye a szigoráról, de következetességéről is ismert Đorđe Rogulja nevű bíróhoz került.

1961. november 13-án megkezdődött a tárgyalás.

Az elnök Đorđe Rogulja, az ügyész Nenad Vranić volt, az ügyvédekre úgy emlékszem, mintha tegnap láttam volna őket. Az elsőrendű vádlott védője egy tenyérbe mászó képű ügyvéd volt (eszközökben nem válogatva harcolt védenecéért), a másodrendű Ristićnek hivatalból rendeltek ki egy galambösz szakállú őrgrófot. Apám védője, egy sima modorú zágrábi úriember, ernyedten ülte végig a tárgyalást, lelkesedés nélkül érvelt, keresztkérdésekre nagy ritkán szánta rá magát, messze nem dolgozott meg a rengeteg pénzért, amit a derék vasutasok összeadtak.

A negyedrendű vádlott védője minden hájjal megkent vén róka volt (Milan Ivančevićnak hívták), természetesen szövetségesünk lévén még ő segített apámnak a legtöbbet (később, a felsőbb instanciákon már a mi fellebbezésünket is ő intézte).

Hadd álljon itt még a rossz emlékű vasúti szakértő neve is: Julije Stipić. Sokat ártott nekünk.

A vádlottak:

Mihajlo Jakšić forgalmista. Alacsony, hitvány emberke, két kiskorú gyermek apja, összevissza hazudozott a tárgyalás alatt (joga volt rá: az életéért küzdött).

Dragoljub Ristić váltókezelő. Agrólszakadt szegény ördög. Ha nem ilyen együgyű, és következetesebben ragaszkodik az igazához, nem is került volna a vádlottak padjára. Áldozat volt, s a maga módján kulcsfigura is, aki apám szempontjából is sorsdöntő szerepet játszhatott volna.

Apám, sajnos, nem volt elég meggyőző a tárgyaláson. Nagyon megviselte, talán nem túlzás, ha azt mondom, megtörte a szenvedés. Vagy a félelem.

Milan Budimlija vonatvezetőnek csak mellékszerep jutott a perben.

*

A négy vádlott személyében a kivülálló logikája szerint tulajdonképpen az állomás- és az utazószemélyzet áll szemben egymással életre-halálra menő harcban (tizenöt áldozat volt, ne felejtsük el!). Már ebben is kemény ellentmondás volt azonban, hisz a forgalomszervezés természetéből adódóan szerte a nagyvilágban, ahol vasút a vasút, *vagy az egyik, vagy a másik hibájából* (hibáinak láncolatából) következik be a baj, s az egyik fél *bűnössége* a másik fél *ártatlanságának* a bizonyítéka. Esetünkben valójában úgy festett a dolog, hogy az egyik oldalon az elsőrendű vádlott (Jakšić forgalmista) állt (s ha neki van igaza, akkor mindenki bűnös, csak ő az ártatlan), a másikon pedig a váltókezelő meg apám, a vonatvezető asszisztálásával (az ő vallomásuk viszont egybehangzóan Jakšićot terheli).

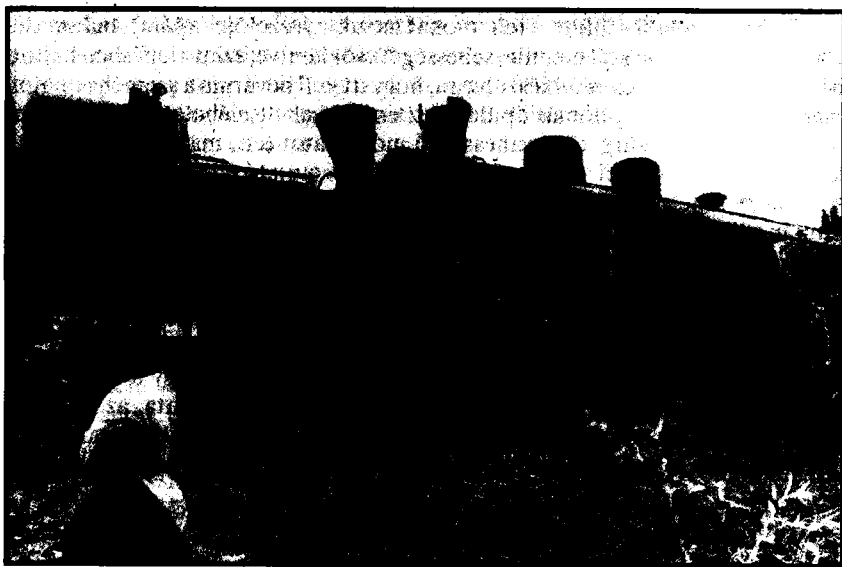
*

A Belgrád–Újvidék távnak kb. a felén, Indijától Újvidékig egy nyomtávú a pályá. Ez azt jelenti, hogy a szembe jövő vonatok csak az állomásokon kereszteződhetnek. A kereszteződés helyét menetrend rögzíti, de a késések miatt a forgalomirányításnak megvan a joga, hogy a biztonsági előírások betartásával áthelyezze azt egy másik állomásra.

Az utazószemélyzet a kiindulási helyén menetlevelet kap, amelyben fel vannak tüntetve az utazás különféle adatai, egyebek közt a várható kereszteződés helye is. Amennyiben ezzel kapcsolatban útközben valami változás áll be, a szabályok értelmében a közbeeső állomások valamelyikén a mozdonyvezető írásbeli rendelkezést kap, s attól kezdve ehhez kell tartania magát mindaddig, míg egy esetleges újabb rendelkezés nem hatálytalanítja a régit. Valamelyik vasúti nagyokosnak azonban az a zseniális ötlete támadt – pár hónappal a beškai szerencsétlenség előtt –, hogy úgy ésszerűsíti a vasúti adminisztrációt, hogy ezen a vonalon *megszünteti ezeket az írásbeli rendelkezéseket*. Következésképp az állomás- és az utazószemélyzet közötti kommunikáció elvesztette egy nagyon fontos írásos láncszemét. *(Ha nem szüntették volna meg ezeket a rendelkezéseket, nem történik meg a baleset.)*

A forgalmi tiszt tehát attól kezdve csak a jelzőrendszer, illetve a vizuális jelek/utasítások útján érintkezett a mozdonyvezetővel. Ennek a jelrendszernek főbb tényezői: *előjelző* (az állomástól valamivel több mint egy kilométerre – „előrevetíti” az állomáson várható helyzetet); *bejáratni jelző* (az állomástól kb. fél kilométerre) beengedi a szerelvényt vagy megállítja, illetve tájékoztatja, hogy kiterőbe kell mennie (várható kereszteződés miatt le kell térnie az állomáson egyenest keresztülvezető sínpárról); a *váltókezelő* (megerősíti, illetve semlegesíti a jelző parancsát, és regisztrálja a vonatnak az állomásra érkezését); a *forgalmista*¹ (ő a legfőbb hatalom az állomáson, ő kommunikál a szomszédos állomásokkal, ő rendelkezik a jelzők felett, ő fogadja távíró útján, majd személyesen is a vonatokat, ő állítja le őket, ha le kell állítani, ő engedi ki őket – majd jelzi távíron a fogadó állomásnak –, és ő parancsol a forgalommal érintkező állomássonemélyzetnek); *kijáratni jelző* (megerősíti a kiengedő parancsot, illetve megállítja a szerelvényt); *váltókezelő* (mint a bejáratnál).

A szabályzat ide kapcsolódó részeiből még csak annyit, hogy a forgalmista minden vonatot fogad (és ezt géptávíron megerősíti a szomszédos állomásnak), minden vonatot csak akkor bocsát útjára, ha a következő állomás fogadja azt (távíron megerősítve), s miután kiengedi az állomásból a szerelvényt, lejelenti azt, azaz telefonon és/vagy távíron, illetve harangjelzéssel közli, hogy a vonat megy.

Bora Vojnović felvétele

A vádlottak a következőképp foglalták össze a történeteket vallomásukban:
– Az elsőrendű vádlott, a forgalmi tiszt: a kérdéses tehervonatnak ugyan Čortanovcin van a rendes kereszteződése a személyvonattal, de ő telefonon megállapodott a čortanovci forgalmistával, hogy átteszik a kereszteződést Beškára. Ezt a beškai állomáson talált távirószalaggal bizonyítja, melyen ott áll, hogy Jakšić fogadja a személyvonatot. A fentieknek megfelelően az előjelző és a bejárati jelző útján értesítette a tehervonat mozdonyvezetőjét, hogy kiterőbe kell mennie, és tilosra állította a kijáratit jelzőt. A bejáró tehervonatot nem fogadta, nem állította le, és nem engedte ki az állomásból, mert táviratozással volt elfoglalva (fél kézzel táviratozott, a másik kezével meg leállító jelzéseket adott). Amikor látta, hogy a tehervonat mégsem áll meg, kirohant, és megpróbálta leállítani, de már késő volt.

Tagadja, hogy meghagyást adott volna a kijáratit váltókezelőnek, hogy engedje ki a vonatot, ő csak a lehetőségét hagyta nyitva a váltókezelő előtt, hogy a 252-es esetleg mégiscsak kiengedhető, kézi menesztéssel.

– A másodrendű vádlott, a váltókezelő: neki a forgalmista telefonon egyértelműen azt mondta, hogy állítsa át a váltót, és kézi menesztéssel, tehát a tilos jelzést semlegesítve, engedje ki a tehervonatot, s ő ennek megfelelően kiengedte a tehervonatot az állomásból.

– A harmadrendű vádlott, a tehervonat mozdonyvezetője (apám): tudomásul vette, hogy kitérőbe kell mennie, sebességét csökkentve, szinte lépésben hajtott be az állomásra, teljesen felkészülve rá, hogy itt kell bevárnia a személyvonatot. Amikor azonban az állomás épületéhez ért, kiszaladt elébe a forgalmista, és bal kezével széles sürgető-tovahessentő mozdulatot tett, majd két alkarjának keresztbe helyezésével és egy Čortanovci felé mutató mozdulattal értésére adta, hogy áthelyezte a kereszteződést Čortanovcira. Erre apám gőzt adott, s miután a tilosat mutató kijáratí jelzőnél ott látta a váltókezelőt, aki szabályosan hatálytalanította a jelzőt (a közúti forgalomban is az a szabály, hogy a rendőr hatálytalanítja a jelzőlámpát, azaz ember a gépet), nyugodt lelkiismerettel elhagyta az állomást. A forgalmista utólagos leállítási kísérleteiről nem tudott, nem is tudhatott, hisz mozdonya akkor már messze járt.

– A negyedrendű vádlott, a vonatvezető: megerősítette, hogy a tehervonat valóban lassan haladt át az állomáson, a forgalmistát nem látta, az utólagos leállítási kísérleteket se nem látta, se nem hallotta (a vonat végén volt, még beférkezhetne volna a szerelvényt, ha észreveszi az utólagos jelzéseket).

*

A kirendelt vasúti szakértő mind a négy vádlottat szó szerint beletaposta a földbe. Szabálytalannak minősítette a forgalmista szinte minden mozdulatát, de szemet hunyt afölött, hogy a beškai és a čortanovci távirószalag lényeges szöveget tartalmazó része nem vág egybe, és jótékony homályban hagyta a másik forgalmistának, a čortanovcinak a szabálytalan húzásait. A váltókezelő jelzősemlegesítő szerepét nem vitatta, de önkényesnek minősítette.

A mozdonyvezetőt elmarasztalta, mert nem hitte el neki, hogy a forgalmista menesztette, illetve ha menesztette is, a szabálytalan menesztésnek nem lett volna szabad engedelmeskednie.

A vonatvezetőt is vétkesnek találta, mert nem lett volna szabad visszavonulnia a kuckójába, míg a vonat el nem hagyja az állomást (gyakorlatilag köteles lett volna észrevenni a leállítási kísérleteket).

(Túl azon a nyilvánvaló igazságtalanságon, hogy a vasút mint szervezet közel sem teremtette meg a feltételeket az általa megfogalmazott szabályok maradéktalan betartásához, hogy egymilliószor lett hallgatólagos cinkosává a szabálytalankodóknak egye-fene-csak-menjen-a-forgalom felkiáltással, sőt nemegyszer fegyelmi eljárást indított az „akadékoskodók” ellen, ugyanakkor, ha baj történt, mosta a kezeit, sőt számon kérő úristenként lépett fel, most is olyan szakértőt jelölt ki a tárgyalásra, akinek az ellentmondásos, zagyva szabálymagyarázatain sokszor még a laikus közönség is csak derülni tudott.)

*

A tanúvallomásokból csak az összkép maradt meg bennem, meg néhány érdekes epizód, az ítélet indoklását olvasva azonban egyszerűen nem lehet nem észrevenni, hogy a bíróság csak az egyik fülére hallott: ami beleillett a saját elképzelésébe vagy egybevágott Jakšić vallomásával, azt elhitte, ami ellentmondott neki, azt nem.

A Čortanovci forgalmista és a szabadkai vonatszemélyzet úgy adta elő a dolgot, hogy nekik nem volt kanaluk a szerencsétlenségben. Az utóbbiak esetében így igaz, a forgalmista szerepére még kitérek. A beškai állomáson dolgozó pályamunkások között három vagy négy tanú vallotta, hogy Jakšić igenis kint volt a kritikus időpontban a peronon (ahogy apám mondta), csak a leadott jelzések tekintetében volt ellentmondás az állításuk között. Kettőn ugyanis határozottan állították, hogy Jakšić leállító jelzéseket adott!

Annak nem volt se tanúja, se írásos nyoma, hogy a forgalmista egyértelmű utasítást adott volna a váltókezelőnek, hogy engedje ki a vonatot, de azt a másik (a bejárati) váltókezelő is megerősítette, hogy volt szó róla, esetleg mégis visszahelyezik a keresztvezető Čortanovcira. Általában elmondható, hogy a tanúk egytől egyig jelentéktelen mellékszereplők voltak, a tárgyalás döntő intrikusa a szakértő volt.

*

Néhány epizód.

Vasúti körökben azt szokták mondani, hogy ha egy mozdonyvezető „megszökik” az állomásból, bolond vagy részeg. Minthogy az eredeti lapkiosztás szerint apámnak a szökés jutott, rá kellett volna bizonyítani, hogy ivott. Az elsőrendű vádlott ügyvédjének erőlködése azonban hiábavaló volt. A nővér, aki órákig tisztította és kötözte apám sebeit, azt vallotta a bíróságon, kizárt dolog, hogy ne vette volna rajta észre az alkoholszagot.

Apámról különben mindenki tudta, hogy nem iszik. Én egyszer láttam őt részegnek életében: egy prémiumosztáskor engedett a haverok csábításának, betért a Mozdonyhoz címzett csehóba, aztán (délután tizenegy felé) hazajött, „te, anyjuk, én nagyon berúgtam” – mondta –, és lefeküdt aludni.

A másik epizód a fatalizmushit és eszteti az emberben: több tanú is beszélt róla, hogy ilyen vagy olyan módon kísérletet tett rá, hogy megállítsa az egymással szemben haladó vonatokat – sajnos eredménytelenül. Az történt, hogy miután Jakšić hiába próbálta meg leállítani a 252-est, visszakialtott az állomásfőnöknek, hogy telefonáljon Čortanovcira, próbálják meg leállítani a 209-est! A 209-es utolsó vagonjai e pillanatban (jegyezzük meg ezt a körülményt!) a Čortanovci állomás kijárati órháza előtt haladtak el. A váltókezelő piros zászlójával (sípját, sajnos, nem használva!) megállj jelzést adott, s ezt a sze-

mélyvonat egyik kísérő rendőre észre is vette. Szólt a kalauznak, meghúzták a vészféket, de az nem működött, rossz volt!

Ez azonban még nem minden! Čortanovciről odaszóltak a beškai állomás közelében levő őrházba is, hogy állítsák le a 252-est! A pályaőr nem volt otthon, csak a felesége, kendőjével vagy a kötényével integetett is a vonatnak az ablakból (hogy nem tudja egy vasutasfeleség, miként kell egy vonatot megállítani?!), apám látta is, és visszaintett neki.

*

A tárgyalás 1961. november 13-ától 28-áig tartott, az újvidéki törvényszék legnagyobb termében folyt, óriási érdeklődés mellett.

Az ítéletet 1961. december 2-án mondták ki.

A nép nevében – mondta Rogulja bíró –, majd sorban: Jakšić Mihajlo elsőrendű vádlott, bűnös, büntetése 8 év szigorított, Ristić Dragoljub másodrendű vádlott, bűnös, 6 év szigorított, Szilágyi Károly harmadrendű vádlott, bűnös, 10 év (!) szigorított, Budimilija Milan negyedrendű vádlott, bűnös, 5 év szigorított.

Azt hittem, nem jól hallom. A zsűfolasig megtelt teremben egyszerűen nem hittem a fülemnek. Mennyit . . . kérdeztem a mellettem állótól . . . a mozdonyvezető . . . mennyit?

*

Nézzük részletesebben, kit miért marasztaltak el!

Jakšić, a forgalmista hibázott, mert nem fogadta és nem állította le a tehervonatot az előírásos módon. Bizonyítható volt (távírószalagon), hogy a kereszteződés Beškára helyezését elfogadta, tehát meg kellett volna akadályoznia, hogy a tehervonat kimenjen az állomásról. Az alábbiakat kellett volna tennie: tilosra kellett volna állítani a bejárati előjelzőt (állítólag tilosra is állította, de amikor úgy gondolta, hogy a 252-es már közel jár, szabadot adott, mert nem akarta megállítani a nehéz tehervonatot az emelkedőn); utasítania kellett volna a bejárati és kijárati váltókezelőket, hogy *megálljt* jelezzenek a vonatnak (ehelyett bizonytalanságban hagyta őket, a kijárati váltót feloldva „kinyitotta a kaput” a 252-es előtt, sőt kilátásba helyezte a kézi menesztés lehetőségét), személyesen ki kellett volna jönnie a vonat elé, és *egyértelmű megállj* jelzést kellett volna adnia!²

A bíróság elhitte azt az állítást, miszerint nem rendelte el a váltókezelőnek, hogy kiengedje a tehervonatot, továbbá azt, hogy ő maga azért nem mehetett ki a tehervonat elé, mert a távirógépen volt elfoglalva (hiába bizonyosodott be a helyszínelésen, hogy fizikai képtelenség fél kézzel táviratozni, a másik kezével meg leállító mozdulattal integetni). Méltányolta utólagos leállítási kísérleteit, tekintettel volt büntetlen előéletére és két picinyke gyermekére.

Ristić váltókezelő hibázott, mert egyértelmű meghagyás nélkül, a saját szakállára engedte ki a tehervonatot az állomásból.

Szilágyi mozdonyvezető hibázott, mert nem állt meg, amikor „látta, hogy a forgalmista nincs kint a helyén” (neki nem hitte el a bíróság, hogy kint volt), tehát szabálytalanul hagyta el az állomást (még azt is látnia illett volna, hogy a forgalmista bent állt az irodájában, és integet neki, hogy álljon meg), továbbá mert elment a tilosra állított kijárat jelző mellett, tekintet nélkül arra, hogy a váltókezelő semlegesítette azt, azaz kiengedte.

Budimlija vonatvezető hibázott, mert nem reagált az utólagos leállítási kísérletekre.

*

Nincs olyan elsőéves joghallgató, aki ne tudná, hogy ítéletet – jogállamban – általában bizonyítékok, illetve hitelt érdemlő tanúvallomások alapján szokás hozni. Nos, a Jugoszláv Államvasutak akkori rendszerbeli keretei között ebben a perben egyetlen néven nevezhető bizonyíték szerepelt: a beškai vasútállomás távirószalagja. A rajta olvasható szöveg pedig egyetlen tényt bizonyított: hogy a beškai forgalmista átvállalta a kereszteződést. Hangsúlyozom: ez az egyetlen kiolvasható tény. S még ennek a bizonyítéknak is van egy komoly szépséghibája: a szalagon található szöveg egy helyen megszakad, egy 27,5 cm-es üres rész következik, majd a 209-est fogadó mondatzakasz. *És ez az utóbbi mondatzakasz a čortanovci állomás táviróján nincs meg!*

A bíróság ebből a meglehetősen kétes értékű bizonyítékból a következőket szűrte le: a 27,5 cm-es üres szakasz akkor állt be, amikor Jakšić, a 252-es bejövetele közben egyik kezével úgymond táviratozott, a másikkal meg integetett apámnak, hogy álljon meg. Mivel a rekonstrukció alkalmával kiderült, hogy ez fizikai képtelenség, marad az, hogy az egyik kezével valóban integetett, a másikkal meg közben nem írt le semmit. A másik mozzanat, amit ezzel kapcsolatban nem győz hangsúlyozni az ítélet, az, hogy a 27,5 cm-nyi szalag lefutása 5,5–7 másodpercet vesz igénybe, ez pedig nem lett volna elegendő rá, hogy Jakšić kimenjen a 252-es elé, és menessze azt úgy, ahogy apám mondta.

Egyelőre maradjunk abban, hogy végül is csakugyan ez az egyetlen corpus delicti, s amit bizonyít, az a beškai forgalmista egyértelmű bűnössége (és a

čortanovci forgalmista ártatlansága). Tudniillik Jakšić írásban megerősítette, hogy Beškán lesz a kereszteződés, s ez az ő szempontjából két kötelezettséget jelent: megállítani a tehervonatot, és fogadni a személyvonatot.

Bizonyított tény továbbá, hogy (a tehervonatból nézve) az előjelző és a bejárati jelző is kitérőre állt, a negyedik vágányt a harmadikba csatlakoztató váltó akadálytalan visszatérést tett lehetővé a vonat számára a harmadik vágányra, és hogy a kijáratit jelző tilosat mutatott. Ez utóbbi vonatkozásában pedig végül az is, hogy Ristić kint állt a kijáratit jelző előtt, és semlegesítette azt.

Ennyit a bizonyítékokról.

A tanúvallomásokat teljesen átlátszó módon úgy szűrte meg a bíróság, hogy Jakšić vallomását, axiómaszerű ősigazságnak vette, a többiből pedig annyit fogadott el, amennyi amazt alátámasztotta.³ Ami e „játékszabályokon” belül is objektíve bizonyítottnak tekinthető, az a következő: Jakšić *nem tett meg semmit* a 252-es megállítására, ezzel szemben nyitva hagyta a lehetőséget a kereszteződés esetleges visszahelyezése előtt, majd a későbbiekben valóban megpróbálta leállítani a tehervonatot, ekkorra azonban apám már messze volt a mozdonyával az állomástól. Apám viszonylatában nem bizonyítható, hogy Jakšić menesztette, de bizonyítható, hogy Ristić kiengedte.

Jobb helyeken nyilván azt is mérlegelték volna, kinek volt nagyobb hibázási lehetősége, Jakšićnak-e, aki mindössze két hónapja dolgozott Beškán, aki a kritikus félórában két másik vonatot is fogadott, további kettőre (252 és 209) igyekezett odafigyelni, vasúti pályamunkásokkal foglalkozott, állomáson belüli átcsoportosításokkal volt elfoglalva, hogy felszabadítsa a 3. és a 4. vágányt, és *saját bevallása szerint*, az utolsó pillanatig nem döntötte el, hol lesz a kereszteződés (hisz akkor kopogta le a távírón, hogy fogadja a 209-est, amikor a 252-es már bent volt az állomásán!), vagy apámnak-e, akivel nem először fordult elő, hogy áthelyezték a 209-essel való kereszteződést, aki több mint tizenkét órai szolgálat után ugyan, de normális pszichofizikai kondícióban úgy jön be Beškára, hogy írásbeli meghagyása nincs a kereszteződés áthelyezéséről, az előjelző és a bejárati jelző szabadra áll (csak kitérőre figyelmeztet), a bejárati váltókezelő nem jelez megálljt, Jakšić sürgető kézmozdulatokkal menesztzi, és Ristić ott áll a piros zászlajával a tilosat mutató kijáratit jelző mellett?!

Egészen finom helyeken pedig még esetleg azon is elgondolkodtak volna egy keveset, ki mit kockáztatott az esetleges hibázásával: feltehető-e egy tapasztalt mozdonyvezetőről, hogy világos nappal, józan fejjel, engedély nélkül kimegy egy állomásból, saját testi épségét is kockáztatva?!

Nekem sincs több bizonyítékom, mint a bíróságnak volt, az ő mozaikkockáiból kell kiraknom a képet. Következtetéseim szinte kizárólag az Újvidéki Kerületi Bíróság K-304/961 sz. ítéletének megállapításaira épülnek.

Így (is) történhetett:

A beškai és a čortanovci forgalmista telefonon elvileg megegyezett, hogy áthelyezik a kereszteződést Beškára. Ennek megfelelően a beškai forgalmista kitérőbe állítja a Belgrád felőli előjelzőt és a bejárati jelzőt, de minthogy írásban (táviratilag) nem rögzítette, hogy fogadja a 209-est, nyitva hagyja a lehetőséget a 252-es kiengedésére is, átállttatja a 4. (kitérő) vágány kijáratú váltóját (a 3-asra, tehát az állomáson egyenesen áthaladóra), és kilátásba helyezi (meghagyja a váltókezelőnek?) a kézi menesztést. Fiatal ember, nem kezdő, de nincs is túl nagy gyakorlata, ráadásul százfelé kell figyelnie. Nézi az órát, elkezd számolgatni: Čortanovciról még nincs jelzés, hogy menesztették volna a személyvonatot (valójában hivatalosan még nem is fogadta), nyilván az is késik, neki meg már jár be a teher, mi volna, ha gyorsan visszapasszolná a kereszteződést? Felhívja Čortanovcit. Az nem jelentkezik. (A čortanovci forgalmista kint van a személyvonatnál.) Odaugrik a táviróhoz, lekopogja az üzenet sorszámát . . . (vissza akarja helyezni a kereszteződést Čortanovcira.) Közben a tehervonat mozdonya már az állomás épületénél jár – Čortanovciról még mindig nincs harangjelzés, hogy kiengedték volna a személyvonatot –, pár pillanatra lezárja a készülékét, kirohan, nem szabályos, de ebben a helyzetben teljesen természetes hajtó, sürgető mozdulattal „kisőpri” apámat az állomásról, s kereszthez tett alkarral jelzi, hogy visszaadta a kereszteződést Čortanovcinak.

(Vajon mi készíti Jakšićot a rögtönzésre? Valóban olyan sürgős volna neki átpasszolni a tehervonatot Čortanovcira? Két dologgal tudom csak megmagyarázni hirtelen döntését: az egyik az, hogy egy forgalmista sem szereti, ha az ő állomásán rostokolva késik ez vagy az a vonat, a másik pedig a čortanovci forgalmistával folytatott telefonbeszélgetése, amelyben nyitva hagyhatták a lehetőséget az esetleges újabb áthelyezésre, illetve az a körülmény, hogy ő írásban még nem fogadta a 209-est!

Miért nem állítja szabadra a kijáratú jelzőt? Nincs rá ideje, s különben is kilátásba helyezte a kézi menesztést!

Miért nincs szavahihető tanúja annak, hogy kijött, és menesztette a vonatot? Kora reggel van, csepereg az eső, néhány, a belgrádi személyvonatra váró utas lézeng csak az állomáson. Hányan lehetnek ezek közül kint a peronon? Hány utas figyeli általában, mit csinál egy forgalmista? Pláne egy számukra teljesen közömbös vonattal?

És azok a tanúk, akik látták kint Jakšićot, de úgy vallottak, hogy megállj jelzést adott a 252-esnek? Állításukat a bíróság meggyőzően cáfolja: a) ha

valóban megállj jelzést adott volna, akkor ő lett volna az első, aki ezt hangoztatja, és nem azzal védekezik, hogy bent távírozott az irodájában; b) ha megállj jelzést adott, s látta, hogy a vonat nem áll meg, miért rohant vissza az irodájába?; c) annyit még a bíróság sem föltételez, hogy apám a *megállj jelzés ellenére is* kiment volna az állomásról.)

Jakšić visszarohan az irodájába. Telefon Čortanovcira. A čortanovci forgalmista, Pejčić végre felveszi. Figyelj, kiált bele a kagylóba Jakšić, visszaadtam a 252-est! Micsoda – üvölt fel Pejčić, *én meg menesztettem a 209-est!* Jakšić lecsapja a kagylót, kirohan, megpróbálja leállítani a 252-est. 100 méternyi rohan, majd visszakiált az állomásfőnököknek, hogy hívják fel Čortanovcit, állítsák meg a 209-est. Telefon, leállítási kísérletek, vészfék – semmi. A két vonat feltartóztathatatlanul rohan egymás felé.

*

A Beška és Čortanovci közötti táv 5,5 km. Az összeütközésre a beškai kijáratú bakterháztól 970 méterre, azaz Čortanovcitol több mint 4,5 km-re került sor.⁵ Jakšić azt vallotta – s a bíróság így is fogadta el –, hogy amikor megpróbálta megállítani a 252-est, annak utolsó vagonja vagy 100–200 méterre lehetett a beškai vasútállomás épületétől. Minthogy a tehervonat 340 m hosszú volt, a mozdonya ezek szerint 450–480 m-re lehetett az állomástól.

Merevítsük ki a képet egy pillanatra: a tehervonat mozdonya 450–480 m-re van az állomástól, azaz kb. egy kilométernyire a szerencsétlenség helyétől!

Jakšić, miután belátja, hogy hiába fut a 252-es után, visszakiált az állomásfőnököknek, az felhívja Čortanovcit. A čortanovci forgalmista odaszól telefonon a kijáratú váltókezelőnek, hogy állítsa meg a 209-est. Az leállító jelzéseket ad le. A személyvonat utolsó vagonja ekkor a čortanovci kijáratú őrbódétól néhány méternyire lehet, a mozdonya tehát legalább 4 km-re a szerencsétlenség helyétől!

Tegyük fel, hogy a fenti leállítási kísérletekre mindössze *egy percre* volt szükségük a jelenet szereplőinek. A 252-es óránkénti 20 km-es haladási sebessége percre lebontva 333,6 m-t jelent. Apám mozdonya tehát egy perc elteltével 780–810 m-re van az állomástól, azaz mindössze 700 m-re (*két-percnyire!*) az összeütközés helyétől, a személyvonat mozdonya pedig csaknem 4 km-re! Ha ez így igaz – és a bíróság igaznak fogadta el –, akkor a személyvonatnak kb. 400 km-es óránkénti sebességgel kellett volna haladnia, hogy odaérjen a szerencsétlenség színhelyére!

Mi következik ebből? A tehervonat kisebb távot futott be, és több egybehangzó vallomásból rekonstruálható a mozgása, tehát a hibalehetőség nyilván

a másik oldalon van: *a személyvonat hamarabb indult el Čortanovciról, mint ahogy a két forgalmista állítja!*

Azt is tudjuk, hogy ugyanezt a személyvonatot az indulása utáni percben már meg is kísérelték leállítani, mert a 252-es, úgymond, elhagyja Beškát. Honnan tudhatta a čortanovci forgalmista, hogy a 252-es *el fogja hagyni* Beškát, amikor az még nyilván *nem hagyta el*? Természetesen Jakšičtól. De ha Jakšič nem engedte ki, honnan tudhatta, hogy ki fog menni?

*

1961. augusztus 23. 8 óra 55 perc.

Megtörtént az összeütközés. A vizsgálószervek helyszínre érkezéséig maradt még, mondjuk, 2-3 óra. Jakšič becsapottnak érzi magát. Igaz, hogy elvben fogadta a kereszteződést, de volt az előző telefonbeszélgetésükben egy olyan kitétel is, ha úgy alakulnak a dolgok, még visszaadhatja: Hogy mit mondhattak egymásnak telefonon a szerencsétlenség után, azt csak ők meg a Jóisten tudják. Lehet, hogy személyesen is találkoztak. Tény, hogy apám közben bent pörkölődött a roncsok között, s mindenki úgy tudta, hogy meghalt. Tálcán adódott a lehetőség: kenjünk rá mindent a halott mozdonyvezetőre! Idejük s módjuk mindenképp volt egyeztetni a vallomásukat, és meghamisítani az egyetlen bizonyítékot, a távírószalagot.

Nézzük akkor ezt a famózus távírószalagot!

A vonatkozó rész szó szerint így hangzik: „Br. 99 f. (27,5 cm-nyi üres szakasz) 2X2 pont. Voz 213/2 ovde, voz 209 primam, Jakšič. (22 cm-nyi üres rész).” Magyarán: Jakšič nyugtázza egy számunkra indifferens vonat érkezését, és fogadja a 209-est, azaz a személyvonatot! A táviratból azonban a čortanovci állomás távíróján mindössze ennyi áll: „Br. 99 f.”! *A többi hiányzik!* A bíróság ezt azzal magyarázta, hogy a čortanovci forgalmista nyilván lezárta a készülékét, és nem vehette az üzenet hátralevő részét. Ilyet persze Pejčič se nem mondott, s még kevésbé tett volna. Hogy miért nem? Mert neki aranyat ért volna az a szöveg, ami ezután következik, hiszen ha az ő távíróján hiányzik az írásos bizonyíték, hogy Beška fogadja a 209-est, akkor ő *engedély nélkül engedte ki a személyvonatot Čortanovciról!!!*⁶

Lehet, hogy a táviratnak ezt a részét Jakšič utólag kopogta le? Abból a megfontolásból, hogy még egy bizonyítéka legyen, miszerint ő nem engedhette ki a 252-est, hisz írásban is fogadta már a 209-est – csak nem feltételezik róla, hogy szándékosan akarta összeereszteni a két vonatot?! Nem is kombinált rosszul, hisz a bíróság nagyvonalúan átsiklott a távírószalag felemássága felett, s miközben eszébe sem jutott helyet szorítani a vádlottak padján a čortanovci

forgalmistának, amiért az engedély nélkül (és idő előtt?) menesztette a 209-est, inkább arra az álláspontra helyezkedett, hogy egy húszéves gyakorlattal rendelkező, normális és józan mozdonyvezető, aki felkészült a beškai kereszteződésre (kitérőbe ment, lassított), gondolt egyet, és a forgalmista engedélye nélkül önkényesen elhagyta az állomást (a fűtője kérdésére, hogy megyünk tovább, mester úr, azt válaszolja, megyünk, úgy látszik, késik a 209-es), és kamikazét megszégyenítő önfeláldozással rohant a halálveszélybe!

*

Van az ügynek még egy neuralgikus pontja: a tilosra álló kijárat jelző. Apámat a bíróság egyértelműen elmarasztalta, amiért elment a tilosra álló kijárat jelző mellett – tekintet nélkül arra, hogy Ristić váltókezelő szabályosan menesztette –, mert úgymond nem volt róla frásos értesülése, hogy a nevezett jelző üzemen kívül van (érvénytelen), tehát meg kellett volna állnia. Tette ezt a bíróság megint a vasúti szakértő sugalmazására, aki hivatkozik is a Szolgálati Szabályzat egy konkrét pontjára. Ennek csak az a szépséghibája, hogy a szakértő összetéveszti az *érvénytelen*, azaz forgalmon kívül helyezett, illetve az *elromlott* jelzőre vonatkozó előírást. Röviden a) ha egy jelzőt tartósan forgalmon kívül helyeznek, arról valóban írásban értesítik a vonatszemélyzetet, s ez esetben az természetesen nem veszi figyelembe, mit mutat az illető jelző – magyarán, ha írás nincs, s a jelző tilosat mutat, tisztelni kell; b) a meghibásodott jelző esetében viszont azt mondja a szabály, hogy az írásbeli értesítés elmaradhat, viszont az ilyen jelzőnél a váltókezelő – a forgalmista utasítására – köteles piros zászlóval (éjjel lámpással) „előre” jelzést adni a vonatnak.

Képzeljük magunkat apám helyébe: Jakšić int, hogy mehet, siessen, majd ott látja Ristićet a jelző előtt, piros zászlóval a kezében. Mi más gondolhatott, mint hogy a jelző elromlott (különben miért állt volna ott Ristić, akinek órbódéja vagy húsz méterre van onnan?). Nem az az érdekes, valóban meghibásodott-e a jelző vagy nem, hanem az, hogy ő abban a pillanatban joggal hihette, hogy igenis meghibásodott!

*

Természetesen föllebbeztünk. Az ügyvédünk beadott egy tessék-lássék fellebbezést, aztán nem is hallottunk többé felőle. A további igazságkeresésünkben a negyedrendű vádlott ügyvédje, az öreg Ivančević segített bennünket – csekély sikerrel. Mindössze annyit értünk el, hogy a feljebbviteli bíróság 10-ről 8 évre szállította le apám büntetését.

Ebből hat és felet leült, nagyobbrészt a mitrovicai börtönben.

1967 telén szabadult. A vasút azonnal visszavette, előbb külsős, majd belsős felvigyázói beosztásba. Hogy ebben mennyi volt a jóvátétel szándéka, és mennyi a humánus, nem tudom. Hadd higgyem azonban: akit a vasút bűnösnek talál, azt aligha fogadja be még egyszer.

*

És a többi főszereplő?

Jakšić Mihajlo, a beškai forgalmista, apámmal egy időben szabadult. Pár évre rá – negyven-egynéhány évesen – meghalt.

Vranić Nenad ügyész – meghalt.

Krmpotić Josip és Ivančević Milan ügyvédek – mindkettő meghalt.

Dorđe Rogulja bírósági elnök még apám szabadulása előtt (ötvenéves sem lehetett tán) meghalt.

Julije Stipić vasúti szakértő – meghalt.

Édesapám 1987 újév reggelén halt meg.

Már évekkorábban felhagyott az igazságkereséssel.

JEGYZETEK

¹ A hivatalos szóhasználatban, ha jól tudom, *forgalmi szolgálattevőnek* mondják. Talán megbocsátják nekem, ha én megmaradok a *forgalmista* mellett.

² Maga a bírósági ítélet is megállapítja, hogy ha ezek közül csak annyit tesz meg, hogy a váltókezelők útján megálljt parancsol, nyilvánvaló, hogy a 252-es mozdonyvezetője nem megy ki az állomásból!

³ Ezt maga az ítélet is szinte szó szerint így fogalmazza meg egy helyütt s bizonyítja több tanú vallomásának elbírálásakor is.

⁴ A készülék lezárásának ténye nem hagy nyomot a szalagon. A 27,5 cm-nyi üres szalag a tépelődésének a jele, de ha ezután lezárta a készüléket, akkor nemcsak 5–7 másodperce maradt a menesztésre, tehát nem áll a bíróságnak az a tézise, hogy Jakšićnak nem volt ideje kimenni a 252-es menesztésére!

⁵ A könnyebb tájékozódás kedvéért idefrom néhány fontos pontnak a helyét. Belgrád felől érkeve, és Belgrádtól számítva a kilométereket és métereket. 51 km + 530 m – előjelző; 52+234 – bejárati jelző; 52+776 – állomásépület; 53+183 – a 4. vágány kijárat jelzője; 53+266 – a 4. vágányról a 3.-ba torkolló váltó; 53+303 – kijárat bakterház, 54+250-től 54+430-ig – a szerencsétlenség színhelye.

⁶ De facto *engedély nélkül* is menesztette, amiért a későbbi fegyelmi eljárás on is elmarasztalták. Sajnos a bírósági koncepciójába már nem fért be a két bűnös forgalmista.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

1997 – A TANULMÁNYOK ÉVE

KÖNYVEINKRŐL – A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL*

A minőséges és értékes könyvek száma fölötti csodálkozással összegeztem az 1995-ös kiadványokat, jószerevel szépirodalmi műveket, akkor elhallgatva, hogy tíz évvel korábban *A tanulmányok éve* cím alatt jelentettem meg hasonló összefoglalót a Forum-kiadványokról. Ezt talán fontos lett volna megemlíteni akkor, mert valamiféle ciklikusság rejlik a dolgok mögött: 1997-ben a szépirodalommal szemben ismét a tudományos szakírások kerültek előtérbe. A kiadó fzlését tükrözné-e a jelenség, vagy a tanulmányírók körülbelül ilyen, megközelítőleg egy évtizedes periódusban érlelnek össze egy újabb kötetet, nem tudom, nem fontos. A könyvek a lényegesek.

Egyike a legfontosabbaknak mindenképpen Bodor Anikó népköltészeti gyűjteményének első kötete, a *Vajdasági magyar népdalok*. A kétszáz lírai dalt felvonultató kötet egy olyan sorozatot indított el, amely általános és átfogó képet nyújthat a Vajdaságban élő magyarok népdalkincséről. A tudományos feldolgozás mellett népszerűsíteni is kívánja a sorozat a vajdasági énekelt népzene romlatlan hagyományait mind a mostani, mind a tervezett három kötetben, amelyek a pásztor- és betyárdalokat, rabénekeket és balladákat; a lakodalmi és szereimi dalokat; illetve a szokás- és gyermekdalokat adják közre a vajdasági gyűjtésből. A könyv kellően nem magasztalható hagyománymentő és népszerűsítő szerepe mellett feltétlenül hangsúlyozni kell az anyag tudományos feldolgozásának igényességét és alaposságát.

A népköltészet egy másik területét, az archaikus népi imádságok világát kutatja lankadatlan szorgalommal Silling István, akinek *Kakasok szólnak, Máriát kiáltanak* című gyűjteményét a tóthfalusi Logos Grafikai Műhely jelentette meg. Silling István kereken száz reggeli imádságot mutat be vajdasági gyűjtéséből, a gyűjtőpontok neve szerinti betűrendbe szedve, Adától Zsablyáig. Az imák kivétel nélkül tartalmazzák a kakas általi ébresztés motívumát, és mind a passiót, Krisztus szenvedését örökíti meg, idézik fel, ilyen vagy olyan változatban, variánsban.

* Az összefoglaló a Forum Könyvkiadó 1997-es könyvtermését igyekszik bemutatni, néhány esetben azonban más kiadóknál megjelent, fontosnak ítélt kötetekre is rámutat.

Bátorfó az a bőség, amiből a szerző válogathatott, kutatván egyazon imádság alapsorainak és szimbólumainak variációs lehetőségeit – és a könyvében kifejezett derülátása, miszerint az apokrif imák még mindig gyűjthetők vidékünkön –, ugyanis a vizsgált Kakasos ima a magyar nyelv területének egyes vidékein gyakorlatilag ismeretlen. Pedig olyannyira ősi, hogy éppen a sötétséget és a fényt elválasztó szimbólumban, a kakas jelképében egyszerre jelennek meg a magyarság régi és új vallásának elemei, összekapcsolván a pogány kozmogóniát az Evangélium tanításával. Ez az ima, egyfajta apokrif eukarisztia nyomán folyton emlékeztet, hogy bár „a halált nem kerülheti el az imádkozó, de az Istentől való elvetettséget, az örök kárhozatot igen”.

A szerző a gyűjteményt az olvasó elé bocsátó tanulmányában hangsúlyozza az imádságban rejlő hit „nagy erejét”, a variánsok irodalomtörténeti fontosságát, népköltészeti szépségeit, számba veszi ikonográfiai gazdagságukat, jelképeik retorikai súlyát és képtermő erejét, majd nyelvészeti elemzéssel is segíti a változatoknak, illetve kialakulásának a megértését.

Ezáltal többfunkciójúvá válik kötete: mindenekelőtt a szellemi néprajzi emlékek gyűjtésének tudós alapossággal készített dokumentuma, de jelentős adalék a folklorisztika, az irodalomtörténet, a népköltészet stilisztikája és ikonográfiája számára, ám ugyanakkor még imádságoskönyvként is szolgálhat, s nem utolsósorban: a néprajzkatatók által folyton szorgalmazott további gyűjtés motiválására ösztönözhet.

A népköltészethez és a néprajzhoz is szorosan kapcsolódik *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság* témájára tartott tudományos értekezlet anyagát bemutató testes kötet, bár e két területnél sokkal szélesebb kutatások eredményeit fogja egybe. A kötetben szereplő harmincnolc tanulmányban Jugoszlávia, Magyarország és Szlovákia neves szaktekintélyei a történelem, a régészet, a muzeológia, a nyelvészet, a történetírás, az irodalom és a néphagyomány vizsgálatán keresztül emlékeznek meg a magyarok Pannon-síkságra települése 1100. évfordulójának a mai Vajdaság területével kapcsolatos vonatkozásairól. A tanulmányokat az előadás eredeti nyelven közlő, majd szerb, illetve magyar és angol tartalmi kivonattal kíséző kötet előszavában Rokay Péter egyebek között a következőket szűri le a tanácskozás hozadékából: „A jugoszláv történetírás (. . .) felismerte, hogy a magyarok egyrészt védtek a délszlávokat a germanizációtól. Valamint azt is, hogy elősegítették a szerbek fölszabadulását Bizánc uralma alól. Mi ehhez még csupán annyit szeretnénk hozzáfűzni, hogy – mint azt a legújabb események is bizonyítják – a történelem folyamán éppen azok között a szláv népek között alakult ki a legjobb viszony, amelyeket a magyarok elválasztottak egymástól. Ezek szerint a magyarság történelmi távlatból szemlélve stabilizáló tényezőként hatott a szláv népek egymás közti viszonyára.

Másrészt a Pannon-síkságon letelepült magyarok megőrizve ugyan lényegében nyelvüket, országot és azonosságadatukat, antropológiai, vallási, életmódbeli és egyéb téren nagymértékben hasonultak az itt élő szlávokhoz. Ez a hasonlóság az idegen számára már a XII. században olyan nagy volt, hogy Bosau Helmhold német krónikás feltételeSEN Magyarországot is a szláv országokhoz számította.”

A szerzői/műfaji megközelítés alapján a tanulmányok közé kívánkozik Vujcsics Sztoján, a magyarországi, szerbül és magyarul egyaránt publikáló fró és irodalomtörténész *Magyarok és szerbek* című tanulmánykötete, ám a közel fél évezrednyi múltra visszatekintő

kapcsolattörténeti vizsgálódásait szemléltető remekbe szabott összegezései a szerb és a magyar irodalom közös történelemképének egymáshoz közelítő eredőit csokorba fonó könyve mégis itt, a nagy összegezés közvetlen közelében említendő. (S persze a tanulmánykötetek gazdag és joggal büszke sorát gazdagítja.)

A negyvenéves Forum Könyvkiadó monografikus és reprezentatív jellegű kiadványai közül meg kell említenünk a feketicsi református gyülekezet történetét bemutató, *A megtartó egyház* című kötetet; Dobos János *Zenta pecsétje és címere* című munkáját; valamint Németh Ferenc nagytanulmányát, amely *A Fülel család Becskerekén* cím alatt jelent meg.

*

Meglepően kevés költészeti mű látott napvilágot tavaly a Forum gondozásában: Stevan Raičkovićnak a *Tisa/Tisza* című kétnyelvű, a zentai művésztelep ihlető miliójében született poémáit eredeti nyelven és Fehér Ferenc fordításában közlő, a Tiski cvet kiadóval közösen megjelentetett könyve mellett csupán kétkötetnyi: Böndör Pál és Torok Csaba válogatott és új versei.

Böndör Pál *Eleai tantványa* című kötetéből világosan kiolvasható, hogy az irodalommal szemben sohasem táplált különösebb illúziókat. Illúziótlansága ellenére távolról sem tagadja a vers hatalmát, sőt, olyan erőt tulajdonít neki, amely a költő életét is módosítja (cenzúrázza), pedig ő (látszólag) csak a hétköznapi magánjellegű eseményeit verseli meg. A hétköznapi eseményeinek kinagyítása, az intimitás mögött azonban olyan létélmény lapang, amely mindvégig keresi Böndör költészetében a megfogalmazás lehetőségét és a kimondás esélyét: „Az apám boltost játszott egy életen át / a nagyapám tanítót és főbe lőtt katonát. / Én pedig megjátszom a költőt / aki a zálogcédula hátulján fogalmazom / egy nemzedék neveséges testamentumát” (Zálogosdi).

Újabb keltezésű (1990–1994) verseiben a korábinál még élesebben mutatja fel poézisének jellegzetes vonásait, a szó fegyelmét, a bezárkózó befelé fordulást, a műgond precizitását, a paradox láttatást, a cinikus önleszámolást, az élmények személyességének hangsúlyozását, valamint az egyre inkább meghatározó versformáló erővé lombosodó iróniát és öniróniát. Egyedi, a vajdasági magyar irodalomban csak Böndörnél jelentkező hangzást ad ezeknek a verseknek a kötött (klasszicista és távol-keleti) formába szorított, végtelenül tömör versbeszéd szigora és a sziporkázóan játékos rímeltetés, amelyek kontrasztjukkal hangsúlyozzák ki az élmény fölé helyezkedő iróniát: „(Mi választja el az fzetlen adomától / a verset ha valaki ilyeneket ír le / benne – mint én most – szüleiről önmagáról? / Szavaiba belefullad a szíve / – írta Füst Milán József Attiláról)” („Nature Will Be Reported”).

Böndör Pál válogatott és új verseinek gyűjteménye költészetünkben a hiteles és érvényes alkotói magatartás fontos és egyedi példatára, olyan költészeté, amely megadja a mára és a sorsra adható egyedüli lehetséges költői választ, amelyben egyszerre van jelen a félelem, a botlás és velük szemben a folytonos továbblépés igénye.

Pontos idő cím alatt összefoglalva jelentek meg Torok Csaba válogatott és új versei. Korai költeményeit a látomás és az indulat intenzitása jellemzi, ami jobbra nagyívú

kompozíciókban jut kifejezésre, gyakran a zeneművek többszólamúságát idéző konstrukciókban, máskor a vizuális hatást kiemelő képversekben. Ezekben a versekben a szerző szívesen él az expresszivitás dinamikája adta lehetőségekkel. Jellemző a címválasztása – többször nehéz tartalmi-értelmi kapcsolatot felfedezni a vers és a címe között. A rejtvény akkor oldódik meg, ha felfedezzük, hogy Torok Csaba a vers szerves részének tekinti a címet, ami nem magyarázatot vagy útbajgazítást kínál az olvasónak, hanem értelmezésre készíti. Emellett nagyszerűen bánik a hosszú sorokkal, amelyeknek újabb sorba való áthajlásuk folyton visszazökkenti az olvasót a szöveg újrastrukturálásához és újbóli értelmezéséhez. Ugyanilyen hatásúak a rímtelen sorok közül előbukkanó rímek, amelyek egyben jelentésbeli csattanóként hatnak, és az ismételt átgondolás felé mozdítanak. Látomásos lírájának eszközei gyakran keresetnek tűnnek: közhelyé kopott metaforákat oxymoronnal fejel meg, majd az abszurdumig fokozott szinesztéziát képzavarba löki – indulatosan, s ez az indulat az a többlet, ami hitelesítheti versében a gyakorta szürrealisztikus víziókat.

Torok Csaba újabb dátumozású versei halkabbak, visszafogottabbak, töprengőbbek. Az indulat tapasztalattá és bölcsességgé érlelődött bennük, a dübörgő-dobogó látomások kultúrtörténeti hivatkozásokká szelfüdtek. Versbeszéde egyszerűsödött, letisztult, közvetlenebbé vált.

A *Pontos idő* verseiről megtudható, hogy pontosan hol és pontosan mikor születtek. Egyetlen kivétellel: a kötet nyitóversének hiányzik a dátumozása. Első szava ez: *magamról*. S úgy érzem, ez a kulcsszó, ami Torok Csaba költészetének letisztulásához vezetett: az alanyiség megtalálása és művészetté emelése.

(A két kötettel kapcsolatosan meg kell jegyezni, ha már mindkettő egyaránt válogatott és újabb verseket tartalmaz, formátumuk egységesítésével egy nagyszerű sorozat bevezető darabjai lehettek volna.)

*

A széppróza terén hasonlóan szerény a Forum 1997-es termése, noha a többi kiadó se büszkélkedhet megkerülhetetlenül fontos prózakötettel. Élményszámba menő azonban a tavaly megjelent egyetlen prózakötet, a költő, a kritikus, a tanulmányíró Harkai Vass Éva *Így éltünk* című könyve.

Harkai Vass Éva prózája, annak ellenére, hogy megélt életanyagot görget, nem a tartalmi közlendőt helyezi (egy esetleg feltételezhető) előtérbe, hanem a stílust, ami egyszerre hitelesíti az írói eljárást és a létanyagreferenciákat. Stílusában nem a megjelenítésre vagy az ábrázolásra törekszik, inkább jelzésértékű feljegyzéseket tesz. Mintha nem is magát a szöveget írná, hanem a tervezett próza vázlatát készítené, az emlékeit rekonstruálná, tómondatos feljegyzésükkel ragadván ki őket a biztos feledésből. A szótlanság írói magatartását teremti meg azzal a gesztussal, amiből arra következtethetünk, hogy mondandóját legszívesebben mindvégig csak hiányos mondatokban közölné.

Harkai Vass Éva stílusával megteremtí sajátos elbeszélői pozícióját: fölibe helyezkedik emlékeinek, az irónia szűrőjén átcsoportva értékeli újra családjának történetét. Ennek

a látószögnek a következetes alkalmazása teszi azzá a szöveget, ami – a szerző szóhasználatával: revoltprózává.

Az emlékezlánc követi a természetes időrendet: az ifjú születésétől szüléseiig vezeti a fragmentumokból összeálló történetet. A fogantatásától induló, a család életéből visszamenőleg kikövetkeztetett, hallott epizódokból építi azt az epikai világot, amely a familia által „beélt” térségen messze túlmutat. Időben saját gyermeke(i) világra jöttek lezárja az emléktarziát, közben azonban pasztikus képekből összeálló szociográfiai, lélektani, magatartás-szociológiai és más társadalomtudományi értékconstellációkba csápokot eresztő tablón sokkal többet vázol fel annál, amit maga a család-történeti anyag kínál.

Szinte elképzelhetetlen, hogy egy sajátosan szófukar, hangsúlyozottan lírai, az epikával látszólag ellentétes – de az iróniával átértelmezett és a megéltésg által hitelesített – irodalmi beszéd képes a maga térségein túlnövő világképet adni. A Harkai Vass Éva által kialakított prózastílus mégis ilyen, önmagán túlmutató alkotásban teljesedik ki.

S ebben semmi más nem segíti, csupán íróssága és a maga teremtette stílus.

Molnár Rózsa Mária *A baniana árnyékában* címmel indiai útinaplót jelentetett meg, visszakanyarodván a magyar utazási irodalom nemes hagyományaihoz, amit közvetlen stílusával átszöve a fiatal olvasókhöz közelít.

Az emlékezőpróza sajátos változatával próbálkozott Dunai N. János, akinek *Drávaszögi krónikája* Pécssett, a Pannónia Könyvek sorozatában jelent meg. A mű címe alapján krónika, s műfajilag ehhez is áll legközelebb a szöveg, bár a szerző nagy szabadsággal kezeli az események időrendi sorban történő elbeszélését. A történet 1526 augusztusában indul, amikor megismerjük a fenyegető török veszedelemmel szemben megoldást kereső vörösmarti bírót, Kettős Mihályt. A család Kettős Ferencel halt ki 1994 decemberében, amikor – miután fiát, Gyulát a baranyai „új honfoglalók” agyonlőtték –, fölakasztotta magát. A majd fél évezrednyi történetben a Kettős család nyomon követése azonban csupán vezérmotívum; a könyv a drávaszögi magyarokról szól. Értük mond rekviumet.

Nem írói erényei teszik fontossá ezt a könyvet, hanem az a moralitás- és történelmi igazság-, vagy igazságosságigény, ami kicseng a Drávaszög sokat szenvedett, mára már eltűnően lévő magyarjaiért írt rekviumból. Lényegében azonban nem is emiatt emlitem ebben az összefoglalóban, hanem mert két másik könyvvel egyetemben, Bezdáni Foky István *Magyarkákjával* (JMMT, Újvidék) és B. Foky István *A zentai csata* (Grafoprodukt, Szabadka) című regényével a vajdasági magyar gyermekirodalom igényes művelésének szükségességére mutat rá. A gyermekirodalomban a történelmi regények mindig fontos szerepet töltek be, ezt bizonyítja Bada István és Bada Johanna érdemes vállalkozása, *Az olvasás öröme* című kötet (Fehér Ferenc Könyvbarátok Köre, Újvidék), amely a tanulóifjúság körében kívánja népszerűsíteni az írott szó hasznosságát és élvezetét.

*

A szépirodalommal szemben gazdag kínálatot nyújt a Forum 1997-es tanulmányprodukciója. Igaz, egyfajta egyoldalúságra lehet következtetni, ha külön szemléljük a tanulmányköteteket és a monografikus jellegű köteteket – erős irodalomközpontú szerkesz-

téspolitikát érhetünk itt tetten, bár ez teljesen érthető is lenne egy olyan irodalomcentrikus kisebbségi kultúrában, mint a miénk. A könyvtermés egészét szemlélve azonban ez a megítélés jócskán veszít hiteléből.

Bodor Anikó óriási vállalkozása és a kevés, de annál minőségesebb szépirodalmi kiadványok mellett azonban mégis a tanulmányok javára billen a mérleg mennyiségi mutatója. A kötetek pedig egyedi minőségeikkel nemhogy kiérdemelték, hanem követelték megjelenésüket.

Nyelvünk, kultúránk, nyelvi kultúránk. Szeli Istvánnak a könyve előszavában megfogalmazott megállapítása szerint ismét érdeklődésünk homlokterébe kell kerülnie a nyelvnek, a kultúrának, mint például a felvilágosodás és a romantika idejében, amikor „a nemzethalál rémképét a tudatlansággal, a műveletlenséggel, a nyelv pusztulásával volt szokás felidézni”, ugyanis „ismét a »nyelvi érdek« kultúra évtizedét éljük, olyan időket, amelyekben az anyanyelv, az általa fenntartott és az e nyelven ápolat műveltség az elmúlt időkhez hasonlóan a nemzetmentés szerepét kell hogy betöltse”. S miként az összehasonlítással vett időszakban nem került éles választóvonal a nyelv és a kultúra, az irodalom és a műveltség közé, úgy ma is a kisebbség anyanyelvi kultúrája mindenekelőtt irodalmi kultúrát jelent. Emiatt a szerzőnek a tágabb értelemben vett, tehát közösségi nyelvhasználat mellett az egyéni nyelvhasználatra, az írói és költői megszólalásokra is ki kell terjesztenie a figyelmét. A kötet címének összetettsége valamelyest előre is jelzi a szerző sajátos pozícióját: egyszerre foglal állást a nyelvünk helyzetét illetően és irodalmunk állapotára vonatkozóan – mindezt azonban a kisebbségi létviszonyok szabta kereteken belül, tehát ugyancsak különleges pozícióból, az aggodás felfokozott szívfverésétől nyugtalanítva.

Együtt, egymás tükrében szemléli tehát a szerző a nyelvet és a kultúrát – elválaszthatatlanságuk folytán mondhatjuk így is – a kisebbségi irodalmi kultúrát, de közben hangsúlyozza, hogy „a »nyelv egészséges fejlődésének« az is föltétele, hogy könyvek, írói hagyatékok, kultúrák ne legyenek a politikai pragmatizmus prédája”.

A nyelvi és kulturális kérdésekben különösen érzékeny és szókimondásra, vitára kész szerző szelimalomharcának (?) célja a szellemi élet elmélyítése és kiszélesítése, de közel sem a Szenteleky által hirdetett „mindenáron”-imperatívuszától vezérelt vakbuzgósággal. Számára az egyértelműen szépirodalmi jellegű kisebbségi kultúra soha nem volt egyedüli követendő eszme vagy cél. Már huszonöt esztendővel ezelőtt keserűen szögezte le: „A világra már másképp nem is tudunk reagálni, csak költőileg. De úgy általában: a rossz világra rossz verssel.” Az epigonlfra túltermelése helyett a harmonikus szellemi fejlődés szükségessége mellett tette le a garast, s mindmáig ez utóbbi megvalósításán munkálkodik.

Üvegház. Bordás Győző esszéket, emlékezéseket, portrékat, köszöntőket egybegyűjtő kötetét *irodalmunk, művészetünk, könyvkiadásunk, nemzetiségi kultúránk sajátos krónikájának* nevezi egyik recenziense, Németh István, aki a következő szavakkal bocsáította útjára a kötetet: „Az *Üvegház* egy remekbe szabott esszével kezdődik, amely nemcsak címe az egybegyűjtött frásoknak, de metaforikus jelentőséget kölcsönöz az egész kötetnek. Hogyan kell virágot nevelni, szebbet, pompásabbat mindenkinél – ezt tanulta meg a szerző még odahaza, gyerekfővel, a szülői házban, hogy aztán, még nem is sejtve, majd egy nagyobb, merészebb, messzebbre sugárzóbb üvegház kertésze legyen, egy nemzetiségi

kultúra napszámosa, újságírója, frója, szerkesztője, kiadója. Már odahaza megtanulta tehát, hogy az üvegházi virág, azaz a művészetek és művészek folytonos ápolásra szorulnak, mint a királyi kertek, és védelemre a pusztító szélviharok, jégverések, aszályok ellen. Mégsem a hogyanra keresi a választ a szerző, csak megragadja a jó alkalmat, és megrajzolja az üvegház lakóit . . .”

„*Összetartozó neszek*”. A vajdasági és a magyarországi irodalomra vonatkozó frásait gyűjtötte és rendezte kötetbe Toldi Éva, amivel érdeklődésének, munkájának terepét jelölte ki és láttatja be. A könyvbe sorolt tanulmányokban, kritikákban, kritikai feljegyzésekben tapasztalható rendszeresség és módszeresség azonban egy tágabb terepűt is behatárol: az irodalmak, a művek összetartozásának síkját, amit a befogadó-értelmező lát és szemléltet.

Ez, az egyszerre hátrafelé és előre történő szemlélődés az 1950-es évek elejénél, az irodalmi orgánummá alakuló *Híd* szépirodalmi anyagának vizsgálatával kezdődik. Ebben a tanulmányban pontosan megjelöli azokat a mérvadó alkotói akarásokat és szándékokat, amelyek később hatással voltak, lehettek irodalmunk további alakulására. Könyvében mintegy négy és fél évtized szépirodalmi anyagából emel ki fontos műveket, vonulatokat, vagy annak tűnő jelenségeket. Ezen belül azonban a kortárs szerzők műveivel foglalkozik bővebben, a vajdasági költőkre és prózaírókra összpontosítva, de figyelemmel kíséri a jelen magyarországi prózaírás nagyjainak könyveit is.

Nem csupán egyedi jelenségeként írja le az alkotásokat, hanem igyekszik összefüggésbe helyezni őket. Az egyes művekről frott szövegeiből nem áll össze olyan időrendi sorozat, ami könyvről könyvre kísérné a szerzők munkáját; inkább a kritikaíró érdeklődésének iránya sejtethető ki belőlük. S az a jó, hogy a szerző nem hermetikusan zárt, tudós könyvet akart az olvasó asztalára tenni, meg hogy személyes véleménye mellett személyes hangjának is teret ad frásaiban. Lazán, szabadon nyúl anyagához. Nem hagyja felülkerekedni a témát a befogadói szubjektumon, s vállalja a kritikus tévedhetőségét, azt, hogy az olvasói alaphelyzet ugyanolyan hatással van a mű befogadására, mint a szöveg esztétikai minőségei, tartalmi referenciái.

Toldi Éva nemcsak olvasója az irodalomnak, hanem vele, benne él, múltját és jelenét belülről ismeri. Könyve ennek az összetartozásnak a dokumentuma.

Legendák és konfliktusok. Gerold Lászlónak az irodalomtudomány terén folytatott munkáját kutatási területe a XIX. század magyar irodalmához, érdeklődési köre a színház elméleti és történeti kérdéseivel kapcsolja, ezen kötetének tanulmányai mégis a XX. század magyar irodalmával foglalkoznak. Gerold esszéiben és tanulmányaiban egyaránt gondolkodik a huszadik századi líráról, epikáról és drámáról, sőt a másodlagos irodalomnak tartott kritikáról is. Tehát műnemeinek teljes skáláját átfogva szemléli a huszadik század magyar irodalmát, miközben sajátos szempontok alapján értelmezi újra az egyes műalkotásokat, vagy helyezi új megvilágításba a szerzők egy-egy pályaszakaszát. Ady Endre 1914-es, *Ki látott engem?* című kötetét például úgy elemzi, mintha a kritikát megelőzően, 1977-ben jelent volna meg. Itt természetesen nem az a lényeges, hogy a kötetről mint „nemrég (!) megjelent”-ről szól, hanem hogy műértelmező beszédében a kritikai gondolkodás korszerű módszereinek alkalmazásával mondhat véleményt a költő gondolat- és érzelmvilágáról és a verseket létrehozó költői eszközökről.

Szabó Lőrinc versbeszédének egyszerűsödését és bensőségesseé válását hatalmas kutatói apparátust fölvonultatva megfordított irányból, az eredmény felől visszafelé tájékozódva, ráadásul poétikán kívüli fogalommal megközelítve tárja föl. József Attila életműve ugyanakkor abból a szempontból érdekl, hogy mennyiben támaszkodott rá a huszadik század magyar irodalmában pontos hivatkozási pontokat kereső első Symposium-nemzedék. Ennek felderítésében az irodalomtörténet és a filológia módszereit kiegészíti a (kortársként megélt) személyes tapasztalataival, valamint az összevető szövegvizsgálattal, ami által nemcsak a József Attila-hivatkozások vehetők számba, hanem kimutathatóvá válik a költő életművének a Symposium-nemzedék tagjaira tett, munkáikban jelentkező hatása is.

A huszadik század irodalmának problémakörével való foglalkozása során a téma megközelítések a másik két műnem esetében is hasonlóan jár el. A regényirodalmat megcélzó érdeklődésének fókuszában Kosztolányi áll, akinek életműve biztos fogódzót jelent a huszadik század irodalmának vizsgálatakor. Annak különösen, aki az irodalomról szóló beszédében a tudományos módszerek mellett az interpretáció szubjektivitásáról se feledkezik meg, és a megértést helyezi a megmagyarázás szándéka elé.

Tükörképek labirintusa. Juhász Erzsébet azzal az előzetes feltételezéssel kezdte kutatni a közép-európai (mindenekelőtt a magyar, a horvát, a szerb, majd a szlovák, a cseh és a lengyel) irodalmak összefüggéseit, hogy azok elbeszélő-művészeti modellje mögött léteznie kell egy átfogó hatású Monarchia-modellnek, „egy sajátosan monarchikus jellegű kultúra”-nak, amely a számtalan eltérés és ellentét dacára a közösség és az együvé tartozás jegyeit hordozta magában, és ezt hagyományozta tovább. Erről a modellről – végeredményben válságmodellről van szó, teszi hozzá a kutató – azonban a hasonló vizsgálódásokat végző tudóstársaival egyetértésben megállapítja, hogy a kibontakozása a forradalmiság hiányában a barokk látványosság és az érzéki hedonizmus irányába haladt, az általa meghatározott kultúra egyre inkább depolitizálódott, és egyben a Monarchia modelljének mintájára, önmaga múzeumszerűségét túlszárnyalva létrehozta önmaga múzeumát.

A Monarchia válságának tetőzése és végérvényes bukása a szerző által vizsgált regényekben, illetve novellá(k)ban explicit konkréttságot nyer. Összevetésük, illetve párhuzások vizsgálatauk célja, hogy a tanulmányról felderítse, „létezik-e s ha igen, milyen jellegzetességekkel rendelkezik a közép-európaiság, mint történelem és kulturális hagyomány”. A szerző pontosan és érzékletesen különfti el a „Mitteleurópa” nemzetek feletti univerzalizmusra törekvő, az állam nacionalista felfogását elutasító, de végső soron a nemzet-államok kialakulásának csfáját éltető „különleges politikai eszmét és (. . .) történelmi tapasztalatot”, mint fogalmat Közép-Európának a földrajzi és történelmi értelemben vett meghatározásától, majd a „mitteleurópai groteszk” meghatározás által határolja be annak az abszurd szándéknak a szépirodalmi lecsapódását, „amely közös nevezőre akarja hozni az életet és” a Monarchia-modellben testet öltő „állami racionalitást”.

A regény öntudata. „Az irodalom nyelve egyre inkább metanyelvvé válik” – szögezi le Csányi Erzsébet a tanulmánykötetének legelején, *A metanarráció poétikai megközelítése* című fejezet első mondatában, hogy ténymeghatározó álláspontját az alábbi lényegi indoklással támassza alá: „Ha a világot tükrözve az emberi nyelv szükségképpen válik önmagára visszautalóvá, akkor az irodalom mint ennek a viszonynak a felépítménye,

másodlagos szerveződése eleve erre az önreflexiók fundamentumra épül rá.” Éppen ebből a magából építkező következményből kell világosnak lennie, hogy az irodalmi műnek az önmagáról való beszéde nem új keletű velejárója a maga megalkotott jellegét soha le nem vetkezhető műalkotásnak, nem a modernizmus világ- és alkotás-átértelmezési szándéka hívta életre, ugyanakkor nem is a posztmodern éra egyedüli velejárója, miként azt a posztmodern szövegek hangsúlyozott önreflexiója, metatextualitása, metanarrációs és metafiktív vonulata alapján feltételezhetnénk. Nem, hiszen már a szentimentalizmus kortárs eredményeire építő „első igazi, magyar regény” (Szabó Magda) megalkotója, Kármán József is bőséggel élt a *Fanni hagyományaiban* olyan regénykonstrukciók eljárásokkal, amelyeket a posztmodern előszeretettel sorol saját eszköztárába. Csányi Erzsébet emellett tudóstársának, Aleksandar Jerkovnak a téziséit alátámasztva hangsúlyozza, hogy a metanarráció, illetve a regény önreflexiója útján teremtett új fikciós térségek a posztmodernben új irodalmi értékékként jelentkeznek.

Kutatásainak tematikai behatárolása mellett alapos, és az eligazodás szempontjából elengedhetetlenül fontos történeti áttekintést is ad a szerző a metanarráció poétikai viszonylatairól, Viktor Žmegač (*Povijesna poetika romana*), Kulcsár Szabó Ernő (*A magyar irodalom története [1945–1991]*) és Aleksandar Jerkov (*Od modernizma do postmoderne*) munkáira támaszkodva, kiemelve a világirodalomra, a magyar és a szerb irodalomra vonatkozó vizsgálódások tényfeltáró eredményeit.

(Juhász Erzsébet és Csányi Erzsébet kötete 1996-os jelzettel, de 1997-ben került forgalomba.)

Szociográfiák nyomában. Bori Imre a szociográfiáról, „a tényleíró író munkálkodásának” természetéről és természetéről nyújt figyelemfeszítő, érdeklődést mozdító összefoglalást. Ennek érdekében felidéz a magyar szociográfiai irodalom kezdetét és jelen állapotát, kiemeli a vajdasági szociográfia eredményeit és tapasztalatait: mindezt azért, hogy szíve szándéka szerint hirdethesse „a szociográfia mai fölöttébb fontos művelésének a szükségességét”. Az irodalmi szociográfiával foglalkozik, tehát nem tudománnyal, hanem műfajjal. Az irodalmi szociográfia megjelenési formája változatos, „élményszerű irodalmat” ad, ezért idomul az élmény súlyához, terhéhez, ugyanakkor hagyja magát a szerző felkészültsége, tehetsége és elképzelése által formálni. Olyannyira formabontó is lehet a szociográfia, hogy akár a fikciós vagy éppenséggel az önéletrajzi regény külsőségeit ölti magára, mégis a közösségről szól, ha nem is a számok és a tények nyelvén, hanem azok szépirodalmi visszacsendülésével. A műfajnak nemcsak a történetét, hanem a lehetséges változatait is számba veszi Bori Imre a könyvében.

A szerző szerint ma ismét fölöttébb fontos lenne a szociográfia művelése, és éppen itt, a Vajdaságban. „Azért kell ma a szociográfia – írja könyvének bevezető írásában – mert a megismerő igényeknek ez az egyetlen számunkra elérhető lehetősége, hiszen a tudományos megismerés e pillanatban lehetetlen, sem mód, sem ember nincs hozzá!” Ha visszagondolunk a hatvan évvel ezelőtti szociográfiai mozgalmat vezérlő, az ember életének a hozzá hasonlók életével elválaszthatatlan kapcsolatba fűző tények megismerését szorgalmazó szándéokra, feltétlenül helyeselnünk kell Bori Imrének a szociográfiai munkaközösség alapítására tett javaslatát, hiszen mi, itt, azt sem tudjuk, hányan vagyunk, hányan maradtunk, nemhogy egyebeket, amit a szociográfia tanulságként kínálhat fel:

„nekünk a valóság ismeretére van szükségünk, hiszen a valóságról csak sejtelmink vannak, találgatásokra szorítkozunk. Az ilyen típusú ismeretek és információk azonban nem teszik lehetővé, hogy reálisan mérjük lehetőségeinket is, teendőinket is egyéneként és közösségként egyaránt”.

Írók, események, jelenségek. Alcíme szerint tíz év tanulmányaiból és feljegyzéseiből ad közre Bori Imre könyve, teljességében megfelelve a cím kitételének: frókról, eseményekről, jelenségekről beszélve. A tanulmányok jórészt tanácskozások, értekezletek témáit dolgozzák föl, és az irodalomtörténész korábbi kutatásaihoz kötődnek. Ezek az frások célratorón rövidек, a témára összpontosítanak, minden sallangot mellöznek: átgondolások sorozatának lecsapódásai. Mivel évtizedeken át tartó kutatásokra alapozódnak, az is természetes velejárójuk, hogy fölülvizsgálják, szükség esetén átértékelik az irodalomtörténet korábbi megállapításait, kitételeit. S ez így van rendjén: ha nem kérdeznék rá az irodalomtörténet(ek)ben megfogalmazottakra, akkor feleslegessé válna a vele való foglalkozás. A kötet második részébe, az *Ellenpontok* cím alá sorolt frások első pillantásra elütnek a hatalmas ismeretanyagot görgető és friss látásmódot tükröző tanulmányoktól, hiszen napilapunk művelődési melléklete számára készültek, heti penzum gyanánt. Az olvasóban még az is felvetődik, hogy talán nem lett volna elvetendő ötlet a két szöveget két külön kötetben megjelentetni, úgy talán egységesebb hatást fejthettek volna ki. A feljegyzések olvasása után azonban igencsak helyeselhető a kötetben történt párosítás – az *Ellenpontok* frásai hangsúlyozzák, kiemelik azt a képet, amit a *Tanulmányok*ból alkothattunk a szerzőről, ismeretanyagáról, szemléletéről. Ez eseményekre és jelenségekre reagáló feljegyzések párjukat ritkító olvasmányok. Miniatur esszéek a világ dolgairól, kezdve az irodalmi csúcsteljesítményektől a századelő üzleti levelezéséig, középkorolások verseitől a modern betyárokön át a barbár birkatolvajok rémtettéig. Az emberi érdeklődés nyitottságának közvetlen dokumentumai ezek az frások. A kötet első részében akadémikus tudásáról és annak frissességéről bizonyoságot tevő szerző hittel vallja, hogy „nem szükséges mindig az úgynevezett magas irodalom zordon szépségeiben gazdag tájain bolyongani, töprengésre-tűnődésre okot talál a lektúrirodalom kies tájain bolyongó figyelem is”. A gondolat szabadságát hangsúlyozó naplóföljegyzések (mert ezek a szövegek a nyilvánosság elé szántaságuk ellenére valami mód a napló műfajához tartoznak), többet mondanak a bennük foglalt töprengéseknél.

Könyvkereskedés. Az irodalommal foglalkozó könyvek sorában fontos helyre kerül Bence Erika első, a szabadkai Életjelnél megjelent kötete. Az egybegyűjtött munkák nem csupán a kiforrott kritikust mutatják fel, hanem egy, az irodalomelmélet és -történet tudományos módszereiben járatos, szemléletében kiforrott, érdeklődésében sokoldalú, jó tollú szerzőt állítanak a közép-európai jelenünk irodalmi lecsapódása iránt érdeklődő olvasó és szakember elé.

Esszéjnek, tanulmányainak és bírálatainak központi témája, egyben szemléletének lényegi meghatározója is, a mai közép-kelet-európai irodalom összehasonlító-értelmező elemzése Mrožek, Hrabal, Konrád György, Esterházy Péter, Nadas Péter, Brasnyó István, Kontra Ferenc, Szathmári István és mások művein keresztül. Művében alaposan körbejárja a modern magyar irodalom azonosítható jelenségeit, a jugoszláviai magyar próza legjelentősebb alkotásait, és számba veszi az irodalomelmélet hazai művelőinek könyveit

is. Bence Erika *Könyvkereskedés* című munkája az 1980-as és 90-es évek magyar irodalma értelmezésének fontos kézikönyve.

Pörök, táborok, emberek. A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság kiadásában jelent meg Bosnyák István antifasiszta, antisztálinista és antizsdánovista frásai gyűjteményének második kötete, három évvel az első után. Az akár egységes nagytanulmánynak is tekinthető munkában a szerző a három és fél évtizeden át folytatott irodalomtörténeti, történelmi, gazdaságpolitikai, erkölcsi, lélektani, szociológiai vizsgálódásainak összegezését adja közre – egyetlen témára, a huszadik századi totalitarizmusok mechanizmusára vonatkozóan. Tárgyának jellegéből eredően kétpólusú a tanulmány, egyfelől a jobboldali, másfelől a baloldali totalitarizmust, vagyis a fasizmust és a sztálinizmust helyezi sokoldalú vizsgálatainak górcsőbe alá.

Bosnyák István három és fél évtizedes kutatómunkájával, elemzéseinek, tanulmányainak és értelmezéseinek sorával „antisztálinista csöppeket” emelt ki a „sztálinizmus és neosztálinizmus mocskos óceánjából”, a magyar, az osztrák–horvát, a szerb, a jugoszláviai és a romániai magyar, valamint a cseh antisztálinizmus kiemelkedő képviselői, Lukács György, Karlo Štajner, Danilo Kiš, Sinkó Ervin, Méliusz József és Arthur London életművének egy-egy szegmentumát állította egymás mellé. A mozaikból – Bosnyák szóhasználatával élve – egy valószínű negatív univerzumot lehet rekonstruálni, áttekinthetővé tenni a táborok fenomenológiáját, a kirakatpörök mechanizmusát, a totalitarizmus jogi, etikai, metafizikai konstrukcióját, a művészet- és tudománypolitikai deviációját, valamint az áldozatok és a végrehajtók típusértelmezését meghaladóan a jellegzetesen huszadik századi, egyedi embersorsok galériáját is feltárva.

Bosnyák István könyve megrázó kenotáfiuma a totalitarizmusok áldozatául esett millióknak.

*

A negyvenéves Forum Könyvkiadó könyvtermését feltérképezve bátran szögezhetjük le, hogy 1997 a tanulmányok éve volt.

FEKETE J. József

A SZABADKAI TANODA NEGYED ÉVEZREDE

Gymnasium 1747–1997. Bácsország-könyvek 2. Szerkesztette dr. Hegedűs Antal, Szabó József. Pannon Press, Szabadka, 1997

Még jóval e kötet megjelenése előtt, a szabadkai gimnázium 250. évfordulójának előkészületei során, hivatalos helyről polemikus hangú nyilatkozatok hangzottak el e tanoda létesítésével kapcsolatosan, miközben megkérdőjelezték alapítási évét, gimnáziumjellegét, kétségbe vonva, hogy szűkebb tájegységünk *legrégebbi* gimnáziumáról van szó. Ez a hozzáállás szakmai körökben is felzaklatta a kedélyeket, de a pontos tényállás

felderítése érdekében újabb kutatásokra is ösztönzött. Éppen ezért nem véletlen, hogy e kötet megjelenését megfelelő érdeklődés előzte meg, hiszen sokan e kötetből várták, hogy megnyugtató módon lezárja a jubiláló gimnázium körüli vitákat.

Talán éppen a tudományos igényű tárgyilagosság miatt határoztak úgy a kötet szerkesztői, Hegedűs Antal és Szabó József, hogy nem végleges értéktételeket és minősítéseket tartalmazó *monográfiát* adnak közre, hanem tényanyaggal gazdagon dokumentált, afféle színes *gimnáziumi emlékkönyvet*, amely a témára vonatkozó cikkek, levéltári dokumentumok és értékes képanyag felsorakoztatásával végül is az olvasóra bízta, hogy milyen képet alakít majd ki a jeles tanoda két és fél évszázados múltjáról. A szabadkai gimnáziumra vonatkozó, közel négyszáz oldalas anyag ilyen jellegű prezentálásával mindenekelőtt a *tárgyilagosságot* és *pártatlanságot* tartották szem előtt.

Erről, amint fellapozzuk, azonnal meg is győződhetünk. Hiszen a kötetben Iványi István, Frankl István, Hegedűs Antal, Horváth Mátyás, Tóth Lajos, Bányai János, Magyar László és mások írásai mellett helyet kapott például Vasa Stajić, Milivoje V. Knežević, Matija Evetović, Josip Ivanović és Slaven Bačić ide vonatkozó írása is.

A kötet *hét* tartalmi egységre tagolódik. *Az elsőben* kaptak helyet, időrendi sorrendben, Iványi Istvánnak (1892), Frankl Istvánnak (1896) és Schmausz Endrének (1902) a szabadkai gimnáziumra vonatkozó írásai. Mindhárom röviden áttekinti a tanoda múltját és annak fontosabb mérföldköveit. *A másodikban* Hegedűs Antal, Pálinkás József, Horváth Mátyás, Tóth Lajos és Keck Zsigmond tollából több frás foglalja össze kellő részletességgel a tanoda életét annak megalakulásától a második világháborúig, miközben bemutatja a gimnázium tanárait, az oktatói és nevelői munkát, a tantervet, a gimnázium tanulóinak statisztikáját, de kitér az iskola színjátzására is, meg a diákéletre. *A harmadik* fejezet, többek között a gazdag gimnáziumi könyvtár múltját méltatja, szól a Zombor-csevics Vince-féle becses könyvgyűjteményről, amely 1900-ban került a könyvtár állagába, de kitér a gimnáziumi kápolnára, a testnevelésnek mint tantárgynak a bevezetésére, az iskolai rendtartásra, s a tanoda egyes diákjaira. E fejezet szerzői: Kosztolányi Árpád, Szikora Judit, Kunkin Zsuzsanna, Magyar László és Bányai János. *A negyedik* részben már líraibb hangvételben Csáth Géza, Kosztolányi Dezső és Kosztolányi Dezsőné írásait, naplójegyzeteit, visszaemlékezéseit olvashatjuk. *A ötödikben* következnek a szakírók (Vasa Stajić, Milivoje V. Knežević, Matija Evetović, Josip Ivanović, Pálinkás József és Slaven Bačić) gazdag jegyzetanyaggal ellátott, szerb nyelvű dolgozatai a szabadkai gimnáziumról. *A hatodik* fejezetben harminchét fontos, és igen érdekes levéltári dokumentum kerül bemutatásra. Többek között Szarvas Gábor folyamodványa a szabadkai gimnázium tanári állásának elnyerésére (1861), Jámbor Pál folyamodványa a gimnázium igazgatói állásának elnyeréséért (1861), az a dokumentum, amellyel Kosztolányi Árpád 1882-ben megpályázta a természettan-mennyiségtan tanítását, továbbá Toncs Gusztávval, Loósz Istvánnal, Babits Mihállyal és Munk Artúrral kapcsolatos okmányok, amellelt hivatalos jelentések a gimnáziumi gyűjteményekről, a diákok számáról és a tanulmányi előmenetelről. A kötet *hetedik* része foglalja magában, harmincegy oldalon, a gimnáziumra vonatkozó értékes képanyagot: a legkorábbi dokumentumok fénymásolatát, Szabadka régi látképeit a gimnázium egykori és mai épületével, meg régi tablók, gimnáziumi értesítők fényképeit, jelesebb tanárok és diákok arcképeit. Itt láthatjuk többek között

Kosztolányi Dezső VII. osztályos tanuló *Ágác-virágok* című költeményét, amelyet a főgimnázium önképzőkörének érdemkönyvébe jegyeztek be egykoron.

A szabadkai gimnázium múltját bemutató kötet, amelynek alapos levéltári tényanyagán a már említett szerzőkön kívül igencsak felismerhető Magyar László szorgalmas kutatómunkájának „keze nyoma” is, negyed évezredes pedagógiai munkának állít emléket. Egy igencsak hosszú és tartalmas, eseményekben gazdag, sikeres pedagógiai tevékenységnek, meg az elismerésre méltó diákképzésnek. E kétszázötven év munkájának keresztmetszete sejlik ki e kötetből.

Mint Bányai János írja „a két és fél évszázad során a szabadkai gimnázium sok tekintetben több és más, nem egyszerűen fontos tanintézmény. Természetesen nehéz megmondani, hogy miben és mennyiben más. Valószínűleg abban, amivé a falai közül és tantermeiből kikerültek élete vagy műve tette”. Hiszen ne feledjük, hogy itt olyan jelességek tanítottak mint Iványi István, Jámbor Pál, Toncs Gusztáv, Loósz István, Kosztolányi Árpád és mások, s hogy többek között itt nyűtte az iskolapadot megannyi író, költő, történész, ügyvéd, orvos, színész, festő, pap és mérnök. Említsük csak az igen hosszú névsorból Kosztolányi Dezsőt és Csáth Gézát, de Pap Józsefet, Fehér Ferencet, Ács Károlyt, Stevan Raičkovićot, Sáfrány Imrét, Boschán Györgyöt, Petrik Pált, Vinkler Imrét . . .

Ők egy nagy szellemi otthon, egy nagy család tagjai voltak valamennyien – akárha rövid időre is –, amelynek fedezet, intézményes keretet éppen a szabadkai gimnázium nyújtott, biztosított.

NÉMETH Ferenc

Pályázati felhívás – 1998

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium – MKM – (Budapest) pályázatot hirdet a határon túli magyar könyvek kiadásának támogatására

Pályázati feltételek:

A pályázattal elsősorban a határon túli kiadóknál megjelenő, határon túli szerzők műveit kívánjuk támogatni. Pályázhat minden olyan kiadó, kulturális műhely, egyházi szervezet, alapítvány, társadalmi szervezet, amely ilyen műveket kíván megjelentetni.

A kész kéziratokat és a pontosan kitöltött pályázati űrlapokat országonként a következő címre kérjük küldeni:

Jugoszlávia: Szabadegyetem, 24 000 Szabadka (Subotica), Jovan Nenad c. tér 1.

Magyarországi kiadók (határon túli témában): az MKM HTMF címén (pályázataikat az érintett országok Országos Kuratóriumai értékelik).

A pályázati űrlap az országonként megadott címeken és az MKM ügyfélszolgálatán szerezhető be.

Kizárólag a formai követelményeknek megfelelő és pontos költségvetést, gazdasági számításokat tartalmazó pályázatokat vehetünk figyelembe!

A támogatás szempontjai:

A bírálóbizottság előnyben részesíti a nemzeti önismeretet szolgáló könyveket, a tudományos, egyházi, eredeti, illetve a magyar klasszikus és kortárs szépirodalmi művek és elsőkötetes szerzők műveit, valamint a hiánypótló kétnyelvű kiadványoknak a megjelentetését. A pályázat elbírálásánál – magyarországi kiadók esetében – fontos szempont a határon túli terjesztés biztosítására tett vállalás igazolása.

Az elbírálás formája:

A beérkezett kéziratosokat, pályázatokat országoként a helyi, szellemi és könyvkereskedelmi igényeket mérlegelve az Országos Kuratórium készíti elő döntésre és továbbítja Budapestre a pályázatokat. Itt a Határon Túli Magyar Könyvkiadás Tanácsa összesíti az egyes országokból beérkezett pályázatokat, és elkészíti a végleges javaslatot. Döntést – az előkészítés alapján – az MKM Gazdálkodási Szabályzata szerinti kötelezettségvállaló hoz.

A gyűjtőhelyre a beküldési határidő: 1998. március 20.

Az Országos Kuratóriumoknak a Határon Túli Magyar Könyvkiadás Tanácsához: 1998. május 15-éig kell eljuttatni a rangsorolt pályázatokat.

A döntés várható időpontja: 1998. június eleje.

A szerződéskötés várható időpontja – a korábbi támogatásról történő elszámolást követően – június végétől.

Az MKM külön-külön szerződést köt a nyertes pályázókkal, amely az államháztartási törvény szerinti elszámolás feltételeit is tartalmazza.

A pályázatok lebonyolítását az MKM Határon Túli Magyarok Főosztálya végzi.

Címe: 1884 Budapest, Pf. 1.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Böndör Pál: *Eleai tantvány* (versek)
Stevan Raičković: *Tisa/Tisza* (versek)
Torok Csaba: *Pontos idő* (versek)
Harkai Vass Éva: *Így éltünk* (próza)
Bordás Győző: *Üvegház* (esszék)
Jung Károly: *Összefüggések és kapcsolatok* (tanulmányok)
Bori Imre: *Írók, események, jelenségek* (tanulmányok)
Bori Imre: *Szociográfiák nyomában* (tanulmányok)
Csányi Erzsébet: *A regény öntudata* (tanulmányok)
Gerold László: *Legendák és konfliktusok* (tanulmányok)
Juhász Erzsébet: *Tükörképek labirintusa* (tanulmányok)
Szeli István: *Nyelvünk, kultúránk, nyelvi kultúránk* (tanulmányok)
Toldi Éva: „*Összetartozó neszek*” (tanulmányok)
Vujicsics Sztóján: *Magyarok és szerbek*
Maurits Ferenc: *Balkáni mappa*
Bodor Anikó: *Vajdasági magyar népdalok* (tanulmány)
Németh Ferenc: *A Fülep család Becskereken* (monográfia)
A megtartó egyház (monográfia)
Bogdán József: *Szeder indája* (gyermekversek)
Molnár Rózsa Mária: *A baniana árnyékában* (indiai útinapló)
Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1993. évi bibliográfiája*
Dobos János: *Zenta pecsétje és címere* (monográfia)
A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság/1100 godina doseljenja Madara i Vojvodina (egy tudományos tanácskozás anyaga)

Előkészületben:

Kalapis Zoltán: „*Negyvennyolcnak nagy idejében*” (tanulmányok)

Végel László: *A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Píkarezsk Regénybe* (regény)

Kontra Ferenc: *Gyilkosság a joghurt miatt* (novellák)

Tari István: *Napszél* (versek)

Harkai Vass Éva: *Ezredvégi megálló* (tanulmányok, kritikák)

Major Nándor: *Kisebbségi breviárium* (tanulmányok)

Bori Imre: *Hétről hétre* (tanulmányok)

Juhász Erzsébet: *Úttalan utaim* (tanulmányok)

Németh István: *Ünnep Raguzában* (publicisztika)

Mirnicz Zsuzsa: *Mesevirág* (történetek gyermekeknek)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Németh Ferenc*: Az indítás szolgálatában (*tanulmány*) 71
Varga István: Az önéletrajzírás nehézségei (*tanulmány*) 76
Feketeci móringlevelek. Közzéteszi *Virág Gábor* (*dokumentumok*) 82

POLITIKA

- P. Keceli Klára*: A kollektív magányról (*tanulmány*) 88

TÁRLAT

- Ózer Ágnes*: A Vajdasági Múzeum állandó tárlatáról (*kritika*) 93

DOKUMENTUM

- Szilágyi Károly*: Nyílt pályán 96

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Fekete J. József*: 1997 – a tanulmányok éve 112
Németh Ferenc: A szabadkai tanoda negyed évezrede (*Gymnasium 1747–1997*. Szerkesztette dr. Hegedűs Antal, Szabó József) 122
Melléklet: A *Híd* 1997. évi tartalommutatója (Összeállította *Lovas Etelka*)

E számunk megjelenését a Nyílt Társadalomért Alap – Jugoszlávia, a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, valamint a budapesti Illyés Alapítvány támogatta

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 1998. január–február. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–8–10750-es zsírfőszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 100 dinár. Egyes szám ára 10, kettős szám ára 20 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 70 dollár. Szedés: Szántai Szerénke. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350–9079